

UNIVERSITATEA ECOLOGICĂ DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE DREPT
MASTER DREPTUL INTELIGENȚEI ARTIFICIALE

IA ȘI DREPTURILE UMANE FUNDAMENTALE

- suport de curs -

2024-2025

Cuprins

I. Există un drept al inteligenței artificiale?	3
II. Despre premisele, dezvoltările și perspectivele unui drept al inteligenței artificiale.....	11
III. Amenințările existențiale ale IA și marile responsabilități ale dreptului. Calea reglementară.....	55
IV. Dilemele IA în învățarea și practicarea dreptului	64
V. Educația în fața dilemelor ofensivei inteligenței artificiale	74
VI. Noi aspecte și inedite provocări ale cadrului juridic privind IA. Spre un cod (universal) al inteligenței terestre?	83
VII. O nouă etapă în construirea Dreptului Inteligenței Artificiale (DIA)	93
VIII. Nevoia unui acord global privind IA și posibile elemente constitutive	100
IX. Primul tratat internațional privind IA	107
X. Pactul digital global (Global Digital Compact)	115
XI. Spre un cadru etico-juridic global al neurotehnologiilor. Creierul uman, un nou subiect de drept?	119
XII. Impactul neurotehnologiilor asupra omului și a drepturilor sale fundamentale	131
XIII. Pactul „faustian” încheiat în tăcere cu inteligența artificială	139
XIV. Spre cea de-a patra categorie de drepturi ale omului, drepturile umane privind inteligența artificială? Spre un nou Pact internațional relativ la drepturile IA	152
XV. Inteligența Artificială: mizele drepturilor fundamentale și provocările statului de drept	162
Bibliografie	184

I. Există un drept al inteligenței artificiale?

Problematica juridică generată de dezvoltarea inteligenței artificiale (IA) se extinde din ce în ce mai mult și devine din ce în ce mai complexă, implicând reacții pe măsură. Chemați să formuleze rapid răspunsuri adecvate și eficiente, legiuitorul, judecătorul și doctrinarul se află în fața unor mari dileme teoretice și practice. Provocările sunt proporționale cu mizele create și afirmate; dreptul nu poate constitui o frână în calea revoluției noilor tehnologii, iar depășirea capacității sale de manifestare corespunzătoare creează pericole grave pentru statutul individului și mersul societății în lipsa controlului social și democratic. Din fericire, reacțiile juridice nu au întârziat să apară și sunt în curs de desfășurare, deopotrivă la nivel național, al UE și internațional. Desigur, necunoscutele persistă și își așteaptă dezlegarea cuvenită. Reflecția juridică grăbită și poate prea entuziastă a început deja să vorbească chiar de cristalizarea unui „drept al inteligenței artificiale”. Suntem așa repede în fața unui asemenea fenomen? Ce și cum poate fi calificat ceea ce s-a structurat în domeniul dreptului în raport cu aplicațiile și implicațiile tehnicilor (tehnologiilor) inteligenței artificiale? Să încercăm mai multe considerații și să propunem câteva concluzii.

1. Adepții tezei afirmative pornesc de la premisa că inteligența artificială a ajuns deja la stadiul dezvoltării sale ce permite și chiar reclamă a ne imagina înțelegerea și exprimarea ei specifică de către drept. Aplicațiile acesteia se concretizează în ipostaze din ce în ce mai diverse și mai numeroase așa încât nu mai e nevoie de simple proiecții pentru a avea reprezentarea deopotrivă a progreselor de înregistrat și riscurilor de suportat. O reglementare cuprinzătoare a domeniului se află în stadiu de proiect și pe cale a fi adoptată și intra în vigoare, Comisia Europeană publicând, la 21 aprilie 2021, o propunere de regulament privind stabilirea de reguli de armonizare vizând inteligența artificială. În amonte, lucrările preparatorii au fost deja angajate, fie că e vorba de evaluarea situațiilor în curs, de a proba adaptabilitatea regulilor de drept pozitiv, de pregătirea orientărilor de urmat și opțiunilor de operat ori, și mai mult, de a ne întreba asupra și a reflecta în privința metodelor, între abordarea etică și demersul prescriptiv.

2. Consultanții anglo-saxoni specializați în informatică juridică au anunțat mai demult că profesiile juridice trebuie să integreze tehnologiile inteligenței artificiale (IA) în meseriile lor sub pericolul de a fi depășiți prin aplicațiile denumite *legal tech* și dezvoltate prin start-ups, care invadează domeniul și cel de a nu mai putea justifica suportarea remunerării lor. În S.U.A. s-a dezvoltat tehnologia cognitivă cu pretenția de a înlocui un tânăr avocat și a oferi multiple servicii conexe, ajungându-se până la o reprezentare (artificială) experimentală în instanță. La rândul lor avocații francezi și ordinele profesionale se îngrijorează deja de o atare problematică. Editorii din Hexagon par a fi în întârziere în privința performanțelor în materie de relevanță ori de rapiditate a aplicațiilor precum Supra Legem, Predicticé, Case Law Analytics și Doctrine.fr. Chiar revistele juridice tradiționale (Semaine Juridique, Recueil Dalloz etc.) consacră atenție fenomenului IA și dreptului aferent.

Aplicațiile zise IA juridice sunt, în principal, sistemele experte (de exemplu, programele de gestiune a contractelor). Un sistem de gen e un instrument capabil să reproducă mecanismele cognitive ale unui expert, într-un domeniu particular, prin reguli logice. Această primă cale de a ajunge la inteligența artificială a dat rezultate promițătoare. Plecând de la circa o sută de reguli, cel puțin, s-au dezvoltat practici tinzând a deveni curente, dar incertitudinile persistă în multe privințe. Costul ridicat al operațiunilor pertinente reprezintă o altă piedică în avântul așteptat și dorit al tehnologiilor avute în vedere.

3. Sistemele de inteligență artificială prezintă astăzi numeroase riscuri pentru indivizi: ele pot aduce atingere vieții private ori se dovedesc discriminatorii, manipulatorii sau chiar pot produce prejudicii fizice, psihologice ori economice. De exemplu, ele pot perpetua prejudecăți sociale și discrimina persoanele la locul de muncă ori în contexte de prevenire a criminalității, tot așa pot manipula *on-line* comportamentele copiilor, persoanelor în vârstă ori altor categorii de consumatori, exploatându-le vulnerabilitățile grație analizelor de date avansate și forțându-le să ia decizii comerciale (ori chiar electorale, precum în scandalul Cambridge Analytica) nedorite și nerezonabile. În același timp, atari sisteme pot rămâne obscure și deci dificil de a fi abordate și puse în discuție. Plecând de la asemenea realități, propunerea de reglementare din 21 aprilie 2021

a Comisiei Europene introduce o abordare fondată pe risc pentru produsele și serviciile bazate pe IA, cu reguli de concepție ambițioase și sarcini administrative, dar nu adaugă nici un nou drept individual pentru consumatori/cetățeni. Dacă în trecut accentul era pus pe modelul „notificării și drepturilor individuale”, noua viziune se sprijină din ce în ce mai mult pe responsabilizarea întreprinderilor, pe măsurile tehnice și organizaționale vizând să atenueze riscurile generate de IA pentru oameni, o autoritate de supraveghere urmând să controleze conformarea. În cadrul prefigurat, anumite sisteme de IA sunt interzise: „dark patterns” (publicitatea on-line manipulative) care cauzează prejudicii neeconomice consumatorilor ori care exploatează vulnerabilitatea lor din cauza vârstei ori handicapului; sistemele de credit social, care produc efecte prejudiciabile disproporționate ori în afara contextului; sistemele de identificare biometrică utilizate de forțele de ordine în spațiul public (atunci când utilizarea lor nu este în mod strict necesară ori când riscul efectelor prejudiciabile e prea ridicat). Alte sisteme de IA sunt considerate de înalt risc, în special recunoașterea feței și a emoțiilor, cele utilizate în infrastructurile critice, în contextele educației ocupării, urgenței, azilului și frontierelor, în ajutorul social, pentru evaluarea creditului, de către forțele de ordine ori justiție. Furnizorii și utilizatorii lor vor trebui să efectueze gestionarea riscurilor, să notifice unei autorități de supraveghere, să obțină o certificare de conformitate ori să aplice acțiuni corective în cazuri de neconformare. În plus, va trebui să se pregătească un plan de guvernanță a datelor adecvat pentru întreținerea și validarea IA, acoperind eventualele „lacune”, prevenind riscurile și contextualizând sistemul IA în cadrul social specific. CE va actualiza lista sistemelor de înalt risc pe baza gravității și probabilității impactului acestora asupra drepturilor fundamentale. Se apreciază în general că e vorba de un text juridic foarte avansat care vizează să propună măsuri concrete în favoarea sistemelor de IA editabile, sigure și fiabile, abordând în mod realist unele chestiuni dintre cele mai insolubile ale domeniului (explicabilitate, legături, exactitudine). Totuși, documentul comportă încă numeroase probleme rămase deschise ce vor trebui discutate și clarificate înainte de a fi tranșate și consacrate legal. E vorba în special de absența drepturilor individuale în propunere care nu e compensată, de exemplu, prin a permite angajatorului, consumatorului și cetățeanului să participe ori să-și exprime opinia în conceperea și dezvoltarea

sistemelor de IA. În plus, modelul de trei niveluri (IA inacceptabile, interzise, IA de înalt risc și alte sisteme de IA) pare bazat pe o paradigmă „alb/negru”, puțin flexibilă.

4. Ca de obicei, efervescența intelectuală juridică franceză a dat roade și pe acest nou târâm deschis reflecției și aplicațiilor practice dintre cele mai inovante. În acest context, în urmă cu câțiva ani, universitari de renume și-au unit eforturile creatoare așa încât să studieze, fiecare în sectorul său de competență, problematica suscitată de dezvoltarea inteligenței artificiale, iar rezultatele să fie alăturate și publicate într-un volum comun sub titlul *Droit de l'intelligence artificielle*. În prima ediție a lucrării (2019) s-a tratat, din această perspectivă, despre etică, dreptul persoanelor, dreptul răspunderii și asigurărilor, vehiculele autonome, dreptul contractelor, cel al concurenței, despre justiție, dreptul penal, proprietatea intelectuală, datele cu caracter personal, dreptul muncii, dreptul sănătății, dreptul bancar și financiar, finanțe și fiscalitate, blockchain, despre datele de stare civilă ori chiar despre dreptul internațional. Într-o a doua ediție, publicată tot la LGDJ în 2022, acestor contribuții, aduse la zi și într-o anumită măsură revăzute și unele chiar revizuite, s-au adăugat altele vizând dreptul militar, decizia administrativă și cibersecuritatea.

Sub coordonarea științifică a profesorilor universitari Alexandra Bensamoun, de la Universitatea Paris-Saclay, și Gregoire Loiseau, din cadrul Școlii de Drept a Sorbonei (Universitatea Paris 1), 19 specialiști ai domeniului au contribuit la realizarea și publicarea acestei lucrări de pionierat adresată preocupărilor de vârf ale științei și tehnicii, cu puternice prefigurări pentru viitor.

5. Spre a ilustra implicarea dreptului în noua problematică a inteligenței artificiale nu vom recurge la o recenzie a lucrării (monografice) prezentate și invocate, ci vom încerca o exemplificare cu domeniul cultural. Și aceasta cu atât mai mult cu cât unul din coordonatorii volumului, prof. A. Bensamoun, este și autoarea studiului cuprins în paginile sale și cel al unui raport de cercetare solicitat de ministerul francez al culturii în 2020 privind aspectele juridice ale aplicării IA în sectorul cultural. Cu referire la acest demers de investigare științifică este de remarcat, înainte de orice, că toate domeniile, inclusiv creația vizuală, sunt vizate de avansurile

acestor tehnologii. IA a început să investească în sectoarele creative și culturale, atât la stadiul creării, cât și la cel al difuzării conținuturilor protejate. Utilizarea tehnologiilor inteligenței artificiale în creația artistică ridică două tipuri de probleme, ce urmează de altfel procesul creativ. Mai întâi, în amonte ne putem întreba de soarta operelor ce vor alimenta IA. Ca atare, perspectivele tehnologiei generative utilizează adesea tehnologia „machine learning” (învățatul mașină). E vorba de o tehnologie ce imită rețelele de neuroni; raționamentul ei este inductiv, fondat pe experiența dobândită grație ingestiei de conținuturi care pot fi opere protejate de dreptul de autor ori drepturile vecine. Apoi, în aval se pune în mod evident chestiunea statutului output-ului, creația artistică rezultată. E ea o operă a spiritului, protejată cu acest titlu de drept? În această perspectivă se cuvine subliniat faptul că în dreptul UE s-a impus, prin ultima directivă în materie – 2019/790, zisă „Digital Single Market”, din 17 aprilie 2019 – două excepții de *text and data-mining* (căutare de texte și de date, respectiv procesul urmat de tehnologiile IA pentru a extrage cunoștințe), unde aplicarea dreptului e suspendată; prima e în mod exclusiv în beneficiul cercetării academice, secunda e mai largă, pentru toate folosințele (inclusiv cele comerciale); ea corespunde cu adevărat ipotezei descrise de învățare (prin inteligența artificială). Dar câmpul său de aplicare foarte larg a fost contrabalansat de posibilitatea pentru titularii drepturilor a unui „out-put” (opțiunea de retragere a operelor). Aceștia din urmă pot, *via* unui procedeu lizibil automat, să semnalizeze că nu dorește ca respectivul conținut să fie valorificat astfel. Ceea ce poate explica de ce anumite platforme solicită creatorilor să se pronunțe dacă acceptă sau se retrag când se creează atari situații. Nu se poate deci utiliza în mod liber conținuturile protejate pentru a „hrăni” o tehnologie IA când e vorba de învățare, decât dacă se încadrează într-una din excepțiile admise.

4.1. O problemă interesantă o ridică, în acest context, comercializarea imaginilor „în maniera lui”, Picasso, de exemplu, și implicațiile aferente de ordin juridic. Într-adevăr, au înflorit în diferite sectoare artistice creații „à la maniera lui”, care împrumută stilul unui autor, de exemplu *The Next Rembrandt*, în maniera pictorului olandez ori *Daddy’s Car*, cântece în maniera Beatles. Stilul unui autor nu poate fi rezervat. Dreptul de autor nu protejează ideile ci realizările de formă. Se protejează o creație precisă, iar nu un mod de acum. În general, proprietatea intelectuală nu permite rezervarea de idei, metode, teorii ci numai a traducerii lor în

universul sensibil al formelor. Așadar, este posibil să se realizeze creații „à la manière de”, care se rezumă la a împrumuta stilul fără a reține forma unei opere. Este exact ceea ce face IA: în cadrul căutării, ea deconstruiește conținutul pentru a extrage tendințele. Reconstrucția nu reproduce elementele de formă ale operei cercetate, protejate prin dreptul de autor. Totuși, totul se impune a fi nuanțat; mai întâi întrucât e posibil, dacă opera e întotdeauna protejată de drept, ca autorul să se opună ca respectivul conținut să fie căutat exercitându-și opt-out-ul său; apoi, dacă dreptul de autor nu are vocația de a se aplica în această ipoteză, alte mecanisme juridice ar putea fi invocate și convocate (dar cu mai puțină eficiență), ca de exemplu așa-zisul „parazitism”.

5. Referitor la statutul imaginilor create plecând de la generatoare, în sensul dacă sunt considerate creații originale, universitarul francez face câteva considerații interesante și în același timp relevante. Înainte de toate se impune a se face o distincție între creațiile generate de o IA și creațiile asistate de aceasta, numai primele interesând dintr-o atare perspectivă. În consecință, atunci când inteligența artificială nu e decât un instrument printre altele în mâna creatorului, dreptul de autor clasic are vocația a se aplica. Utilizarea unui mijloc, oricât de perfecționat ar fi el, e indiferentă accesului la protecția juridică. În căutarea unui răspuns cât mai adecvat se consideră necesare câteva precizări prealabile. Prima și cea mai importantă e aceea că obiectul protecției prin dreptul de autor e opera de spirit, adică o creație de formă originală, ce poartă amprenta personalității autorului. Condițiile de acces la o atare protejare trimit spre necesitatea de a exista un autor, persoană fizică. Drept urmare, creatorul nu poate fi niciodată o persoană juridică ori un animal (să ne amintim în această ultimă privință de contenciosul din S.U.A. referitor la cazul unei gorile care a realizat un selfie declanșând un aparat foto). Atunci când creația e generată de o IA, care ar fi creatorul-autor-persoană fizică? Dar dacă el s-a limitat la a apăsa pe un buton ori la a furniza câteva idei, el nu a putut să marcheze opere prin amprenta personalității sale. Mai mult decât atât, ne putem întreba dacă nu cumva e mai degrabă cel care a conceput IA care în final a desemnat câmpul posibilităților aferente.

6. În fine, se conturează tot mai mult dilema, care se impune rapid clarificată, dacă dreptul de autor actual e suficient de adaptat în așteptarea IA creative. Printr-o rezoluție din 20

octombrie 2020, referitoare la drepturile de proprietate intelectuală pentru dezvoltarea tehnologiilor legate de inteligența artificială, Parlamentul European a invitat Comisia să se implice în reglementarea problematicii aferente. Desigur, în mod evident, e vorba de o opțiune politică, ce va trebui să opereze, fără îndoială, la scară europeană; se poate decide ca dreptul de auto să vizeze noile creații, de un nou gen, prin forțarea ușoară a condițiilor de acces la protecție ori adaptându-le în sensul și măsura cuvenite; e posibilă și admiterea și materializarea ipotezei creării unui drept special; în fine, se poate contura și concluzia excluderii acestor realizări de la rezervare.

Pentru moment, la nivelul Uniunii Europene se caută mai întâi să se securizeze utilizările și a impregna valorile sale, cu propunerea de regulament, *AI Act*, din aprilie 2021, invocată mai sus și în curs de dezbateră conform procedurilor unional-europene de adoptare. Accentul va fi apoi pus de dreptul răspunderii, pentru a gera riscurile create prin utilizarea unei IA și repararea prejudiciilor aferente. Este posibil, în acest trend, ca etapa următoare să vizeze proprietatea intelectuală. Totul se desfășoară sub semnul precipitării avansurilor tehnice, care implică și o reacție rapidă din partea dreptului, ce presupune însă nu numai imaginație sau reproducere mecanică spre a fi adecvată, ci și experiență dovedită.

7. Poate nu întâmplător, dar în orice caz deosebit de sugestiv pentru gradul de coagulare și articulare a expresiilor juridice aferente implicațiilor inteligenței artificiale, volumul intitulat „Dreptul inteligenței artificiale”, chiar la a doua ediție, nu e decât o alăturare a douăzeci de studii în tot atâtea capitole. Faptul în sine ne dă de gândit: el sugerează, mai degrabă, că există deja o reacție juridică în diverse domenii față de provocările sectoriale a aplicării noilor tehnologii, dar nu dintr-o perspectivă de coerență conferită de principii, noțiuni ori concepte bine structurate și clar afirmate. E greu încă de a găsi liantul juridic, comun și expresiv între inteligența artificială ce acționează în dreptul persoanelor și cea aferentă daunelor civile!

În așteptarea progresului juridic cuvenit, care nu ne îndoim că se va produce rapid, dorim a încheia cu câteva considerente de ordin etic. Dacă cele cinci principii ale eticii inteligenței artificiale (al binefacerii, a nu face rău, al autonomiei, justiției, explicabilității și transparenței) nu comportă decât un grad modest de juridicitate ca atare, totuși nu se poate ignora faptul că pentru

o parte a conținutului lor prezintă o relevanță notabilă prin protecția asigurată drepturilor și libertăților fundamentale. Așa, de exemplu, principiul justiției (be fair) e construit în principal pe interdicția discriminării, deja larg consacrată în materia drepturilor fundamentale, așa încât judecătorul nu are decât să aplice semnificațiile juridice stabilite la ipotezele generate de sistemele inteligenței artificiale. În același fel, principiul autonomiei ar putea fi foarte bine atașat dreptului la a se autodetermina, pe care îl proclamă jurisprudența CEDO și se degajă din litera și spiritul Cartei europene a drepturilor omului, libertății individuale ori la viața privată pe care o proteguiesc și constituția și codul civil. Din această identitate parțială a conținutului eticii inteligenței artificiale cu cel al drepturilor și libertăților fundamentale decurge această mare potențialitate normativă. Se adaugă apoi virtuțile specifice manifestate în domeniu de așa-numitul drept suplu, a instrumentelor neconvenționale aferente și promovate în ultimul timp.

O interpretare evolutivă a Convenției Europene așa cum ne-a obișnuit deja CEDO, o aplicare constructivă și creativă a Codului civil și ale legii fundamentale de către jurisdicțiile competente, precum și alte instrumente de același tip vor permite eticii inteligenței artificiale să împrumute și dobândească forța juridică necesară, până la a constitui o parte semnificativă a ceea ce denumim, deocamdată cu titlu mai ales figurativ, *dreptul inteligenței artificiale*.

Într-o primă aproximație dreptul inteligenței artificiale ar viza încadrarea juridico-instituțională a acestor procedee tehnice pentru a garanta în special eficacitatea, transparența și echitatea utilizării lor, nediscriminarea, protecția datelor personale și a vieții private în același context. Este prea devreme dea ne imagina și a decreta că reglementările deja existente în materie ar constitui deja o ramură de drept în sensul său clasic ori că ar trebui să acceptăm cel puțin existența unui ansamblu autonom și coerent de norme juridice specifice. Și aceasta cu atât mai mult cu cât întregul proces implică în sine regândirea de noțiuni și concepte, prefigurări de principii și adaptări ale sistemului juridic în întregul și prin natura sa.

Rămâne de văzut cum vor evolua reglementările juridice, opera așezărilor jurisprudențiale și se vor exprima aprecierile doctrinare așa încât să putem opera cu judecățile de valoare cuvenite unui atare fenomen.

II. Despre premisele, dezvoltările și perspectivele unui drept al inteligenței artificiale

Se afirmă, pe bună dreptate, că tehnologia reprezintă „cheia” tuturor problemelor fundamentale ale secolului al XXI-lea și că inteligența artificială (IA) constituie, într-o atare perspectivă, noua sa frontieră, o „revoluție tehnologică incontestabilă”, comparabilă cu electricitatea ori automobilul. Ea e prin excelență o inovație de ruptură, întrucât bulversează controlul și dobândirea de cunoștințe și afectează practic toate sectoarele de activitate umană. Mai recent, se anunță, tot pe calea acesteia, posibilitatea descoperirii de noi materiale și inventarea de noi substanțe la rândul lor revoluționare. Odată cu irumperea ChatGPT fenomenul cunoaște o accelerare spectaculoasă sub forma unei triple curse de viteză: în cadrul privat/economic cei șapte giganti care domină oligopolul tehnologiei dincolo de ocean se înfruntă pentru cucerirea și afirmarea leadership-ului lor; în plan geostrategic SUA și China au intrat și într-o confruntare acerbă pentru controlul algoritmilor; în fine, Europa, marginalizată în ceea ce privește inovarea, tinde să se impună în termeni de reglementare, odată cu intrarea în vigoare, la 7 martie a.c., a *Digital Market Act*, votat în iulie 2022, urmată de adoptarea la 13 martie 2024, a AI Act. Totodată, (inedita) Convenție-cadru a Consiliului Europei privind inteligența artificială, drepturile omului, democrația și statul de drept (preconizată a fi adoptată la 17 mai 2024) inaugurează cadrul juridic internațional în domeniu. În cele din urmă s-a impus și ideea unei reglementări globale, prin adoptarea, la 21 martie 2024, a primei rezoluții a Adunării Generale a ONU în materie, privind promovarea sistemelor de inteligență artificială sigure, securizate și favorabile pentru dezvoltarea durabilă.

În numai câteva luni inteligența artificială a trecut de la stadiul de dezvoltare la realitate, afirmându-se drept revoluția tehnologică cea mai puternică și mai rapidă din istorie. Difuzarea la înaltă viteză a IA a produs deja primele efecte specifice, bulversând metode de producție și de organizare a muncii, în special în sectorul serviciilor. Combinarea cu robotizarea antrenează câștiguri importante de productivitate și în capacitatea de a genera noi idei; ea influențează major progresul educației și pe cel al sănătății, precum și accelerarea proceselor reindustrializării și pe

cel al tranziției ecologice. În același timp, câștigurile de productivitate în servicii au în contrapartidă gigantismul infrastructurilor și cantitățile de energie necesare, care intră în contradicție cu tranziția ecoclimatică, precum și distrugerile masive de locuri de muncă înalt calificate. Difuzarea noilor tehnologii de IA în toate componentele societăților dezvoltate este apoi indisociabilă multiplicării atacurilor cibernetice, precum amenințările asupra democrației care rezultă din dezinformare ori din ingerințele străine în procedurile electorale. În fața unor atari pericole, reglementarea IA rămâne deopotrivă indispensabilă, așa cum o demonstrează pariul pierdut de autoreglementare pentru internet și rețelele sociale, și intruvabilă. Inovația nu duce la progres *per se*. Ea trebuie însoțită de o reglementare adecvată și de măsuri de siguranță etice pentru a beneficia umanității. Istoria descoperirilor tehnice, de la interzicerea clonării umane la tratatele de neproliferare nucleară, trecând prin controlul sanitar al medicamentelor oferă numeroase exemple în care dezvoltarea tehnologică a fost încadrată și ghidată în numele eticii. De aceea, în fiecare sector de activitate utilizarea IA trebuie să se supună unor reguli etice clare, fie ele impuse sau autoasumate. Ea trebuie, în consecință, să se întemeieze pe un cadru mondial, deopotrivă în privința guvernantei în general, și cel al reglementării în special. Or, aceasta a devenit dificil prin implozia mondializării, decăderea instituțiilor multilaterale, confruntarea deschisă între imperiile autoritare și democrații, multiplicarea conflictelor armate și multipolaritatea accentuată.

Nevoia de reglementare ține de motivații și mize deopotrivă, și mai ales de competitivitate economică, de suveranitate, cât și de concurență normativă. Norma, indiferent de natura sa, trebuie, pe de o parte, să nu împiedice afirmarea inovației tehnologice, iar pe de alta, să evite pe cât posibil ori să minimalizeze *in extremis* riscurile pe care le prezintă pentru drepturile fundamentale și bazele (democratice) ale societății. Într-un sistem de reglementare juridică precum cel european, atari rațiuni sunt prevăzute adesea cu titlul de expunere de motive ale demersului legislativ antamat sau în curs de inițiere. Astfel, în adoptarea Regulamentului IA (2024) legislatorul unional-european a invocat „riscul de a vedea că viitoarele norme în materie de IA să se dezvolte în străinătate, adesea de actori nondemocratici”. De asemenea, într-o rezoluție din 3 mai 2022 Parlamentul European remarcă faptul că „până în 2030 IA va trebui să contribuie la economia mondială cu peste 11.000 de miliarde de euro” și că „în același timp,

tehnologiile IA riscă să reducă acțiunea umană”. În consecință, „IA s-ar impune să rămână o tehnologie centrată pe om și să nu înlocuiască autonomia umană, nici să aducă cea mai mică restrângere libertății individuale” (pct. 7)¹. Într-o atare perspectivă revine politicianului ca prin asumare democratică, pe calea reglementării să stabilească linia de echilibru între cele două aspecte fundamentale, care se pot dovedi uneori contradictorii, dar în privințe care pot fi depășite. Într-adevăr, ca în orice domeniu și cu atât mai mult în situații de ruptură precum cea generată de revoluția IA, compatibilizarea între imperativul creșterii economice și exigențele esențiale ale drepturilor indivizilor și devenirea socială în general presupun remedii negociate și structuralizate. Așa se face că, dacă la început reflecția și acțiunea reglementară nu vizau decât un cadru de sulețe normativă, exprimat în instrumente de *soft law*, promovând mai ales o etică și implicând *a minima* juridicul, treptat orientarea generală s-a deplasat spre o mai multă normativitate de esență juridică, în primul rând la nivel european, deopotrivă cel al UE și al Consiliului Europei.

Într-adevăr, conform rațiunii sale de a fi (în primul rând normativiste) UE a optat pentru reglementare în privința inovării; la rândul său, precum orice revoluție tehnologică, IA cere o anumită reglementare. Dar Europa nu poate pretinde una extinsă, prin efectul antrenant de model și de cooperare incitantă, atunci când e exclusă din cursa inteligenței artificiale și deci de la câștigurile de productivitate care stimulează sporirea creșterii, rentabilității, capitalului și a remunerației muncii. Cele două laturi ale ecuației par indisociabile și se cuvin tratate și promovate ca atare.

Dintr-o perspectivă „tehnocrată”, apreciindu-se impactul IA mai degrabă ca o problemă de adaptare generală a societății umane și nu atât una de reglementare al cărei răspuns ar fi inadecvat în sine, se reproșează dreptului incapacitatea de a percepe așa cum se cuvine datele inteligenței artificiale, viteza scăzută de reacție și insuficiența intervenției judecătorului în soluționarea conflictelor aferente². Într-o altă filosofică, protecția față de derivatele IA oferită de reglementare „atâta timp cât ceea ce înțelegem prin această noțiune și măsurile luate în aceste

¹ Rezoluția Parlamentului European din 3 mai 2022 privind inteligența artificială în era digitală, 2020/2266/INS.

² Al. Grinbaum, *Régulation de l'IA: „La technologie va trop vite pour les lois”*, Propos recueillis par H. Pons, „Le Point”, 5 martie 2024.

domenii, nu sunt în nici un fel la înălțimea mizelor” ratează esențialul, e o mare iluzie, fiind vorba de o ficțiune³. Fiind în fața unei turnante intelectuale și creative care afectează capacitățile noastre fundamentale, soluția ar consta în aceea ca diferitele corpuri profesionale să se mobilizeze spre a defini ceea ce sunt gata să cedeze și să refuze industriei digitale, în afara căreia „ne vom trezi într-o lume în care vom fi ca străini.”⁴ În plus, în orice caz nu am putea lăsa pe seama și cu atât mai puțin să cerem gigantilor IA să-și reglementeze propriul domeniu de activitate, fiind în prezența unui evident „conflict de interese”⁵. Cel mult punctul lor de vedere ar putea fi ascultat, precum pe al oricărei părți interesate, alături de altele în vederea lămuririi problemelor și în raport cu cele constatate să se treacă la adoptarea măsurilor de rezolvare ce se impun.

1. Ce fel de etică pentru IA? În urmă cu circa nu mai puțin de 2375 ani, în a sa *Etica Nicomahica* (350 î.Hr.), marele Aristotel (384–322 î.Hr.) concepea etica precum o necesitate individuală, care permite atingerea fericirii prin prisma virtuții, dar și ca un imperativ colectiv, necesar pentru a accede la o societate mai echitabilă. Să ne imaginăm astăzi întoarcerea Stagiritului printre noi și pus în fața inteligenței artificiale să-și pună problema eticii acesteia. Fără îndoială, IA e una dintre cele mai mari realizări tehnice obținute vreodată, care privește întreaga lume economică și socială, dar din ecuația căreia noțiunea de etică e în mare parte absentă. Abordând subiectul, constatăm, mai întâi, că inteligența artificială și etica par ireconciliabile, cea din urmă presupunând tatonări, abordarea cazurilor morale în singularitatea lor complexă, reticentă față de reguli absolute; dimpotrivă, prima e fondată pe contururi formale și binare, tratând arareori nuanțele. Ele nu sunt totuși opuse; fără îndoială, un algoritm poate fi etic, dar pentru aceasta e necesar și suficient, totodată, să fie construit cu o preocupare și într-o perspectivă de etică! Ce ar putea fi atunci principiile cardinale ale unei IA etice? Într-un pur, dar fatalmente aproximativ răspuns, o inteligență artificială etică e, înainte de toate, una cu un *impact*

³ E. Sadin, *Intelligence artificielle: la grande illusion de la régulation*, „Liberation”, 29 februarie 2024.

⁴ E. Sadin, *La vie spectrale: Penser l'ère du métavers et des IA génératives*, Editions Grasset, Paris, 2023, p. 64.

⁵ E. Sadin, *Peut-on vraiment demander aux géants de l'IA de réguler leur propre domaine d'activité?*, „Le Figaro”, 13 aprilie 2024.

pozitiv asupra mediului, a societății și economiei în general. Tot așa, ea e una *democratică*, adică înțeleasă de și accesibilă pentru toți și, nu în ultimul rând, una *șmerită*, în condițiile în care ne oferă răspunsul cel mai probabil și unul aproape tras la sorți! Este vorba de a o despovăra de *hūris* – acel egoism nemăsurat pe care grecii antici îl respingeau *de plano*, ori în acest gen de cazuri IA ar trebui să recunoască că ea nu știe și deci e de preferat *aidos*, virtutea dezinteresării și a modestiei. Dezvoltarea unei IA va fi miza secolului în curs și, în consecință, se impune a integra cât mai multă etică în procesele de concepție și de audit ale algoritmilor. Pentru aceasta o prioritate absolută o constituie difuzarea pe scară largă a acestei culturi a eticii, convingând toate părțile interesate de importanța și semnificațiile sale.

O reflecție etică în domeniul IA e posibilă mai ales în cadrul UE; aflată în concurență economico-tehnologică în principal cu celelalte două „imperii mondiale majore”, SUA și China, ea promovează o abordare mai axată pe etică decât pe investiții. În plus, Europa rămâne și din punct de vedere istoric primul foaier de reflecție filosofică și morală și trebuie să continue a fi și în sectorul de vârf. Totuși, „Ghidul etic al inteligenței artificiale” al Uniunii, din 2017, e considerat a se sprijini pe o concepție privind omul și mașina, în mare parte deconectată de realitate, care nu mai diferențiază viul de mecanică⁶. S-au definit șapte elemente esențiale (securitate, protecția vieții private ș.a.) pentru o IA zisă etică în scopul de a face operaționale aplicațiile etice ale inteligenței artificiale. Se consideră că spre a avea IA fără prejudecăți echipele care le creează trebuie să fie multidisciplinare; ele se impun a fi compuse atât de informaticieni, cât și de persoane active în științele sociale ori umane. De asemenea, e necesară stabilirea de canale de comunicare noi între aceste echipe, care de obicei nu comunică între ele ori foarte puțin. Ideea este aceea de a conștientiza cercetătorii și dezvoltatorii informatici asupra consecințelor etice, juridice, precum și de cercetările și scrierile lor. Ei trebuie să înțeleagă că nu se poate studia și analiza totul și nici că nu poate să fie în cod. După cum nu se va putea avea o

⁶ Raportul (legislativ) Delvaux (după numele europarlamentarului luxemburghez M. Delvaux, președintele comisiei de elaborare), prezentat în 2017 Comisiei Europene, propunea unele măsuri foarte idealiste și ideologizate în apărarea roboților. Printre altele se prezenta argumentarea omului precum ceva esențialmente pozitiv, se stabilea noțiunea de persoană morală printre roboți, în scopul de a-i considera subiecți de drept; în versiunea originală se dorea chiar să se permită acestora să aibă un patrimoniu de asigurări și a investi în Bursă, în scopul de a-și putea finanța propria evoluție, în „plin delir distopic”. Cu unele modificări documentul a fost adoptat și a făcut obiectul Recomandării PE din 16 februarie 2017.

IA care să fie 100% etică, care nu discriminează pe nimeni ori niciun grup. La un moment dat, întreprinderea va trebui să aleagă între eficiența absolută a instrumentului său *versus* explicabilitatea sa, să realizeze un echilibru (o pondere) între cele două elemente.

Proclamându-se neutră și refuzând să impună norme morale individului, UE se circumscrie problemei principale a epocii noastre în materie. A legifera asupra chestiunilor morale față de IA a devenit aproape imposibil astăzi, prin faptul relativismului societății noastre. Nu mai există un soclu comun, de principii universale pe care să ne sprijinim. Când nu mai știm a zice ce e omul, nu mai știm a spune nici ce e mașina. Individul modern nu mai suportă altă ordine morală și naturală decât propria sa dorință. „*Eu* a devenit măsura umanității. Și deconexarea de real, legată de digital, întărește acest relativism. Suntem, în Occident, pierduți într-o rătăcire morală fără sfârșit. Trebuie reinvestită filosofia și umanitatea în acest domeniu.”⁷

Trei grupuri de probleme etice aduse în atenție, odată cu emergența în societate a inteligențelor artificiale generative sunt considerate ca principale pe fond și mai pregnante în percepția comună. Prima ține de controlul și filtrarea prejudecăților IA generative, care provin din datele utilizate pentru învățare. Urmează chestiunile etice ce rezidă în „capacitățile emergente”, respectiv cele dezvoltate pe această cale și nu au fost prevăzute *ab initio*, modele care pot „minți” ori inventa în anumite cazuri strategii de manipulare și de influențare ce nu au fost prevăzute în mod intenționat; această capacitate emergentă ne pregătește mult mai multe surprize pozitive, dar, totodată, generează și îngrijorări întrucât astfel se poate trece la manipularea ființelor umane de către mașini. În fine, a treia categorie de considerații etice e legată de efectele pe termen lung ale inteligenței artificiale generative asupra umanilor și a

⁷ P.-A. Michau, *Face à l'avènement de l'intelligence artificielle, nous manquons de philosophes*, „Le Figaro”, 19 ianuarie 2023. În contextul consultărilor privind Ghidul etic privind IA al Comisiei Europene s-au propus, printre altele, să se permită utilizatorului dacă nu vrea să treacă printr-un algoritm să ceară o interacțiune umană ori instituirea unei etichete etice pentru algoritm „Etic Inside” și care să garanteze respectarea regulilor etice europene. Dar e aproape imposibil de urmărit drumul prin care un algoritm a ajuns la o anumită decizie și deci a spune dacă e etic sau nu, dacă respectă regulile. De asemenea, se ridică și problema răspunderii care complică lucrurile. Cine e responsabil de deciziile unui algoritm: întreprinderea, dezvoltatorul, utilizatorul ori IA însăși? Cum obiectivăm elementul subiectiv (moral) al unui algoritm dacă nu putem răspunde la această chestiune? Dezvoltatorii nu pot fi considerați răspunzători de algoritmii atât de complecși pe care nu-i controlează total. Prin natura sa IA scapă în parte controlului nostru și tocmai de aceea nu i se poate acorda personalitate juridică.

societății. E implicată, în acest sens, adaptarea la aceste transformări radicale și rapide și efectele lor asupra condiției umane. Modelele de IA generativă sunt tehnologii duale, care pot fi utilizate deopotrivă spre bine, și în sens rău.

Principalele măsuri prevăzute în textele de reglementare a domeniului reflectă această dublă orientare, cu preponderența uneia sau alteia dintre perspective. Așa se face că în timp ce documentele adoptate în cadrul UNESCO și în cel al Consiliului Europei insistă mai ales pe aspecte ținând de drepturile fundamentale, cele aferente OCDE și UE privilegiază problemele de securizare a pieței și de stimulare a inovației. Situația se explică prin misiunea, obiectul de activitate și natura structurilor respective emitente, dincolo de care se manifestă și o anumită preocupare generată de realizarea unui echilibru și de o compatibilizare a celor două dimensiuni de preocupări. Așa cum se remarcă în analizele pertinente, dezvoltarea IA presupune încredere, iar aceasta e rezultanta echilibrului dintre piață și protecție. Fără îndoială, drepturile umane rămân un fundament comun al acțiunii autorităților interguvernamentale pentru o inteligență artificială în serviciul umanului, „human-centric”. Totodată, acestea sunt expuse unui dublu „risc de diluare” în fața utilizării noilor tehnologii, în sensul „fragilizării” formei și fondului dreptului. Referitor la formă, unele instrumente normative suplă, precum recomandările, liniile directoare etc., înscrise în logica unei promovări de autoreglementare a actorilor, propune o etică a IA. Se consideră astfel că numai reglementarea de *soft law* ar permite o regulare armonioasă a acestei tehnologii emergente. În privința conținuturilor propuse se constată un ușor amestec de genuri, în sensul că un număr important de angajamente reiau în realitate o serie de drepturi fundamentale. Propriu unei norme etice este de a fi o regulă de comportament, lipsită de sancțiune statală, pe care actorii și-o impun ei înșiși, ori respectarea drepturilor fundamentale nu e opțională, ea nu trebuie să depindă nicidecum de voința celor implicați. Și aceasta fără a ține seamă de faptul că actorii respectivi sunt cei mai puternici dintre cei existenți, singurii care își impun o normă de comportament. Indiscutabil, „dreptul suplu” prezintă anumite avantaje: e transnațional, regula sa e agilă, dezlegată de orice procedură normativă și respectată, fiind acceptată de părțile interesate. Dar privatizarea normei cu corolarul său dezangajarea statelor nu e de dorit. În timp ce apelul la drepturile fundamentale poate fi apreciat ca o consolidare prin confirmare, parazitarea normativă comportă riscul de degradare a drepturilor fundamentale, lăsând să se creadă că acestea nu s-ar

bucura de imperativitate. Așadar, într-un plan mai general, norma etică trebuie să se articuleze cu regula legală și nu să i se substituie; altfel spus nu este vorba de rivalitate, ci de complementaritate.

Pe fond, dacă drepturile fundamentale apar în mod incontestabil ca un obiectiv partajat, criticile în privința percepției exigențelor aferente și a garantării lor se îndreaptă mai ales spre abordările de reglementare juridică.

2. Premise, insuficiențe, inadecvări. Inteligența artificială și problemele sale au devenit totodată și un *obiect juridic* care, dincolo de normele etice este reglementat și de cele de drept, cu pretenții străvezii de a deveni chiar un subiect al acestuia. După multiplicarea cartelor etice în materie și a numeroase alte instrumente de *soft law*, în special internaționale și europene, au apărut și primele reglementări juridice, iar altele își așteaptă iminenta promulgare, inclusiv și mai ales la nivelul Europei (Uniunii Europene și Consiliului Europei), așa încât *dreptul inteligenței artificiale* își reclamă deja un loc, deocamdată provizoriu și tranzitoriu, în curs de definire, în cadrul sistemului juridic și un drept de cetate în arealul disciplinelor științifice. Aflate în privința dispozitivului de protecție între etică și drept, primele afectate de IA sunt *drepturile umane fundamentale*, care reprezintă rezonanțe deosebite la nivelul ansamblului social. Dacă IA ar putea permite, potrivit unora, să „activeze drepturile fundamentale”, ea prezintă, totodată, riscuri incontestabile pentru acestea din urmă.

Drepturile fundamentale, dreptul muncii, cel al sănătății, cel al proprietății intelectuale, datelor cu caracter personal, al finanțelor publice, dar și drepturile : civil, penal, internațional, bancar, al mediului și al climei ș.a. sunt afectate de dezvoltarea acestor noi tehnologii. Totodată, inteligența artificială nu e un instrument rezervat numai entităților private; cea mai mare majoritate a autorităților publice și a administrațiilor o utilizează astăzi, în special pentru tratarea imenselor volume de date și, mai mult decât atât, ea influențează în mod semnificativ însăși natura structurilor instituționale și rolul lor în arhitectura societății. Cum dreptul în general și corolarul său, răspunderea (juridică), țin prin excelență de acțiunea, natura umane, din care IA, prin definiție, este exclusă, se ridică problema adaptării legislației existente la specificitatea

situațiilor generate de noile tehnologii și, respectiv, a adoptării altora noi, corespunzătoare ineditelor situații astfel create. Miza e, deci, aceea de a prezerva caracterul universal al reglementărilor legale existente, favorizând totodată emergența problematicei IA într-un spațiu juridic securizat și, pe cât posibil, transparent. Așadar, se ridică chestiunea și se reclamă în mod evident un răspuns la întrebarea existențială: există un, și dacă da, ce este acum dreptul IA? Și în aceeași logică ineluctabilă, urmează mirarea finală: la ce se va ajunge în cele din urmă în privința reacției juridice la un fenomen tehnologic civilizațional major?

Să pornim în demersul nostru de la a infirma impresia unora că tehnologiile de ultimă oră și prea moderne și complicate apar și se manifestă în afara dreptului. Dimpotrivă, pentru moment cel mult dacă admitem totuși că normativitatea juridică rămâne uneori, sub anumite aspecte, în întârziere în raport cu evoluția accelerată a tehnicii putem vorbi mai degrabă de insuficiență și de o oarecare inadecvare a sa temporare și de depășit. Într-adevăr, ansamblul dreptului pozitiv se aplică cu limitele și imperfecțiunile sale și noilor tehnologii aferente IA: dreptul drepturilor fundamentale, dreptul datelor cu caracter personal, dreptul responsabilității, dispozițiile privind produsele defectuoase, cele privind protecția consumatorului ș.a. Prin forța sa creativă, jurisprudența răspunde și noutății tehnologice, iar judecătorul nu poate refuza soluția juridică oricare ar fi provocarea tehnică cu care se confruntă.

Fără îndoială, insuficiențele și limitele în raport cu exigențele guvernantei IA sunt majore, manifestate la nivelul general al reacției juridice propriu-zise, deopotrivă națională, regională (unional-europeană) și internațională și de aici nevoia îndepărtării și depășirii lor corespunzătoare, în primul rând printr-o abordare globală (mondială). Așa, de exemplu, nu există definiție clară și comună a diferitelor tipuri de tehnologii ale inteligenței artificiale. Într-adevăr, definițiile juridice actuale ale IA au tendința de a fi foarte largi, ceea ce ridică preocupări în privința aplicării lor în practică, întrucât reglementările acoperă, în consecință, un amplu evantai de sisteme ce prezintă riscuri diferite și ar putea să merite tratamente diferite. La fel nu sunt clar precizate înțelesurile acordate noțiunilor de risc, de securitate, de transparență, de echitate sau nediscriminare, ceea ce pune probleme în aprecierea conformității juridice. Nu în ultimul rând, se poate constata că se recurge adesea, la nivel regional, național și chiar local, în funcție de particularitățile sistemului legislativ, la reglementări menite să răspundă la preocupări particulare

și de echilibrare a reglementării și dezvoltări în contexte date. Toate asemenea inconveniente ar putea fi depășite printr-un efort comun de corelare și compatibilizare sub semnul unei guvernante comune a IA, pe fundalul unei conceptualizări corespunzătoare. Cu referire concretă la materia drepturilor fundamentale reglementările în vigoare cuprind numai parțial referințe directe, respectiv cele referitoare la protecția datelor personale ori nediscriminare, rămânând insuficiente din moment ce un mare număr de sisteme de IA funcționează de la date neidentificabile și pot avea consecințe ce exced celor două materii deja avute în vedere. Din această perspectivă putem afirma deci că dreptul inteligenței artificiale există deja, *de lege lata*, cu neajunsuri evidente, dar pe deplin explicabile. Încă în expectativă, doctrina aferentă este chemată mai întâi să clarifice problema de a ști ce adaptări grabnice sunt necesare și mai ales ce reguli noi se impun a fi adoptate la nivel de etapă. Așadar, spre a ne îndrepta spre un drept deplin al inteligenței artificiale e nevoie a vedea ce fel de normativitate se cuvine adoptată, cu propuneri cât mai particularizate și tot mai articulate *de lege ferenda*. În fine, ca un corolar al unor atari metamorfozări reflecția juridică ar genera viziunea de ansamblu de urmat, stabilind, înainte de toate, echilibrul dintre drept și etică, între dezvoltarea economică și drepturile fundamentale, transparență și control în numele valorilor definitorii ale unei societăți financiar democratice. Comunitatea internațională, prin diferite forme și în diverse planuri de manifestare a sa s-a întrebat de mai multă vreme despre modul de a sesiza, de a înțelege și de a se ajunge la a explica ceea ce pentru unii nu ar fi în realitate decât aplicarea de formule matematice transformate în coduri informatice. Etica joacă un rol tot mai important în acest proces, diversele linii directe elaborate în vederea promovării unei „IA demnă de încredere”, enunțând șapte exigențe cheie în acest sens: 1) o acțiune umană și un control uman; 2) o robustețe tehnică și o adevărată securitate informatică; 3) respectul vieții private și o guvernanta a datelor eficientă; 4) o transparență a funcționării; 5) o adevărată diversitate, o nediscriminare și o echitate; 6) o bunăstare societală și a mediului; 7) o responsabilitate în raport de sistemele de IA utilizate. Atari orientări etice și instrumentele de evaluare create pentru operaționalizarea lor ajută la încadrarea și structurarea acțiunii de reflecție și stabilire a cadrului juridic absolut necesar manifestării „revoluției IA” și guvernării Dreptului Inteligenței artificiale (DIA).

Dezvoltările generate în planul dreptului pozitiv, evoluțiile înregistrate la nivelul reglementărilor specifice și jurisprudența aferentă prefigurează astfel o primă ipostază, evident de tranziție, a dreptului inteligenței artificiale în construcție. Chiar și la această etapă inițială reflecția și studiul acestuia devin deja necesare, având în vedere, deopotrivă, rapida afirmare a noilor tehnologii și majora/radicala transformare pe care o implică asupra vieții sociale și individuale care așteaptă urgente răspunsuri juridice. Universitatea și cercetarea sunt primele chemate al un atare demers.

3. Interferențe și coliziuni cu exigențele statului de drept. Oportunitățile și provocările inteligenței artificiale, mizele politicilor datelor, riscurile și beneficiile strategiilor de digitalizare a administrației, schimbările culturale, adaptarea metodelor de management, de formare și perfecționare marchează major fenomenul statal, generând așa-numitul *stat digital*. O nouă formă de stat, caracterizată printr-o abordare tehnologică radical diferită de cele cunoscute până acum de teoria statului, dreptului și a organizațiilor. Un rezultat a numeroase procese de transformare digitală, capabilă să stimuleze inovația într-o perspectivă de interes public, să integreze o abordare tehnologică durabilă în cadrul administrațiilor și serviciului public, luând în considerare deopotrivă umanitatea și inclusivitatea, cât și eficiența și eficacitatea, prezervând suveranitatea de stat⁸. Dintr-o atare perspectivă, statul digital e unul a cărui arhitectură absoarbe și aproprie dezvoltarea tehnologică, capabilă de a-l regla pe acesta din urmă și de a nu fi reglementată de acesta, punând tehnologia în serviciul societății și evitând ca societatea să fie aservită pe calea tehnologiei. Chiar dacă studiile pertinente nu acreditează încă existența unui asemenea tip de stat, un ansamblu de inițiative – mai mult sau mai puțin organizate și structurate – de digitalizare a administrației publice și de administrație publică a digitalizării ne arată că un atare proiect e în germen în politicile publice și în curs de experimentare în domeniile cheie. Transformarea digitală a statului prezintă un impact major asupra dreptului administrativ, cu precădere în privința modalităților de realizare a obiectului său de reglementare. În conexiune cu

⁸ L. Belli, G.J. Guglielmi, *L'État digital : innovation, transformation, administration*, în: L. Belli et G.J. Guglielmi (dir.), „L'État digital Numérisation de l'administration publique et administration publique du numérique”, Editions Berger/Levrault, Paris, 2022, p. 19.

atari evoluții asistăm și la consecințe ale promovării noilor tehnologii și în planul statului de drept.

Potrivit oricărei legi fundamentale, inclusiv cea a României din 8 decembrie 1991 (revizuită), regulile definitorii ale statului de drept se referă, pe de o parte, la organizarea și funcționarea puterilor în stat, iar pe de alta, la recunoașterea și garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, și împreună sunt supuse unui impact major și la riscuri importante prin desfășurarea noilor tehnici aferente inteligenței artificiale. În privința primei componente, desfășurarea dispozitivelor guvernantei algoritmice se întâlnește potențial cu patru principii constituționale fundamentale ale statului de drept⁹. Primul dintre acestea e cel al publicității acțiunii publice (ori administrative) și al regulilor aplicabile care în mod normal se opun (împiedică) stabilirii și punerii în operă de norme și decizii care ar contraveni unor atari exigențe. Cel de-al doilea privește interdicția principiului delegărilor, care obligă persoana ori administrația cărora li s-a încredințat o competență ori o misiune de serviciu public să le exercite ele însele și, în consecință, nu pot să le delege la orice altă instanță (principiul atribuirii de competență). Al treilea e cel al separării puterilor în stat, care trebuie preservat în dublu sens: o dată prin aceea că puterea executivă nu poate ca, prin intermediul instrumentelor informatice, să impună reguli generale de natură legislativă diferite ori suplimentare, în raport cu cele adoptate de parlament; apoi, nu e de acceptat ca softurile să amenințe independența judecătorilor și a autorității judiciare în general, în competența sa de decizie și aplicare a regulii de drept în cazurile litigioase de speță. În fine, este vorba de principiul de autonomie, care poate fi calificat, de asemenea, ca unul democratic și care impune ca stabilirea regulilor principale ale vieții sociale să aparțină cetățeanului ca atare, fie direct, fie prin intermediul reprezentanților săi aleși. Un mod de guvernanță care ar conferi dispozițiilor informatice ori experților care le controlează puterea de a edicta ori de a adopta respectivele reglementări ar implica o veritabilă basculă spre un alt regim. În ceea ce privește drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor, cele două mari pericole identificate și reliefate până acum constau într-o posibilă ingerință în viața privată și, respectiv, riscul de discriminare. Guvernanța algoritmică se întemeiază esențialmente pe date,

⁹ Ch. Derave, B. Frydman, N. Genicot (dir.), *L'intelligence artificielle face à l'État de droit*, Editions Bruylant, Bruxelles, 2024, p. 15.

producția, colectarea, înregistrarea, analiza și creșterea, schimbul și conservarea datelor relative la guvernanta ca utilizatori, contribuabili, beneficiari ai serviciilor publice. Numeroase dintre ele sunt private și unele deosebit de sensibile, acoperite de secret, precum datele privind starea de sănătate. De altfel regulamentul UE în materie din 2016 (RGDP) este elocvent în acest context. Dreptul la viață privată nu e, desigur, absolut și autoritățile publice sunt îndreptățite a cere și a obține informațiile necesare exercitării misiunii lor, dar valabilitatea acestor ingerințe e condiționată în special de caracterul proporțional al atingerii aduse vieții private în raport cu scopul urmărit, care trebuie să fie legitim. Or, multiplicarea și intensificarea dispozitivelor de supraveghere, de ascultare și de captare care înregistrează și analizează ansamblul de fapte și de gesturi ale persoanelor în toate domeniile vieții lor, în spațiul public, la locul de muncă, pe rețele, în autovehiculul personal și până la intimitatea căminului pare a pune în discuție însăși esența noțiunii de „viață privată”. De altfel, numeroase studii atestă și pun în evidență potențialele discriminări juridice care ar putea fi produse de tratamentele algoritmice. Invers argumentului avansat de promotorii guvernantei algoritmice prin recurgerea la inteligența artificială, se pare că algoritmii suferă, la fel ca și oamenii, și chiar mai mult, de prejudecată și pot astfel să aducă atingere principiului de egalitate și de non-discriminare¹⁰. Se ajunge astfel ca însuși modelul de decizie să stabilească distincții pe baze de categorii sensibile ori interzise precum genul, originea etnică, religia etc. (discriminări directe), dar și pe care analiza statistică a deciziilor luate față de indivizi relevă un „dezavantaj particular” pentru un grup de persoane aparținând uneia sau mai multora din aceste categorii (discriminări indirecte). Acest fenomen se explică prin mai mulți factori. Mai întâi, prin aceea că autorii modelelor și ramificațiilor de decizie sunt ele însele afectate de prejudecăți. Apoi, datele asupra cărora algoritmii sunt antrenați, care sunt, de exemplu, ansambluri de decizii trecute, pot parveni la alte locuri ori alte timpuri bagatelizează discriminările aduse de culturile care le-au produs. Se prefigurează, așadar, că aplicațiile IA cele mai de vârf reflectă inegalități sociale structurale și vizează în special categorii precare și în mod sensibil vulnerabile, precum migranții și străinii, șomerii, bolnavii și beneficiarii de ajutoare sociale. Există totuși instrumente de inteligență artificială ce reperează discriminările în bazele

¹⁰ J. Gerards, R. Xenidis, *Algorithmic Discrimination in Europe: Challenges and Opportunities for Gender Equality and Non-Discrimination Law*, Raport special al rețelei europene de experți în egalitate de gen și nediscriminare (Comisia Europeană), 2021, p. 40 și urm.

de date și aplicațiile aferente. Ele pot oferi astfel mijloace performante și prețioase pentru a evidenția și proba discriminările ilicite care treceau până acum ca imperceptibile¹¹.

Pericolele pentru drepturile fundamentale din perspectiva utilizării IA privesc și alte aspecte și domenii, precum obligația de a motiva deciziile administrative și prin extensie principiile de accesibilitate și de previzibilitate a normei. Destul de frecvent autoritățile publice tind să se exonereze de obligațiile lor pe motiv fie legat de voința lor de a prezerva secretul algoritmilor, fie invocând „cartea neagră” a dispozitivului, care împiedică cunoașterea motivului exact al deciziei și chiar exigența de a respecta drepturile de proprietate intelectuală (de autor) ale aplicațiilor, adeseori societăți private care, înțelegând, în numele secretului afacerilor, să nu devoaleze concurenței să păstreze pentru ele formulele realizărilor în cauză. Este totuși de domeniul evidenței că secretul în problemele publice este incompatibil cu fundamentele juridice ale statului de drept contemporan care impune, dimpotrivă, principiile publicității și transparenței administrative. Astfel, ubicuitatea dispozitivelor de supraveghere favorizate de recurgerea la captatori, la algoritmi și la alte dispozitive de inteligență artificială poartă în sine riscuri masive de a aduce atingere libertăților fundamentale individuale de natură politică. E vorba, în principal, de libertatea de expresie și a presei pe Internet și rețelele sociale. Astfel, Digital Services Act al Uniunii Europene constrânge ori incită puternic marile platforme nu numai să retragă conținuturile ilegale pe care le adăpostesc, ci și să stabilească instrumente de IA de natură a împiedica punerea lor on-line, în clar un dispozitiv de cenzură, așa încât procedurile pentru a restrânge activ difuzarea mesajelor „problematic”, chiar dacă acestea sunt ilicite (*lawful but awful*). Alte tehnici precum, de pildă, supravegherea sistematică de către administrația fiscală a conținuturilor postate pe Internet de contribuabili sunt de natură a inhiba exercitarea de către aceștia a expresiei lor (*chilling effect*) de o manieră care poate apărea ca disproporționată în raport cu obiectivul legitim de depistaj a fraudelor. Aceleași observații pot fi formulate și în privința subiectului efectelor videosupravegherii și ale recunoașterii faciale privind libertatea de a se reuni și de a manifesta în mod pașnic în spațiul public. În același timp, se impune a se constata că irumperea dispozitivelor de guvernanță algoritmică și de inteligență artificială nu

¹¹ UNIA, *Concrétiser l'utilisation du datamining pour lutter contre la discrimination sur le marché du travail*, 22 octombrie 2020, p. 9.

suscită numai înfruntări și acroșaje cu principiile statului de drept pe care ajustări potrivite și măsuri de precauție ar permite să le regleze relativ ușor. Se asistă mai degrabă la o coliziune frontală ce întărește teza destul de răspândită potrivit căreia, sub aparența de simple inovări tehnice și de modernizare a administrației, aceste dispozitive sunt de natură a opera o veritabilă schimbare de regim și de a aduce atingere libertăților și drepturilor fundamentale. Și aceasta cu atât mai mult cu cât aceste coliziuni nu au nimic de natură abstractă și teoretică, întrucât jurisprudența a examinat și condamnat deja un mare număr de asemenea derapaje. Nu în ultimul rând, numeroasele incidente de acest gen au suscitat inițierea a multiple proiecte, inclusiv propunerea de regulament european privind inteligența artificială (AI Act) al UE.

În contextul afirmării realității „statului digital”, automatizarea birocratică va agrava tendințele totalitare ale aparatului administrativ și dacă se va recurge la multiplicarea procedurilor pentru a limita efectele negative aferente problema etică generală nu va fi rezolvată. Să nu uităm avertismentul unui antic filosof grec care scria că „democrația nu e numai o afacere de proceduri, ea e, de asemenea, și înainte de toate o chestiune de valori”.

4. Dominanta drepturilor umane fundamentale. O analiză atentă a situației de *lege lata* ne arată că în prezent se manifestă două mari abordări și tot atâtea tendințe de reglementare ale problemicii inteligenței artificiale. Prima se întemeiază (numai) pe riscuri și se concentrează, în mare parte, pe autoreglementare și pe autoevaluare a dezvoltării noilor tehnologii. În loc să se sprijine pe reguli detaliate, reglementarea fondată pe riscuri pune accentul pe identificarea și atenuarea acestora în scopul de a obține rezultate. Această perspectivă transferă o mare parte a responsabilităților aferente sectorului privat, dar una deopotrivă de trasare a normativității și de respectare a sa prin auto conformare. Cealaltă abordare constă în a integra drepturile omului în ansamblul ciclului de viață al IA. Așadar, principiile drepturilor umane se impun a fi incluse în colectarea și selectarea datelor, precum și în concepția, dezvoltarea, desfășurarea și utilizarea modelelor, instrumentelor și serviciilor care rezultă. Relevantă este în acest sens rezoluția Consiliului pentru Drepturile Omului al ONU din 13 iulie 2023 care subliniază importanța „garantării, promovării și protejării drepturilor omului de-a lungul ciclului de viață al sistemelor de inteligență artificială”. La rândul său, rezoluția Adunării

Generale a ONU din 21 martie 2023 privind promovarea de sisteme ale inteligenței artificiale sigure, securizate și demne de încredere reclamă tuturor statelor membre și părților interesate „să se abțină ori să înceteze să utilizeze sisteme de inteligență artificială care sunt imposibil de exploatat conform dreptului internațional al drepturilor umane ori care prezintă riscuri incluse pentru exercitarea drepturilor umane”.

În contextul interstatal, primul generator de juridicitate la nivel comun, internațional se poate constata că, în pofida multiplicării și diversificării inițiativelor interguvernamentale de gen (promovate în special în cadrul ONU, UNESCO, OCDE, Consiliului Europei și Uniunii Europene), principalele măsuri prevăzute de textele regulate ale inteligenței artificiale și ale utilizării sale reiau tradiționala dublă orientare, desigur cu unele nuanțări și particularizări de situație și de conjunctură. Se observă astfel că documentele adoptate atât de Adunarea Generală și Consiliul pentru Drepturile Omului ale ONU, UNESCO, cât și în Consiliul Europei, organizații de cooperare și coordonare interstatală politică insistă mai ales pe dimensiuni și aspecte așa-zis „fundamentaliste” ținând cu precădere de valorile de respectat și de cadrele de repere acționale, în timp ce OCDE și UE, ca organizații de orientare și integrare economică, privilegiază (prioritar) chestiuni aferente securizării pieței și stimulării inovării.

Primul text mondial privind etica inteligenței artificiale, *Recomandarea UNESCO* din 7 noiembrie 2021 (Artificial intelligence ethics recommendation), „tinde a modifica în mod fundamental balanța puterilor ce există între oamenii de rând și guvernele și societățile ce dezvoltă instrumente de IA”¹². El acordă întâietate a patru valori fundamentale, respectiv respectul, protecția și promovarea drepturilor umane și demnității, diversitatea și incluziunea, promovarea de societăți pașnice juste și interdependente, mediul și ecosistemele care prosperă pe care statele membre se angajează să le respecte și să le asigure respectarea la nivelul lor. O abordare fondată pe drepturile omului, întemeiată pe 10 principii: proporționalitate și inocuitate, siguranță și securitate, respectarea vieții private și protecția datelor, guvernanta și colaborare multipărți și adaptative, responsabilitate și redevabilitate, sensibilizare și educație, transparență și explicabilitate, supraveghere și decizie umană, durabilitate, echitate și nediscriminare.

¹² A. Beelen, Ph. Dambly, *(R)Evolution de l'intelligence Artificielle. Vers un cadre juridique et technique de l'IA*, lucr. cit., p. 246.

Documentul UNESCO listează, de asemenea, acțiuni pe care cele 193 de state membre aderente trebuie să le realizeze, în special stabilirea unui instrument legislativ spre a încadra și monitoriza aplicațiile IA spre „a asigura o securitate totală pentru datele personale și sensibile”, precum și a educa masele asupra acestui subiect. Se enunță valori și principii comune care să ghideze instituirea infrastructurii juridice necesare pentru a asigura o dezvoltare sănătoasă și echitabilă a IA. După stabilirea astfel a cadrului mondial al statelor, la 5 februarie 2024, cu prilejul celui de-al doilea forum mondial al UNESCO în materie de etică a IA privind transformarea guvernanței inteligenței artificiale (Kranj, Slovenia), opt giganti ai Tech (GSMA, INET, Lenovo Group, LG AI Research, Mastercard, Microsoft, Salesforce și Telefonica) au semnat o Cartă spre a „clădi o inteligență artificială mai etică”, marcând astfel o nouă etapă a procesului de reglementare, prin asumarea aceluiași angajamente din partea marilor întreprinderi, o alianță a sectoarelor publice și private. Semnatarii se angajează să-și asume plenar rolul în protecția drepturilor umane, în conceperea, dezvoltarea, cumpărarea, vânzarea și utilizarea IA. Se stipulează, în special, stabilirea de proceduri de verificare spre a se asigura că normele de securitate sunt respectate, că efectele nefaste vor fi identificate și că măsurile vizând a le limita și corija să fie aplicabile într-un termen rezonabil, cu respectarea legislațiilor naționale. De asemenea, se subliniază importanța testelor *ex ante* (înainte de punerea pe piață) și se face apel, de asemenea, la dezvoltarea de practici *ex post* (după desfășurare) de evaluare și atenuare a riscurilor, ținând seama de evoluția rapidă a sistemelor de IA care sunt deja pe piață.

În aceeași perspectivă, inclusiv prin sugestia încheierii unui tratat internațional în materie, Consiliul Europei se pronunță pentru un cadru juridic privind dezvoltarea, conceperea și aplicarea inteligenței artificiale, fondat pe normele europene în materie de drepturi ale omului, de democrație și de stat de drept. Desigur, abordarea unional-europeană în frunte cu Regulamentul UE pertinent pe cale a fi finalizat se întemeiază pe valorile europene și riscurile prezentate de aplicațiile IA, în scopul de a asigura securitatea și protecția drepturilor fundamentale, chiar dacă balanța corectă între securitatea juridică și dezvoltarea acestei noi tehnologii nu e atât de evident de găsit. Ea se înscrie, mai degrabă, în continuitatea istorică dominantă în 2000, sub impulsul ideii secretarului general al ONU de atunci (Kofi Annan) privind importanța conferirii „unei fețe umane pieței”, reflectată și urmată de un cadru de acțiune (Pactul mondial), inițiative de orientare

și recomandări și norme voluntare (precum Principiile directoare ale ONU privind întreprinderile și drepturile omului și Principiile directoare ale OCDE în intenția întreprinderilor multinaționale) în scopul de a ghida entitățile economice în concilierea intereselor de performanță economică și respectarea persoanelor și a planetei. O nouă etapă a acestor evoluții o reprezintă adoptarea, în decembrie 2023, a directivei UE privind îndatorirea de diligență a întreprinderilor în materie de durabilitate (Corporate Sustainability Due Diligence Directive, CSDDD), care instaurează un cadru juridic obligatoriu pentru marile întreprinderi, în scopul de a regla impacturile negative ale lanțului lor de activități asupra mediului și a drepturilor omului.

Dar în afara unor astfel de diferențieri de abordare, corespunzătoare și datorate mai ales mandatelor constitutive ale acestor diferite structuri cooperative, discursurile aferente rămân în realitate marcate și chiar dominate de respectiva dublă perspectivă, în scopul de a se ajunge la un echilibru, prin concilierea drepturilor omului și a inovării, de această dată în contextul „exploziei” IA și a aplicațiilor sale. Așa se face că în Recomandarea privind etica IA din 7 noiembrie 2021 a UNESCO se menționează importanța evaluărilor sistemelor de inteligență artificială de-a lungul întregului lor ciclu de viață, în timp ce în European AI Act, amintindu-se că baza juridică a demersului legislativ o constituie art. 114 din TFUE, vizând asigurarea stabilirii și funcționării pieței interioare, se insistă asupra necesității „de a garanta un nivel ridicat de protecție a drepturilor fundamentale” garantate de Carta drepturilor fundamentale a UE și în special dreptului la demnitate umană (art. 1), respectul vieții private și al protecției datelor cu caracter personal (art. 7 și 8), nediscriminarea (art. 21), egalitatea între femei și bărbați (art. 23), libertatea de expresie (art. 11) și cea a reuniunilor (art. 12), dreptul la o acțiune efectivă și accesul la un tribunal imparțial, drepturilor apărării și prezumția de nevinovăție (art. 47 și 48). Într-adevăr, așa cum s-a subliniat în literatura de specialitate, dezvoltarea IA e cu prețul încrederii, după cum aceasta din urmă e cu cel al unui echilibru între piață și protecție. Așadar, Regulamentul UE din 13 martie 2024 ne prezintă o „protecție crescândă și transversală a drepturilor umanului”¹³, deopotrivă ca principiu și obiect central al său, enunțat în art. 1.1 și pe această bază referința la respectarea drepturilor fundamentale participă, mai întâi, la definiția a

¹³ J. Sénéchal, *L'AI Act dans sa version finale – provisoire –, une hydre à trois têtes*, Dalloz Actualité, 11 mars 2024.

mai multor concepte-cheie (precum cea, *a contrario*, a „riscului înalt” ori a celei explicite de „risc sistemic”). Apoi, atingerea drepturilor omului e un criteriu al posibilității de a modifica prin act delegat definiția „riscului înalt” ori chiar a listei sectoarelor de activitate de „înalt risc” din anexa III a AI Act. De asemenea, riscurile de atingere previzibilă a drepturilor fundamentale sunt în centrul obligațiilor ce se impun operatorilor care pun pe piață ori în serviciu sisteme de inteligență artificială (SIA) de înalt risc, care privesc aplicarea unui sistem de management al riscurilor, cercetarea prejudecăților în materie de guvernanță a datelor, instrucțiunile de uzaj a SIA ori obligația de a prezerva un control uman. În final, un articol special consacră în sarcina desfășurătorilor-utilizatorilor profesioniști ai anumitor sisteme de IA de înalt risc o analiză de impact în materie de drepturi fundamentale, completând în mod potențial analiza de impact în materie de protecție a datelor prevăzută de RGPD.

Astfel, drepturile fundamentale rămân un fundament comun al acțiunilor autorităților interguvernamentale, pentru o IA în serviciul umanului *human-centric*, indiferent că reglementarea/reglarea e dominată de norme de etică sau de drept.

4.1. Riscuri majore și preocupări juridice. În prima linie a preocupărilor se află riscurile pe care le prezintă utilizarea noilor tehnici de IA pentru drepturile umane fundamentale și care constituie, de altfel, cheia abordărilor de reglementare a problematicii în materie. Se invocă în acest sens mai ales amenințarea de diluare a semnificațiilor acestora, deopotrivă în privința formei și fondului lor. Referitor la prima, numeroasele instrumente normative suplă, respectiv ansamblul recomandărilor, liniilor directoare, codurilor de conduită ș.a. se înscriu în perspectiva unei promovări a autoreglării actorilor, propunându-se o etică a IA cât mai complexă și mai adecvată, dar considerată ca suficientă până la exclusivă. S-a susținut, de altfel, un timp că numai *soft law*-ul ar permite o reglementare armonioasă, mai potrivită specificului și adecvată naturii acestei tehnologii emergente în plină afirmare. Totuși, analiza atentă a conținutului angajamentelor propuse ne arată adesea un amestec de genuri: un număr dintre ele reiau în realitate drepturi fundamentale consacrate și garantate. După cum e cunoscut, caracteristic normei etice e faptul de a fi o regulă de comportament fără sancțiune statală, pe care actorii ecuației și-o impun ei înșiși. Or, respectarea drepturilor umane fundamentale nu e una opțională, care nu trebuie niciodată să depindă exclusiv de voința subiecților în cauză, ținând în mod

esențial de ecuația „contractului social”. Fără a mai lua în calcul că actorii în joc sunt în realitate cei mai puternici, adeseori singurii capabili să impună o normă de comportament, ceea ce complică și mai mult datele problemei. Desigur, dreptul „soft”, „mou” „flu” ș.a. prezintă un interes evident, ținând mai ales de aceea că regulile sale transnaționale sunt mai suple, dezlegate de orice procedură strictă și (mai) respectat, fiind acceptate de către părțile interesate. Dar privatizarea normelor, cu corolarul lor dezangajarea/neimplicarea statelor nu pare a fi de dorit și în orice caz nu oferă o perspectivă exclusivă și definitivă, dimpotrivă. De aici, dacă apelul la drepturile fundamentale poate fi prevăzut ca o întărire, prin confirmare, porozitatea normativă comportă astfel riscul de degradare a drepturilor fundamentale, lăsând a se considera că ele nu ar aparține unei zone de imperativitate. Ca regulă generală, norma etică trebuie să se articuleze cu regula legală și să nu i se substituie. Relația nu e de rivalitate, ci una de complementaritate. În această abordare, pe fond dacă drepturile fundamentale apar incontestabil ca un obiectiv partajat, critici au fost formulate în special împotriva preconizatăului regulament al UE în materie ca neînțelegând decât în mod imperfect mizele fundamentaliste și parțial. Mai precis, unii analiști denunță absența garantării unei „IA demnă de încredere din punct de vedere juridic” și din perspectiva drepturilor fundamentale. Așa, de exemplu, dispozițiile relative la sistemele de IA de înalt risc nu oferă o protecție suficientă împotriva daunelor generate de inteligența artificială, inclusiv a violărilor drepturilor fundamentale. În afară de aceasta, practicile interzise (notația socială, manipularea comportamentelor, recunoașterea facială în spațiile publice ș.a.) sunt insuficient încadrate, în timp ce altele, excluse clasificării propuse prezintă, de asemenea, riscuri importante. Este vorba în special de sistemele de recunoaștere a emoțiilor ori cele de categorisire biometrică la distanță în direct de către forțele de ordine care ar trebui *a minima* să fie considerate ca de înalt risc. S-ar putea replica desigur că atari neajunsuri ale reglementării unional-europene țin de însăși natura apartenenței sale la un drept centrat pe funcționarea pieței interioare și cu limite referitoare la perceperea și sesizarea dimensiunilor aferente drepturilor umane reflectate în viziunea promovată și conținutul aferent Cartei drepturilor fundamentale a UE. Prioritatea cvasiabsolută acordată asigurării securității juridice a inovației tehnologice absolute și majore adusă de IA se cuvine completată și chiar amendată cu primatul absolut și indiscutabil ce se cuvine recunoscut și garantat drepturilor fundamentale, valorilor societății

democratice și reperelor statului de drept. Însă, relativa transparență și palida implicare a publicului, și acelea mai mult promise decât efectiv asigurate, sunt departe de a satisface imperativele procesului de acceptare socială și încadrare juridică a IA.

4.2. *Necesitatea unui Habeas Corpus al IA?* În abordarea onusiană, de departe cea mai general acceptabilă dintre toate cele existente, în pofida, poate, caracterului său considerat de unii oarecum idealist în raport cu mizele aflate în joc și cu diferențele de poziții exprimate, s-ar impune stabilirea unui cadru global de guvernanză al problematicii aferente IA. După ce în 2021 UNESCO a promovat primul cadru normativ mondial pentru etica inteligenței artificiale, adoptat în unanimitate de cele 193 state membre ale organizației, în continuarea sa, la 26 octombrie 2023 Secretarul general al ONU a lansat un comitet consultativ destinat să formuleze recomandări vizând o atare guvernanză internațională, o înțelegere și asumare partajate ale riscurilor și provocărilor aferente, precum și oportunitatea legată de realizarea Obiectivelor Dezvoltării Durabile (ODD), iar la 5 februarie 2024, la Kranj (Slovenia) a fost adoptată de 8 giganți privați ai domeniului, sub egida UNESCO în cadrul procesului inițiat în 2021, o Cartă pentru a construi o etică a IA, cerându-se astfel o „veritabilă alianță mondială” în materie. În această viziune, principiile guvernanzei în materie de IA ar trebui să se bazeze pe „Carta ONU și Declarația universală a drepturilor omului din 1948”, iar reflecția cuvenită, pe măsură ce sistemele respective devin tot mai performante și mai autonome, să se concentreze asupra modului de reglementare a conceperii și utilizării lor, în scopul de a le fundamenta pe valori umane și a preveni scăparea lor de sub controlul democratic, cu consecințe imprevizibile și ireparabile. În același timp, *AI Safety Summit* de la Londra din noiembrie 2023 a arătat o mișcare a statelor spre o reglementare crescândă a IA, în contextul în care se manifestă și mize globale, inclusiv geopolitice și chiar civilizațional existențiale. Cu această ocazie s-a înregistrat deja existența în lume a peste 1600 de politici publice și strategii în materie. Necesitatea unei reglementări și guvernanză cât mai globale, comune, coordonate și mai respectate este evidentă. În același timp, nu pot fi ignorate nici revendicările de adaptare regională, cu soluții locale, în principiu „artizanale” a acestora. Ea e reclamată și de starea de lucruri existentă, care pare a trena, în timp ce tehnologiile în cauză se dezvoltă în ritm alert spre orizonturi de autonomizare a aplicațiilor IA și de scăpare de sub control uman. Un atare decalaj între reglementare și control, pe de o parte, și

afirmare a tehnologiilor cu întregul lor cortegiu de riscuri e inacceptabil. De altfel, dilema dacă o ființă umană poate cu adevărat să dețină controlul de decizie a unei IA rămâne una fundamentală, încă în căutarea unui răspuns.

Într-adevăr, în planul faptelor multiplicarea surselor în domeniu pare, cel puțin la prima vedere, și deopotrivă în cel al sistematizării normative și în cel al sintezei ideatice, a genera impresia unei dispersii și inconsecvențe a inițiativelor și o slăbiciune a reacției juridice. La rândul său, foaia de parcurs normativă nu e în realitate decât aparentă. Dincolo de coordonarea formală între organizațiile interguvernamentale (prin aceea că, fiecare participă, cel mai adesea, în calitate de observator, la lucrările celuilalt), la care s-au adăugat, în ultima perioadă, reprezentanții sectorului privat, diferitele texte normative constituie, împreună, un tot pertinent care arată orientările unei reglementări a IA fără contradicții. Să reamintim, în acest sens, că instanțele în cauză evocă cele două axe de intervenție pertinente insistând mai mult pe piață (și pe conformare), iar pe drepturile fundamentale în considerarea mandatului lor complementar. De altfel, în lipsa unui instrument normativ internațional, pentru moment a fost instituită o instanță informală de armonizare a regulilor relative la inteligența artificială, respectiv *Global Policy AI* în vederea „atingerii de obiective comune prin cooperarea interguvernamentală privind IA”. Ideea este în mod evident aceea de a se propune un cadru de coordonare coerent pentru a securiza piața și a proteja drepturile indivizilor. În fața unor atari dileme asistăm la cristalizarea ideii necesității, elaborării și adoptării unui „Habeas Corpus al IA”¹⁴. La nivelul normativului etic propriu-zis, s-a ajuns deja, fie și numai cu caracter de recomandare deocamdată, la emiterea complementară a două perspective de abordare, exprimare și acțiune în materie, respectiv cea de poziționare interstatală (interguvernamentală) universală reprezentată de Rezoluția UNESCO din 7 noiembrie 2021 și Carta unei IA mai etice semnată de opt giganți privați ai tehnologiei aferente, dominanți pe piața specializată, la 5 februarie 2024 în Slovenia. În fine, deosebit de relevantă devine în materie inedita Convenție-cadru a Consiliului Europei privind inteligența artificială, drepturile omului, democrația și statul de drept din 17 mai 2024 „fondată pe normele CE și propice inovării”, cu o vocație mondială. Ea consacră obligația generală a statelor de a

¹⁴ A. Bensamoun, *Vers un droit de l'intelligence artificielle fondamentaliste?*, în: V. Barbé, St. Maucclair (dir.), „Intelligence artificielle et droits fondamentaux”, Editions L'Epitape, Paris, 2022, p. 15-16.

adopta și a asigura respectarea de către inteligența artificială a marilor principii, precum: demnitatea umană și autonomia individuală, transparență și control, obligația de a da seamă și responsabilitate, egalitate și nediscriminare, respectarea vieții private și protecția datelor cu caracter personal, preservarea sănătății, fiabilitatea și încrederea, inovația sigură aplicabile tuturor sistemelor de IA. Sunt prevăzute, totodată, drepturi și garanții procedurale menite să asigure prin mecanisme adecvate aplicarea respectivelor reglementări și imperative.

Întrebările care se ridică și dilemele ce se manifestă în acest context sunt numeroase și își așteaptă grabnic răspunsurile cuvenite și rezolvările potrivite. Așa, de pildă, IA necesită un *aggiornamento* a drepturilor fundamentale? Acestea din urmă sunt solubile în prima? IA alienează ori activează drepturile umane? Întrucât modifică comportamentele și/sau contribuie la remodelarea societății inteligența artificială influențează în mod logic, deopotrivă, câmpul și substanța anumitor, dacă nu într-o anumită măsură și diverse forme toate drepturile fundamentale, până la a contribui la nașterea de noi drepturi. Invers, la rândul lor, drepturile omului inhibă anumite folosințe ale noilor utilizatori ori favorizează altele. Mai mult decât atât, ne putem pune problema dacă nu cumva IA ar ajunge la punctul disruptiv la care ar obliga chiar o rescriere și chiar o regândire a drepturilor fundamentale ori cel puțin la adoptarea unui *habeas corpus* specific? În această ultimă privință ideea e deja în germini. Se pledează, de exemplu, pentru o „Convenție 108+IA”; în unele state s-au consacrat chiar drepturi fundamentale ale digitalului. Până la rezolvări tranșante sub spectru reglementar, noile adaptări și drepturi sunt chemate să survină și să se afirme cât mai plener. Dar până atunci IA rămâne supusă mai ales corpusului reglementar existent, inclusiv în materia dreptului drepturilor omului, care poate constitui „dreptul IA”, așa cum există, imperfect și inadecvat, în așteptarea unui drept *pentru* o inteligență artificială, aplicabil acesteia și aplicațiilor sale, integrat dreptului global, ce se manifestă și se aplică pe planeta Terra.

În orice caz, din punct de vedere tehnic, în condițiile în care aplicațiile IA se caracterizează printr-o constantă și accelerată evoluție și reglementările aferente, indiferent de natura lor (etice, juridice, administrative, tehnice) care guvernează sistemele de IA și utilizatorii lor trebuie să fie polivalente și încontinuu aduse la zi, prin mecanisme adecvate spre a rămâne suficient de reactive. S-au avansat, în acest sens, propuneri de gestionare a fenomenului de genul

sistemului de negocieri permanente și cadru instituțional-normativ general ce funcționează în privința schimbării climatice. O jurisprudență adecvată și orientată, alături de o doctrină sensibilă avansurilor tehnico-științifice și percutantă la impacturile juridice cuvenite ar putea completa în mod corespunzător arsenalul juridic aferent inteligenței artificiale.

5. Inteligența Artificială, subiect de drept? Din perspectiva saltului spre IA generalizată, problema se complică, iar explicarea sa nu se mai poate realiza recurgând exclusiv la conceptele și paradigmele dreptului de până acum, ci implică recurgerea la armele reflecției filosofice spre scrutarea normativității viitorului. În viziunea filosofilor se conturează pentru perioada următoare și imaginea unei „societați transumaniste”, o lume în care tehnologiile, în frunte cu IA și cu cea cuantică, ar putea anticipa nevoile, în scopul de a ne elibera de o povară apăsătoare: libertatea. Liberalismul ar ceda atunci locul unei optimizări a bunăstării individuale, oferind cetățeanului sarcina de a decide prin el însuși: o democrație deterministă, ghidată de inteligența artificială! Odată ajunși într-o atare societate ce se va întâmpla cu norma juridică, cu natura sa tradițională? Se va îndepărta ea de esența socială și mai ales cea statală inițială spre a transgresa spre o substanță preponderent tehnico-administrativă, stimulată masiv de generalizarea aplicațiilor IA?¹⁵ Răspunsurile necesare constituie, poate, adevăratele provocări ale științei domeniului și mizele autentice ale cercetării de profil. Într-adevăr, chiar dacă comportă reevaluări fundamentale și opțiuni epocale, problema tinde să devină cu adevărat, în mod accelerat stringentă și se impune a fi tratată ca atare. Cel mai elocvent exemplu în acest sens este problema protejării unei opere generată de o inteligență artificială, care nu poate fi pur și simplu ignorată, cu atât mai mult cu cât anunță evoluții ineluctabile și majore. În concret, o IA poate genera deja opere noi, chiar inedite, dar în dreptul de autor actual noutatea nu e sinonimă originalității și nu e suficient spre a oferi protecție (juridică). În plus, în starea actuală de dezvoltare a dreptului calitatea de autor nu poate fi atribuită decât unei persoane fizice. Fără intervenție umană, creația unei IA, chiar dacă benefică pentru civilizația umană, nu poate, a

¹⁵ J. Gobin, *L'individu, fin de parcours? Le piège de l'intelligence artificielle*, Collection Le Débat, Editions Gallimard, Paris, 2024.

priori, să fie o operă a spiritului. A recunoaște mașinii, robotului o libertate creativă constituie o provocare cu adevărat disruptivă și fondatoare.

Recomandarea UNESCO din 23 noiembrie 2021 referitoare la inteligența artificială privește „sisteme capabile de a trata datele și informația printr-un proces asemănător unui comportament inteligent și comportând în mod general funcții de raționament, de învățare, de percepție, de anticipare, de planificare și de control (punctul 2). Și celelalte înțelesuri acordate sintagmei de textele internaționale pertinente insistă, în esență, asupra unor asemenea elemente generale de prefigurare, care se focalizează pe responsabilitatea umană și, respectiv, produsul tratat. Din această perspectivă se ridică și problema statutului IA: obiect sau subiect de drept? O rezonanță importantă o prezintă în acest context, de exemplu, problema determinării subiectului activ al răspunderii civile pentru daunele generate de utilizarea aplicațiilor IA și al obligației de reparare a acestora. Aplicarea regimului clasic consacrat în cadrul sistemului de drept continental, îndeosebi de codurile civile, în așteptarea unor reglementări speciale întâmpină deja serioase dificultăți. Mai întâi, e cea legată de autonomie, în sensul dacă în situația unui pretins prejudiciu ce a fost provocat de un sistem IA ce utilizează învățarea automată pentru a lua decizii fără „uman în buclă” se pot aplica și, eventual, cu ce amenajări, principiile generale ale răspunderii bazate esențialmente pe liberul arbitru, controlul și previzibilitatea inerente persoanelor fizice și persoanelor juridice (morale). Ca atare, cu cât tehnologiile IA devin (mai) autonome, cu atât poate fi mai greu de identificat partea care a cauzat paguba.

Tot așa, în același siaj problematic apare și chestiunea „cutiei negre” care intervine atunci când programele pot să nu înțeleagă exact cum un sistem de IA autonom a luat decizia contestată. Cum va fi stabilită legătura de cauzalitate și culpa ori infirmat dacă consecința care ar fi cauzat dauna nu ar putea fi explicată sau probată? Cine va fi ținut responsabil?

Desigur, atâta timp cât expresiile tehnologiilor de IA se rezumă și rămân unelte umane, din punct de vedere juridic sunt și au exclusiv calitatea de bunuri, lucruri. Din momentul în care acestea trec la stadiul de autonomie se ridică și problema dacă nu s-ar cuveni a li se acorda calitatea de subiect de drept, de titular de drepturi și obligații într-o formulă *sui generis*, adecvată și specifică domeniului. Ideea e pasionantă și chiar Parlamentul European s-a grăbit, într-o primă fază, prin Rezoluția din 2017 adresată Comisiei Europene, care recomanda crearea unei

personalități juridice pentru roboții cei mai sofisticăți, așa-zisa „personalitate electronică”¹⁶. S-a susținut, în acest sens, că ar fi vorba de o figură tehnică, de ordin funcțional, o „ficțiune juridică” precum în cazul oricărei persoane morale (juridice). Și aceasta cu atât mai mult dacă avem în vedere precedente de genul conferirii de personalitate juridică Pământului, unor elemente naturale precum fluvii, munți, arbori etc. Dar această posibilitate a fost repede abandonată și chiar expres respinsă, având în vedere riscurile și implicațiile la care ar conduce o instituire a unei atari entități juridice. Mai multe argumente au fost invocate în favoarea unei asemenea poziționări. Primul este de ordin tehnic și constă în aceea că, cel puțin deocamdată, a pretinde autonomia inteligențelor artificiale ar fi o exagerare. Prezența umană e evidentă și necesară; inteligența rămâne o opinie umană încapsulată atâta timp, desigur, cât e (încă) slabă, mono-sarcină și neconștientă. De altfel, această poziție se bazează cel mai adesea pe o viziune antropomorfă a IA. Or, aceasta nu a fost „corporizată” pentru a se desfășura. Ea este lipsită de orice anvelopă fizică. Mai mult sau mai puțin forma sub care e exploatată IA poate influența asupra naturii pagubelor, dar nu asupra calificării ei ca atare. Pentru a se îndepărta de această viziune, sintagma/expresia de „sisteme de inteligență artificială” e astăzi preferată de autoritățile interguvernamentale, sistemul trimițând în mod evident la noțiunea de obiect de drept. Cel de-al doilea argument ține de tehnica juridică; propunerea sublinia mai întâi dificultățile de a trasa frontiere între inteligențele artificiale aparținând lucrurilor și de cele aferente persoanelor. Apoi, acordarea unei personalități juridice nu e niciodată neutră, ci rezultă dintr-o alegere politică. În fine, a acorda personalitate juridică anumitor aplicații ale IA ar risca să bulverseze categoriile domeniului, creându-se o himeră juridică, deopotrivă obiect și subiect de drepturi. Ca atare, cel puțin deocamdată și având în vedere starea lucrurilor deopotrivă sub aspect tehnic și juridic, nu e nicio îndoială că IA e un obiect de drept, compus din elemente corporale și incorporale, dintre care unele apropiabile de drepturile de proprietate intelectuală. Evoluțiile previzibile însă converg spre a se ajunge, într-un viitor apropiat, la a asista la entități hibride, care ar îndeplini

¹⁶ Rezoluția Parlamentului European conținând recomandări adresate Comisiei privind regulile de drept civil privind robotica, 16 februarie 2017. „Crearea, în cele din urmă, a unei personalități juridice specifice roboților, pentru cel puțin roboții autonomi cei mai sofisticăți putând să fie considerați ca persoane electronice responsabile, ținute să repare orice daună cauzată unui terț; ar fi de prevăzut a se conferi personalitatea electronică oricărui robot care ia decizii autonome ori care ar interacționa în mod independent cu terții ” [punctul 59, lit. f)].

cumulativ două calificări, ceea ce ar obliga la rescrierea, fără nicio îndoială, a dreptului bunurilor și dreptului persoanelor. În fine, al treilea argument care se opune atribuirii unei personalități juridice electronice trimite la așa-zisele „efecte de bord” posibile. Unele drepturi umane au fost atribuite persoanelor morale (precum dreptul la denumire/nume), ceea ce e fezabil și în domeniul IA. La fel, cel puțin prin mimetism s-ar putea atribui aplicațiilor respective un drept la viață privată (autonomă), un drept la existență (viață)? O atare soluție ar conduce la deresponsabilizarea actorilor lanțului, responsabilizând inteligența artificială care, grație acordării unei personalități juridice, ar deveni direct răspunzătoare de daunele cauzate.

Această viziune realistă, tehnicistă a IA poate dezamăgi adepții science-fiction, dar nu și pe cei ai științei juridice previzioniste. Întrucât provocările sunt deja imense. Aparținând situației și circumstanțelor aferente primei generații de aplicare pe scară largă a tehnologiilor IA, de până în noiembrie 2022 când a fost lansată ChatGPT și având în vedere momentul 2023 când s-a anunțat IA generală la orizontul chiar numai al unui deceniu, asemenea considerente juridice se impun a fi reanalizate și concluziile aferente reamenajate din noi perspective. Pasul spre autonomie al dispozitivelor de IA presupune stabilirea unui regim juridic care să asigure inclusiv acordarea anumitor „drepturi” și obligații noilor subiecte sosite în câmpul juridic clasic. Rămâne însă de văzut ce semnificație exactă mai conferim în acest sens noțiunii de drept subiectiv, ce modalități de exercitare și mecanisme de garantare devin necesare.

6. Dreptul unei geopolitici digitale globale. Inteligența artificială tinde să transforme relațiile internaționale abolind frontierele „clasice” în profitul spațiului cyber și introducând o nouă resursă cheie, datele, și utilizările pe care le produc. Ea face să se constituie și afirme noi actori, giganții digitalului, care se ridică la rang de cvasistate, cu pretenții de a participa la elaborarea reglementării și desfășurarea guvernantei aferente¹⁷. Într-o cheie a unui drept al geopoliticii digitale globale, Anu Bradford sesizează și prefigurează o adevărată „bătălie etico-juridică” a polurilor publice și private dominante în domeniu și în privința reglementării

¹⁷ J. Atif, J.P. Burgess, I. Ryl, *Geopolitique de l'IA. Les relations internationales à l'ère de la mise en données du monde*, Editions Le Cavalier Bleu, Paris, 2022.

aferente¹⁸. Referitor la actorii publici am fi în prezență, în principal, a „trei imperii reglementare”: SUA, China și Uniunea Europeană; referitor la cei privați, sunt avute în vedere îndeobște multinaționale precum Amazon, Apple, Google, Meta și Microsoft și numeroasele lor start-upuri care concentrează o putere economică considerabilă și care acționează influent în sfera autoreglementării. Ele poartă o confruntare deschisă adesea și în termeni reglementari, dar cu o încărcătură economică și de poziționare geostrategică evidentă, pe care autorul citat o descifrează printr-o abordare orizontală și verticală. În prima ipostază, transpar modelul de reglementare axat pe piață, în privința SUA, cel centrat pe stat în China și, respectiv, cel al Uniunii Europene bazat pe drept. Fiecare din aceste mari tendințe se exercită la scară globală, cu puncte de diferențiere, dar și asemănătoare. În relația verticală prezintă interes raporturile de putere publică/privată economică (pentru a prelua o expresie de drept economic). În SUA și în China giganții inteligenței artificiale sunt considerați atât ca aliați, cât și ca inamici ai politicilor reglementare naționale. În context global, multinaționalele domeniului jonglează cu imperative publice contradictorii. Această juxtapunere de raporturi creează o stare generalizată de constrângeri, în care interesele aflate în joc sunt puternic intersectate și în anumite privințe interdependente. Pe acest fundal general se desprind și veleitățile expansioniste ale fiecăruia dintre imperii. SUA s-au servit în mod evident de atotputernicia mastodonților săi tehnologici spre a extinde și impune un model de libertate economică. China și-a impus influența în infrastructurile din Asia, Africa, America Latină și unele părți din Europa, precum și în organizații internaționale responsabile cu definirea standardelor tehnologice, fără a se confrunța cu rezistențe semnificative din partea celorlalți competitori. În fine, Europa a utilizat puterea sa reglementară spre a fasona mersul tranziției digitale și izbucnirea revoluției IA și a mizat, și o face în continuare, pe așa-numitul „efect Bruxelles”¹⁹, având ca exemplu emblematic în acest sens modelul european de protecție a datelor cu caracter personal.

¹⁸ Anu Bradford, *Digital Empires – The Global Battle to Regulate Technology*, Oxford University Press, 2023, p. 68-91.

¹⁹ *The Brussels effects*. Teoria, acreditată mai ales prin lucrările lui A. Bradford, care decriptează, afirmă și susține influența indirectă exercitată de reglementarea unional-europeană în diferitele regiuni ale lumii sub impactul (influența) șocului pieței.

Dacă în utilizarea tehnologiilor algoritmice apare discriminarea tehnologică, una care se traduce printr-un rău ori injust tratament al indivizilor într-o societate dată, reglementarea problematicii IA la nivel global, cu implicarea cvasi exclusivă a marilor puteri economice și a gigantilor tehnologici multinaționali poate genera inegalități între state (națiuni) și revendicări de răspunsuri adecvate, corective. Într-adevăr, incidențele acesteia pot merge până la a imprima inegalități structurale și culturale, chiar cauza unei injustiții flagrante. În privința UE se vorbește de o „imposibilitate sistemică” a acesteia, generată de faptul că dreptul unional-european al concurenței se întemeiază pe ideea că obiectivele fundamentale ale regulilor Uniunii constau în a garanta buna funcțiune a pieței interioare în profitul consumatorului, uitând de concurența între zonele geografice mondiale; la rândul său, Regulamentul IA Act favorizează tot o abordare orientată spre consumator și neglijează instrumentul productiv al ecosistemului digital european²⁰.

De aceea, una din preocupările importante ale dreptului IA în curs de cristalizare ar trebui să fie tocmai stabilirea de mijloace care să prevină și/sau combată inegalitățile socioeconomice pe care le poate genera ori amplifica utilizarea noilor aplicații tehnologice. Încă în 2019 raportorul special al ONU pentru sărăcie extremă și drepturile omului, Ph. Alston, atrăgea atenția asupra faptului că multe dintre soluțiile bazate pe IA în cazul în care nu vor fi adoptate și promovate noi măsuri adecvate de corectare, vor conduce numai la „automatizarea sărăciei” ori chiar la accelerarea fenomenului. Potrivit acestuia, câștigurile promise s-ar reduce mult dacă nu se intervine așa încât deciziile tehnologice să nu genereze și mai multe fracturi ale societății, cu riscul chiar de a deveni mai rapide și ireversibile.

Potrivit estimărilor OCDE, din cele circa 600 de reglementări sau inițiative care au legătură cu IA și care provin din 60 de state, cea mai mare parte aparțin unor actori din „nordul global”, cu consecințele aferente: luarea în considerare a situației și exprimarea cu precădere a intereselor acestui spațiu geostrategic. Așadar, ce loc și chiar rol mai rămân „sudului global” în dezbateră și rezolvarea problemelor avansului și limitelor IA? Se reduc ele la simpla receptare și aplicare a regulilor elaborate de alte țări? Ori, dimpotrivă, vor căuta să creeze soluții proprii

²⁰ C. Dalmont, IA: «*La dépendance numérique de l'UE envers les technologies étrangères est indissociable de son déclin économique*», „Le Figaro”, 26 martie 2024.

pentru impactul tehnologiilor IA în aceste state? Dacă problemele sunt altele și soluțiile de care e nevoie sunt altele, se impun, în consecință, reglementări adecvate, cel puțin la nivel regional, așa cum se revendică, de exemplu, în America Latină²¹.

În acest context complicat, dar dominat de vocația tratării globale a problemei, în fața provocării de aceeași anvergură pe care o prezintă IA pentru civilizația umană s-a propus și o „guvernanță mondială a IA”, constituită pe trei piloni: o organizație mondială a IA, pentru a evalua și încadra sistemele acesteia, un fond internațional pentru IA în serviciul interesului general și un mecanism de solidaritate „1% IA” pentru a partaja puterea de calcul cu țările în curs de dezvoltare. Franța a sugerat că această preconizată „World AI Organization” ar putea avea sediul la Paris și să fie creată în cadrul summitului pe această temă, pe care s-a oferit a-l găzdui în viitorul apropiat²².

7. Spre o reglementare de drept internațional. Rezoluția Adunării Generale a ONU din 21 martie 2024 privind promovarea sistemelor de inteligență artificială sigure, securizate și fiabile pentru dezvoltarea durabilă, creează premisele unei abordări globale în cadrul multilateralismului onusian a problematicii și deschide calea spre o reglementare de drept internațional a acesteia. Într-adevăr, ea extinde preocupările și rezultatele deja înregistrate în sistemul ONU, în special de Uniunea Internațională a Telecomunicațiilor (UIT), UNESCO și Comitetul Drepturilor Omului, în planul politicii generale a organizației mondiale și amplifică procesul de încadrare normativă a provocărilor inteligenței artificiale. Documentul adoptat prin consens și având ca inițiator SUA și coautoare 123 state se remarcă și dă tonul în această privință, prin dialogul inclusiv și constructiv ce a caracterizat demersul pentru discuțiile, negocierile și reglementările viitoare în noi sectoare dezvoltate pe această bază (precum pacea și securitatea internațională, utilizarea militară responsabilă a autonomiei IA ș.a.). Din perspectivă juridică suntem la momentul exprimării intențiilor politice ferme și al inițierii reperelor definitorii de urmat și reflectat. Se circumscriu acestei perspective ca veritabile linii directoare de

²¹ N. Zuazo, *Una política propia para la inteligencia artificial de América Latina*, „El Pais”, 17 februarie 2024.

²² Raportul „IA: notre ambition pour la France”, 13 martie 2024; A. Piquard, *Intelligence artificielle: un plan d'action pour placer la France «à la pointe»*, „Le Monde”, 13 martie 2024.

reflecție, reglementare și acțiune: înscrierea IA drept componentă a demersurilor de promovare a obiectivelor dezvoltării durabile 2030 (ODD), imperativul respectării, protecției și promovării drepturilor umane în utilizarea noilor tehnologii, reducerea fracturii digitale între state și în cadrul aceleiași țări, asigurarea acelorași drepturi umane în cadrul internetului și în afara on-line. Încercând o previziune asupra evoluțiilor viitoare se poate avea în vedere, după modelul oferit de alte probleme mondiale, elaborarea și adoptarea unui tratat-cadru în materia IA, care să fie apoi completat și dezvoltat deopotrivă în raport cu provocările de etapă și exigențele, particularitățile diferitelor domenii de activitate. Primul reper ar viza astfel progresele la nivelurile cunoașterii și aplicațiilor tehnologice ale inteligenței artificiale, iar secundul, complementar și interdependent, s-ar referi la diversitatea în plan orizontal, prin excelență tematică. Aceste dezvoltări normativ-instituționale preconizate continuă cu ajungerea la adoptarea unui pact mondial privind inteligența artificială și crearea unei agenții internaționale în domeniu după modelul AIEA. În percepția onusiană, noul capitol al dreptului internațional public astfel generat ca drept internațional al inteligenței artificiale ar trebui să se fondeze, așa cum declara Secretarul general al ONU la summitul din noiembrie 2023 din Marea Britanie în privința guvernancei aferente „pe Cartă (din 1945) și Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948)” și să urmeze în constituirea și dezvoltarea substanței sale normative orizonturile prezentate în rezoluția Adunării Generale din 21 martie 2024. Pe atari baze programatice, cărora li se adaugă și alte instrumente de *soft law*, asistăm la derularea la nivel internațional a unui proces tot mai viguros de cristalizare a reglementării în materie de inteligență artificială. În aceeași perspectivă de cadru interstatal, cu vocație mondială, dar ca o inițiativă pornită dintr-un context regional se remarcă *Convenția-cadru privind inteligența artificială, drepturile omului, democrația și statul de drept* a Consiliului Europei (aflată în fază finală de adoptare). Considerată drept primul tratat constrângător juridic în materie de IA, documentul se caracterizează și prin faptul că e deschis ratificării pentru ansamblul statelor lumii. De aceea, această inițiativă aparținătoare unei organizații internaționale regionale, Consiliul Europei are, prin anvergură, calitatea de a stabili cadrele generale ale reglementării interstatale a regimului juridico-etic al inteligenței artificiale. În plus, în virtutea caracterului său declarat de convenție-cadru documentul urmează să fie completat și dezvoltat printr-o serie de reglementări sectoriale care să trateze „chestiuni specifice

legate de activitățile desfășurate în cadrul ciclului de viață al sistemelor de IA”. Totodată, asocierea sa cu Regulamentul IA al Uniunii Europene face din Europa „centrul mondial al reglementării juridice a sistemelor de inteligență artificială”.

8. Încadrarea legală a inteligenței artificiale în cele trei „imperii de reglementare”.

Marile puteri în materie de IA văd un avantaj în a reglementa în domeniu, în special spre a se asigura că sistemele conceptualizate, dezvoltate și utilizate pe teritoriul lor respectă anumite mari principii, precum transparența, protecția vieții private și drepturile persoanei, securitatea marelui public și etica necesară. În același timp, caracterul global al revoluției inteligenței artificiale presupune o anumită uniformitate a regulilor guvernantei aferente, așa încât diferențele să nu afecteze concurența, iar măsurile luate să nu inhibe inovația. Luând în calcul cei trei mari poli economici mondiali și de dezvoltare și utilizare a tehnicilor de IA – SUA, China și Uniunea Europeană – și reacția lor reglementară de până acum, observăm normative de încadrare în evoluție, cu un echilibru între etic și juridic marcat și de tradițiile de sistem de drept de apartenență. În iunie 2023 premierul britanic a prezentat Regatul Unit ca viitor foaier mondial al reglementării IA, dar rezultatele summitului de la începutul lui noiembrie același an nu au condus la reușitele scontate. La rândul său, China și-a lansat noua sa reglementare privind conținuturile generate de IA în august 2023 și Președintele SUA a emis un decret pentru o IA sigură, securizată și demnă de încredere, în octombrie 2023. În fine, la nivelul UE, la 13 martie 2024 s-a ajuns la adoptarea finală a IA Act.

8.1. Cadrul juridic american. Guvernul federal al SUA a adoptat inițial o abordare mai pasivă în materie de reglementare a IA în scopul de a favoriza inovația și a nu împiedica creșterea în domeniu. La apariția semnificativă a aplicațiilor noilor tehnologii ale IA cadrul normativ american era constituit în principal de legile și regulamentele deja existente și mai puțin pe o legislație globală și aplicabilă tuturor sistemelor de această natură. Au urmat apoi o serie de linii directoare neobligatorii, precum cele aferente *Declarației* drepturilor IA pentru conceperea și utilizarea responsabilă a noilor tehnologii, publicată de Casa Albă în octombrie 2022 și o serie de corpusuri de norme de autoreglare sectorială. Într-o perspectivă evolutivă, mai ales sub impactul evoluțiilor rapide în domeniul și apariția inteligenței artificiale generative, la 30

octombrie 2023, după ce în iulie același an 15 mari întreprinderi americane de profil au adoptat un angajament voluntar pentru a favoriza o dezvoltare sigură, securizată și demnă de încredere a IA, Președintele american a semnat un decret vizând a guverna dezvoltarea și utilizarea IA. Actul executiv urmărește în special să stabilească noi norme în materie de siguranță și securitate a inteligenței americane, a proteja viața privată a persoanelor, a face să promoveze echitatea și drepturile civile, a apăra consumatorii și lucrătorii, a promova inovarea și concurența și a face să progreseze leadershipul american în lume.

Cadrul reglementar astfel instituit are în vedere:

- să identifice clar conținutul generat de IA în scopul de a proteja populația contra fraudei și înșelătoriei bazate pe IA;
- a testa sistemele IA pentru a asigura că sunt sigure, securizate și demne de încredere;
- a partaja rezultatele testelor lor de securitate și a altor informații critice cu guvernul SUA.;
- a dezvolta investițiile în sectorul IA în scopul de a găsi și de a corija vulnerabilitățile programelor critice.

Pentru guvernul federal al SUA și agențiile sale se stabilesc următoarele exigențe generale:

- elaborarea unui memorandum privind securitatea națională care să orienteze acțiunile viitoare referitoare la inteligența artificială;
- întărirea și accelerarea cercetării și a dezvoltării instrumentelor pentru preservarea vieții private;
- elaborarea de directive clare vizând a împiedica algoritmi de IA să fie utilizați spre a exacerba discriminarea;
- aplicarea celor mai bune practici în ansamblul sistemului de justiție penală și în special în materie de anchete și urmărire în caz de violare a drepturilor civile legate de noile tehnologii;
- stabilirea unui program de securitate pentru a primi semnalările de prejudicii ori de practici de îngrijire a sănătății periculoase implicând IA și stabilirea de măsuri pentru a le remedia;

- elaborarea de principii și de practici exemplare pentru a atenua prejudiciile și a maximiza avantajele IA pentru lucrători, descurajând deplasarea locurilor de muncă;
- concentrarea cercetării privind inteligența artificială de-a lungul Statelor Unite grație unui proiect pilot al National AI Research Resources.

Pe lângă atari evoluții afirmate în plan federal și statele federate au încorporat treptat reguli privind IA și în legile mai vaste, vizând sectoare foarte specifice, precum cele ale locurilor de muncă, protecția vieții private și a consumatorilor. De remarcat faptul că, în contextul adoptării decretului din 30 octombrie 2023, Președintele S.U.A. preciza că, pentru a se realiza promisiunile inteligenței artificiale și a se evita riscurile aferente, această tehnologie trebuie guvernată și nu există o altă soluție decât încadrarea sa²³.

8.2. Cadrul juridic privind IA din China. Și în China s-a instituit o reglementare în materie, atât în ceea ce privește confidențialitatea datelor, proprietatea intelectuală, securitatea națională, cât și etica. Noile măsuri (provizorii) legislative privind gestiunea serviciilor de IA generativă, în vigoare de la 15 august 2023, prefigurează un cadru juridic menit să guverneze furnizarea și utilizarea sistemelor de inteligență artificială. Conform contextului socio-politic al țării se prevede astfel în special exigența adecvării conținutului acestora la valorile fundamentale ale socialismului și interzicerea incitării la acțiuni subversive contra statului, de răsturnare a sistemului socialist, punere în pericol a securității și intereselor statale, atingerea imaginii acestuia, incitarea la secesiune, la afectarea unității statului și a stabilității sociale, propagarea terorismului, extremismului, promovarea uniunii naționale și a discriminării etnice, violenței, obscenităților și pornografiei, precum și de informații false și vătămătoare. Aceste reguli se aplică sistemelor de inteligență artificială generativă ce furnizează marelui public servicii care permit generarea de texte, imagini, conținut audio ori video.

Pentru furnizorii acestora reglementarea prevede următoarele obligații:

- utilizarea de date și modele de bază provenite din surse legitime;
- evitarea înfrângerii drepturilor de proprietate intelectuală de care se bucură alte persoane;

²³ C. Castets-Renards and J. Eynard (editors), *Artificial Intelligence Law. Between Sectoral Rules and Comprehensive Regime. Comparative Law*, Editions Bruylant, Bruxelles, 2023, p. 69-80.

- obținerea consimțământului indivizilor ale căror informații personale sunt utilizate;
- luarea de măsuri eficiente pentru ameliorarea calității datelor de formare și consolidare a autenticității, exactității, obiectivității și diversității datelor de formare.

Noile măsuri reflectă eforturile Chinei de a încuraja inovația și dezvoltarea inteligenței artificiale generative, păstrând și apărând totodată valorile socialismului, responsabilitatea furnizorilor și protecția proprietății intelectuale. În fine, așa cum le arată și denumirea, măsurile sunt calificate ca provizorii, ceea ce denotă același caracter în permanență evolutiv al cadrului reglementar aferent.

8.3. *Cadrul juridic unional-european pentru IA.* Regulamentul Parlamentului European și al Consiliului din 13 martie 2024 de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială (Legea privind inteligența artificială) reprezintă prima reglementare cu caracter obligatoriu din lume adoptată în această materie²⁴. Reglementarea unional-europeană adoptă și promovează o abordare „proactivă” în materie, recunoscând beneficiile sistemelor de IA pentru cetățeni, întreprinderi și interesul public, dorind, totodată, să se pună la adăpost împotriva riscurilor de securitate și pentru drepturile fundamentale asociate acestora. Așa cum s-a subliniat în cadrul dezbaterilor europarlamentare aferente, s-a dorit ca prin regulamentul în cauză să se dea tonul la nivel mondial în materie de dezvoltare și de guvernanță a inteligenței artificiale, veghindu-se ca această nouă tehnologie, chemată să transforme în mod radical societățile noastre grație avantajelor considerabile pe care le poate oferi, să evolueze și să fie utilizate în respectul valorilor europene care sunt democrația, drepturile fundamentale și statul de drept. În accepțiunea actului legislativ, un sistem de inteligență artificială înseamnă „un sistem automatizat care e conceput pentru a funcționa la diferite niveluri de autonomie și care poate, pentru obiective explicite ori implicite, să genereze rezultate precum predicții, recomandări ori decizii ce influențează mediile fizice ori virtuale” (art. 3). O atare definiție înglobează în special sisteme care utilizează IA simbolică ori generativă, învățarea automată, logica și cunoștințele și chiar cele care nu sunt încă inventate. De asemenea, același articol precizează că textul legal se aplică tuturor persoanelor fizice ori juridice (morale), autorităților publice, agenții ori alte

²⁴ J. Sénéchal, *L'AI Act dans sa version finale – provisoire –, une hydre à trois têtes*, Dalloz-Actualité, 11 mars 2024.

organisme ce dezvoltă ori fac să se dezvolte, pun pe piață, în serviciu, la dispoziție ori utilizează atari sisteme în piața UE, cu titlu oneros sau gratuit. Abordarea promovată dorește să țină seama de rezultatele benefice de ordin social și de mediu pe care le poate aduce IA, dar și de noi riscuri ori consecințe negative pe care le poate antrena această tehnologie.

Coerența e asigurată de Carta drepturilor fundamentale a UE, precum și cu dreptul derivat unional-european în materie de protecție a datelor, de protecție a consumatorilor, de nediscriminare și de egalitate între femei și bărbați. Regulamentul completează dreptul existent în domeniul nediscriminării prevăzând exigențe ce vizează reducerea la minimum a riscului de discriminare algoritmică, însoțită de obligațiile privind experiențele, gestiunea riscurilor, documentarea și controlul uman întregului ciclu de viață al sistemelor de IA.

Ele sunt clasificate în patru categorii, respectiv cele cu risc inacceptabil, de risc înalt, cu risc limitat și cu risc slab ori minimal. Se interzic astfel anumite practici de IA considerate ca inacceptabile, în special sistemele care permit: manipularea persoanelor prin tehnici subliminale acționând asupra inconștientului lor, exploatarea vulnerabilităților grupurilor specifice, precum copiii ori persoanele handicapate, identificarea biometrică la distanță „în timp real” în spații accesibile publicului, cele de identificare biometrică utilizând caracteristici sensibile, precum genul, rasa, originea etnică, statutul de cetățean, religia, orientarea politică, cele care permit determinarea probabilității ca o persoană să comită o infracțiune ori recidivă și fondate pe profilare, localizare ori comportament criminal trecut, ducere a emoțiilor și utilizări în serviciile represive, gestiunea frontierelor, locul de muncă și unitățile de învățământ, crearea ori dezvoltarea de baze de date de recunoaștere facială prin sesizarea neîntită de imagini faciale provenite de pe internet ori din video-supraveghere. Referitor la sistemele de IA de înalt risc – respectiv cele care prezintă un risc ridicat pentru sănătate, securitate ori drepturile fundamentale ale persoanelor fizice, precum cele utilizate în materie de identificare biometrică, de acces la educație, de gestiune a mâinii de lucru, de acces la servicii private esențiale și la servicii și prestații publice, de aplicare a legii, de justiție și de control la frontieră – se prevăd exigențe mai severe. Ele trebuie în special să fie tratate în timpul dezvoltării și înainte de punerea lor pe piață în scopul determinării măsurilor care să permită gerarea și minimizarea riscurilor lor. În plus, se

impune un anumit grad de transparență, de trasabilitate, exactitate, control uman și de cybersecuritate.

Nerespectarea acestor reguli e sancționată prin „amenzi mergând de la 7,5 milioane de euro ori 1,5% din cifra de afaceri la 35 milioane de euro ori 7% din cifra de afaceri mondiale, în funcție de infrațiunea și de talia întreprinderii”. Totodată, un oficiu european creat în cadrul Comisiei Europene va supraveghea la aplicarea actului legislativ respectiv. S-a instituit astfel un cadru juridic relativ complet al IA în scopul de a asigura ca sistemele de inteligență artificială dezvoltate, concepute, puse pe piață și utilizate în Uniunea Europeană să fie centrate pe factorul uman, în așa fel încât să se asigure o utilizare a tehnologiei sigure și conformă respectării drepturilor fundamentale. În orice caz, regulamentul unional-european e văzut precum o reglementare juridică istorică, de pionierat, care va juca în domeniu și un rol pe scara internațională, în sensul că ea nu numai că „a creat reguli, dar le și exportă” cu precădere prin caracterul de exemplaritate pe care îl induce, dar și prin condiționalități pe care le poate impune. Integrate perspectivelor de drept internațional, prefigurate de rezoluția Adunării Generale a ONU din 21 martie 2024 și consolidate de preconizata Convenție-cadru a Consiliului Europei, asemenea reglementări converg spre cristalizarea unui „drept global” al IA.

9. Mize complexe, profund transformatoare. Într-o încercare de relevare generală a provocărilor juridice ridicate de IA întâlnim deja invocarea bine-cunoscutei teorii potrivit căreia „Code is law”, care ține să precizeze că algoritmiile tind a antrena o nouă normativitate care nu-și găsește originea sa în procesul legislativ²⁵. Ea poate concura ori chiar înlocui treptat dreptul reieșit din procesele „tradiționale”²⁶. Potrivit unui alt concept vehiculat în materie, cel de „guvernabilitate algoritmică”, se impun avute în vedere și mizele socio-politice asociate propagării de tehnologii precum cele de *big data* ori de inteligență artificială²⁷. Ele sunt explicate în termeni de putere, promovându-se teza că se poate spune că cei ce stăpânesc cadrul informatic

²⁵ L. Lessig, *Code: Version 2.0*, New York, 2006, <http://code.v2.cc/download+remix/Lessig-Codev2.pdf>).

²⁶ Ch. Dubois, *Les algorithmes et les avocats: utopies, concurrence, normes et régulation*, Legaltech Congres OVB, 2018, p. 3.

²⁷ A. Rouvroy, Th. Berns, *Gouvernementalité algorithmique et perspectives d'émancipation. Le disparate comme condition d'individuation par la relation ?* în „Réseaux”, 2013/1, nr. 177, p. 163 și urm.

devin veritabili decidenți și că se profilează riscul ca puterea să se afle concentrată în mâinile „unei mici caste de scribi”²⁸. Aceasta constituie o posibilitate acreditată, deja ca probabilă, de alte experiențe de până acum, dar care s-au păstrat în cadrul normativ de tip juridic și deci nu au fost de o atare radicalitate și cu consecințe de o amploare preconizată de această dată. După cum și concluzia că „Algoritmi vor fasona secolul al XXI-lea și sunt un instrument de putere cum arareori a mai existat pe Terra și despre care trebuie să dezbatem”²⁹. Nu în ultimul rând transpar și posibile implicații filosofice care anunță, de exemplu, o lume în care tehnologiile ar putea să anticipeze nevoile noastre, în scopul de a ne elibera de o presantă povară: libertatea. Liberalismul ar ceda astfel locul unei optimizări a bunăstării individuale, transferând cetățeanului sarcina de a decide prin el însuși, o democrație deterministă, ghidată de inteligența artificială! Algoritmii sunt deja din ce în ce mai prezenți în viața noastră și ne ghidează, mai mult sau mai puțin conștient, în mare parte, alegerile pe care le facem. O nouă civilizație deterministă purtând marca inconfundabilă a inteligenței artificiale ar fi deci pe cale a se impune³⁰, ceea ce ar însemna și generarea unei normativități de aceeași natură și origine.

Într-o perspectivă, inevitabil simplificatoare dar absolut necesară, se poate observa că procesul de sesizare juridică și exprimare (încadrare) de către drept a fenomenului inteligenței artificiale cunoaște în mod succesiv, fără a exclude aspecte de paralelism, dezvoltări corelatoare ale cadrului juridic preexistent, dezvoltări/adaptări reglementare la probleme punctuale, „explozia” unor texte de *soft law* cu puternice accente programatoare, reacții juridice pe domenii, cu tendințe de prefigurări a unor sectoare speciale în ramurile tradiționale și convergență spre constituirea unui drept global al IA. Desigur, o atare abordare e valabilă atâta timp cât aplicațiile inteligenței artificiale rămân la stadiul de unelte, de instrumente ale activității umane și dreptul concurează la reglementarea acestora din urmă în sensul proiectării, realizării, utilizării și controlului noilor tehnologii privind satisfacerea nevoilor sale. Formele autonome ridică și în câmpul dreptului probleme față de care nu ne putem raporta decât la nivelul supozițiilor. La momentul

²⁸ J.-V. Vayré, *La socialisation algorithmique*, Vade-mecum sur le traitement des données numériques. Réflexions et bonnes pratiques éthiques, ADEL Optics, 2018, p. 33.

²⁹ L. De Brabandere, *Homo informatix*, Editions Le Pommier, Paris, 2017, p. 98.

³⁰ J. Gobin, *L'individu, fin de parcours? La piège de l'intelligence artificielle*, Collection Le Débat, Editions Gallimard, Paris, 2024.

unei etape de tranziție ne putem totuși imagina într-o percepere minimală o abordare care ia în considerare proiectul unui *drept global special al inteligenței artificiale*, într-o perspectivă a unor evoluții rapide și radicale întredederea și orizonturile constituirii, într-o formulă de coexistență cu primul, a unui non-drept, ca ansamblul normativ, preponderent tehnic autoelaborat, urmat și tot autorespectat.

9.1. *Spre un drept global al IA.* Din perspectiva reglementării în termeni clasici, dreptul inteligenței artificiale tinde să devină o formă specială de drept global, cu mai toate particularitățile unui asemenea profil juridic, dar și cu puternice nuanțe proprii. Într-adevăr, într-o lume globală și mai ales în privința unei problematice de ineditul, amploarea, complexitatea și dinamica IA asistăm la emergența unui ansamblu de reglementări cu un puternic conținut tehnico-științific, care nu aparține esențialmente nici dreptului național, dar nici dreptului internațional (interstatal). Legitimitatea democratică e surclasată aici de cea a eficienței și în ecuația valorilor primează exigențele respectării drepturilor umane, fundamentelor statului de drept și favorizării inovației, într-un nou echilibru. Și aceasta în condițiile în care mondializarea și construcția europeană, cadrele principale de forjare a sa, nu ridică dreptului numai o problemă de scară de generare și manifestare, ci aduc și transformări fundamentale în natura și formarea reglementară, modurilor de elaborare și de punere în aplicare a normelor. O globalitate ce pornește de la multitudinea, diversitatea și interacțiunea actorilor implicați în prefigurarea și adoptarea normelor sale. În rezoluția Adunării Generale a ONU din 21 martie 2024 se îndemnau „toate statele, sectorul privat, societatea civilă, organismele de cercetare și media de a elabora și susține abordări și cadre de reglementare și de guvernanta legate de o utilizare sigură, securizată și fiabilă a IA”. În același timp, precum în niciun alt domeniu, normele voluntare, de autoreglementare, cele științifico-tehnice, standardele, uzajele, cutumele industriale ș.a. au o pondere însemnată și coexistă într-o formulă intercondițională, determinantă pentru materia guvernantei normative. Va rezulta, astfel, un mediu juridico-instituțional specific de interacțiuni și interdependențe inedite printre termenii tehnici și prescripțiile de control democratic, de coabitare între expresiile vechiului drept, din ce în ce mai reduse ca pondere, și creațiile DIA, cu orizonturi novatoare, originare de generare a normativității viitorului.

9.2. *Spre un nou tip de normativitate. Non-dreptul IA.* Multă vreme limitată numai la opere de ficțiune, inteligența artificială se dezvoltă astăzi în mod exponențial și inundă toate domeniile vieții socio-umane. Ca orice inovație, și cu atât mai mult una atât de revoluționară, ea ridică multiple și profunde probleme juridice și impune analize și reflecții corespunzătoare. Deopotrivă obiect și cu pretenție de subiect de drept, vorbindu-se de apariția unei „persoane juridice de al treilea tip”, impactul său reclamă inovații asupra normativității existente și dezvoltări substanțiale, calitative pentru viitor, din moment ce dreptul însuși devine un obiect al IA, asistând la apariția unui „transjuridism”. Astfel, dincolo de nevoia de reglementare și formula de realizare a sa, se ridică și întrebarea fundamentală: mai reprezintă, în sine, normativitatea juridică, dreptul în ipostaza sa multimilenară de existență, prin excelență socio-umană, o soluție de guvernantă și un răspuns la multiplele, complexe și radical diferite probleme pe care le ridică din această perspectivă IA și utilizările sale? În timp ce recent adoptata reglementare UE a IA prevede constrângeri de transparență și de interpretabilitate a aplicațiilor sale de înalt risc, oamenii de știință ridică semnul întrebării asupra predicțiilor IA și dacă o ființă umană poate cu adevărat să controleze procesul său de decizie³¹. Exigențele AI Act pentru sistemele de inteligență artificială includ stabilirea unui sistem de management al riscurilor, teste riguroase, documentații tehnice aprofundate și, mai ales, instituirea de proceduri care să permită controlul lor de ființa umană (art. 12) exprimând, pe lângă preocuparea de a nu împiedica inovarea și, poate lucrul cel mai important, temerile față de folosirea unei tehnologii xAI care scapă sferei de cuprindere a logicii, capacității de înțelegere și acțiune a unui instrument atât de tradițional și prea socio-uman precum dreptul. Sunt semne clare ale unor evoluții de fond poate mai puțin sesizabile pe fundalul zgomotos și turbulent aferent „șocului” anunțului public al revoluției IA și mai ales al celei generalizate.

Într-adevăr, într-o perspectivă mai radicală dar și mai îndepărtată temporal, putem ajunge la o revoluție fundamentală, în planul normativității societății, în condițiile în care două concepte esențiale, definiții ale dreptului, în înțelesul și manifestările lor tradiționale, de esență, suferă transformări de natură, cu consecințe pe măsură. Ne referim concret la noțiunile de *lucru*, care e pe cale a fi înlocuit cu cea de *informație* și, respectiv, cea de *persoană*, care într-o lume a IA e

³¹ J. Ponce, I. Ryl, *Peut-on expliquer l'Intelligence artificielle ?*, „Le Monde”, 28 februarie 2024.

abandonată pentru a o favoriza pe cea de *profil*. Dar într-o atare perspectivă ce mai este dreptul fără lucruri (*res*) și persoane (*persona*)? În orice caz, cu totul altceva ce era în timpul miilor de ani anteriori, de când a fost inventat „ius” în antichitatea romană și perpetuat de atunci de civilizația umană ca regulator și instrument de guvernare a societății. Pentru o perioadă de început, de tranziție cele două forme de normativitate – cea juridică și cea de non - nou - drept – vor coexista, dar treptat juridicul va fi marginalizat, diminuat ca sferă de aplicare și consistență până când noul produs normativ, imaterial și tehnic va deveni preponderent și se va impune fără o altă concurență. Trecerea, în ritm relativ accelerat, de la un tip de normativitate la altul se va face nu prin abrogare masivă și expresă, ci, mai ales, prin indiferență crescândă (deopotrivă în adoptare și aplicare) față de norma juridică, impusă ca atare prin mijloace statale în favoarea celei general acceptate și autoimpuse. Asemenea evoluții aduc după sine înlocuirea unui tip de gândire cu un altul, unul în care domină regulile de administrare și de acces la informație, cu o cu totul altă prismă de analiză și de abstractizare conceptuală.

Parcursul rapid de către IA a drumului de la obiect la subiect de drept și, în ultimă instanță, în cadrul determinismului algoritmic ajungerea la postura de creator de normativitate de tip nou reprezintă o provocare civilizațională majoră.

Posibile concluzii. La capătul unor asemenea considerații privind implicarea reglementării în dezvoltarea IA și rolul dreptului în guvernarea aplicațiilor sale se impun o serie de concluzii relevante. Marea „revoluție” științifico-tehnologică la care asistăm presupune și o profundă transformare a mijloacelor de reglementare și ipostazelor de exprimare, în primul rând juridice. Guvernanța pe care o implică astfel inteligența artificială trebuie să pornească de la înlăturarea a două mai prejudecăți ce par a se fi insinuat nu în mod dezinteresat. Prima, privește o așa-zisă inadecvare a dreptului față de ineditul problematicei noilor tehnologii, reflectată prin o pretinsă incapacitate a sa de a percepe și de a putea guverna desfășurarea acestora în societate. Nimic mai neadevărat! Dincolo de orice dreptul își păstrează și față de asemenea provocări calitatea de indispensabil regulator, de data aceasta al „inteligenței” umane în raporturile cu prelungirile sale artificiale. Apoi IA și aplicațiile sale au efecte majore duale și, ca atare, se cuvine nu numai a le încuraja, stimula și favoriza dezvoltarea, dar a și ne proteja și deci de a fi

reglementate într-un mod cerut de interesul general și cu participarea cuvenită a tuturor părților interesate, în afara oricărui conflict de interese. Indiferent de dinamica mai lentă a cadrului juridic în raport cu ritmul impetuos al evoluției și promovării tehnologiilor există întotdeauna și poate acționa ansamblul dreptului pozitiv în vigoare, „luminile” judecătorului și jurisprudența sa și perspicacitatea doctinarului și creația sa juridică menite să ofere răspunsuri adecvate la problemele acute, până la intervenția reglementării potrivite și pe deplin eficiente. În privința posibilului decalaj între ritmul accelerat de afirmare a IA și lentoarea intrinsecă reglementării juridice se pot găsi formule de adaptare și compatibilizare între nevoia social-tehnică și capacitatea dreptului de a se implica eficient în problemă. După aceea, la fel de neîntemeiată este și teama că nu ar exista o articulare suficientă și pertinentă cu economia și inovația tehnologică, fiind de domeniul evidenței că, bine croită și înțelept aplicată, regula de drept nu constituie un obstacol în calea afirmării lor ci, dimpotrivă, rămâne un instrument indispensabil în asigurarea securității juridice a actorilor și mizelor IA în gestionarea pieței aferente. Cerințele imperativului reglementării adecvate și suficiente țin atât de competitivitatea economică, exigențele unei societăți democratice și respectarea drepturilor umane, de suveranitate, cât și de concurența normativă și configurația și poziționările geopolitice inevitabile domeniului. Revine politicului ca, pe cale juridică, să fixeze punctul de echilibru între cele două aspecte ale primei ecuații ce se manifestă și care uneori pot să devină chiar contradictorii, pe de o parte, creșterea economică și progresul tehnic, pe de alta, drepturile individuale, valorile democratice și imperativele statului de drept. Este de domeniul evidenței că IA oferă extraordinare oportunități de creștere, însă expune în același timp individul la riscuri multiple și impactează major raporturile sociale. Pentru reglarea și reglementarea unor atari provocări etice e un instrument important, dar insuficient. Așa cum s-a arătat, specific normei etice e a fi o normă de comportament general fără sancțiune statală, pe care actorii o impun lor înșiși, dar respectarea drepturilor fundamentale și a cadrului democratic societal nu e opțională și nu trebuie să depindă de voința actorilor implicați și profund interesați. Dimpotrivă, norma etică se impune a se articula cu regula legală, nu să i se substituie, cu atât mai mult cu cât între ele nu există concurență, rivalitate, ci convergență de perspectivă și complementaritate de acțiune. Anunțarea ChatGPT (2022) și prefigurarea stadiilor următoare reprezentate de IA generalizată (AGI) ori chiar de superinteligența artificială (SIA) au

generat o veritabilă febră a reglementărilor voluntare, etice sau juridice. Dacă la începuturi cadrul reglementar s-a configurat ca unul al supleței normative, exprimat prin instrumente de *soft law*, favorizând mai degrabă o etică, o conformare voluntară, orientarea a evoluat rapid spre o mai mare juridicitate, atât la nivel unional-european prin AI Act (2024), cât și la cel internațional, în cadrul Consiliului Europei (CE) și al ONU. Pe conținut asistăm la o dublă perspectivă de abordare și evoluție: în timp ce UNESCO și CE insistă mai ales pe elementul fundamentalist (drepturile umane, democrație, stat de drept), măsurile preconizate și promovate în documentele OCDE și UE privilegiază chestiunile de securizare a pieței și de stimulare a inovației. De asemenea, pentru început prioritară e vizată zona drepturilor fundamentale, a căror protecție are ca obiectiv o IA demnă de încredere din punct de vedere juridic. Calea reglementării prin drept a fost deschisă și e favorizată prin rezoluția Adunării Generale a ONU din 21 martie 2024 *Sesizarea posibilităților oferite de sistemele de inteligență artificială sigure, securizate și demne de încredere pentru dezvoltarea durabilă* și prefigurate prin *Convenția-cadru a CE privind inteligența artificială, drepturile omului, democrația și statul de drept* (17 mai 2024), care prefigurează reperele unui drept internațional general în materie.

În același timp, reacțiile marilor giganți în materie care tind a se afirma ca puteri economice în concurență cu statele, generează o influență din ce în ce mai consistentă asupra reglementării, perceptibilă deopotrivă în privința fondului și formeii acestora și îi acreditează întocmai ca și contributori la și beneficiari ai normei de drept. Este o altă particularitate care marchează procesul de reliefare reglementară a fenomenului inteligenței artificiale și-l afiliază procesului de constituire ca drept global într-o materie dată. În același timp devin interesante influențele și determinațiile aferente fenomenului juridic ca atare și mai ales în privința viitorului său. Într-o variantă a unor evoluții moderate și a păstrării IA la statutul de unealtă de acțiune a umanității, juridic se va impune formula unui drept global al inteligenței artificiale. Începând cu și dincolo de AGI e posibil și fezabil să asistăm la un transjuridism cu perspective mai puțin clare, dar în orice caz revoluționare în însăși substanța și natura reglementării. Din punctul de vedere al manierei generale de abordare se favorizează, prin forța lucrurilor, formula unor acte globale cadru, care să ofere suplețea necesară domeniului și mecanismele de completare și actualizare permanentă, în ritmul de evoluție a problemelor pe calea actelor adiționale. Totodată,

după modelul schimbării climatice s-a emis și ideea instituirii unui Grup interguvernamental pentru problemele IA, compus din experți, reprezentanți ai autorității statale, ai giganților tehnologici și ai societății civile care să ofere cunoștințele și concluziile necesare progresului tehnico-reglementar. O conferință a Părților la tratatul-cadru de bază ar putea gestiona negocierile permanente care să conducă la adoptarea continuă de reglementări adecvate, actualizate și operative. Sunt așteptate cu deosebit interes și primele reacții la nivelul constituțiilor și/sau cel al jurisprudenței constituționale. Până la atari evoluții decisive, cel mai probabil se va recurge la soluția stabilirii de măsuri aplicate, „de la caz la caz”, respectiv la problemele punctuale specifice diferitelor domenii și aspecte supuse reglementării. Mai precis, se consideră că întrucât problemele ridicate pot diferi de la un obiect de reglementare la altul, cea mai potrivită cale de operare ar fi aceea de a efectua evaluări de impact asupra drepturilor umane și a cadrului democratic societal pentru fiecare act normativ, politică sau strategie publice pertinente.

O etapă pe cale deja a fi depășită, de pregătire a reacției juridice complete, adecvate și sistematice – reglementară, jurisprudențială și doctrinară – la marile provocări ale inteligenței artificiale care tinde a se generaliza.

III. Amenințările existențiale ale IA și marile responsabilități ale dreptului. Calea reglementară

„Dacă există o formulă de a menține inteligența artificială sub control trebuie să o descoperim și să o aplicăm mai înainte ca IA să devină prea inteligentă!” Butada exprimată într-un interviu din 7 mai 2023, publicat în cotidianul spaniol „El Pais” (Geoffrey Hinton: „Si hay alguna forma de controlar la inteligencia artificial, debemos descubrirla antes de que sea tarde”) cu G. Hinton, unul dintre pionierii domeniului, care a părăsit recent grupul Google spre a putea afirma deschis unele dintre adevărurile mai puțin cunoscute ale riscurilor revoluției digitale, dobândește valoarea unui avertisment grav, acut și de o maximă importanță pentru însăși civilizația umană. În această perspectivă se prefigurează două mari pericole absolute și provocări acute: posibilitatea constituirii și afirmării propriului scop al IA, pe de o parte, și cea de a deveni mai inteligentă decât creatorul său, cu spectrul general de a prelua astfel conducerea lumii prezente, pe de alta. De aici urgența identificării unei soluții de a evita un atare impas decisiv cu consecințe imprevizibile, printre care chiar soarta umanității, cheia problemei constând, în mod evident, în a ne asigura că aceste lucruri nu se vor întâmpla atâta timp cât sunt ținute sub un control uman, într-un sistem adecvat, democratic și transparent. Unul în care participarea dreptului este indispensabilă și hotărâtoare. Dar până atunci, e imperativ mai întâi să atragem atenția asupra semnificațiilor chestiunii și să reflectăm în privința implicațiilor sale și a soluțiilor crizei existențiale iminente pe care o poate provoca.

1. Pentru a înțelege cât mai bine gravitatea problemelor să notăm cu titlu preliminar că aceste avertismente provin din partea unei personalități științifice, Geoffrey Hinton, care a jucat un rol crucial în dezvoltarea rețelelor de neuroni artificiali, fără lucrările sale invenții precum ChatGPT, Bard ori Midjourney nu ar fi văzut lumina zilei. În plus să conștientizăm semnificațiile gestului său extrem: părăsirea puternicei firme la care lucra spre a denunța faptul că viitoarele versiuni ale respectivelor tehnologii ar putea deveni un risc imens pentru omenire și că regretă o parte a operei sale ar putea conduce la o situație limită! „Motivul pentru care nu sunt optimist,

declara recent, e că nu cunosc nici un exemplu de lucru mai inteligent controlat de unul mai puțin inteligent”. Alegații cu adevărat îngrijorătoare, dar și provocatoare!

Listarea reperelor „inversului” tenebros al aplicațiilor inteligenței artificiale rămâne încă incompletă, dar a devenit absolut necesară, fie și în mod parțial, în căutarea remediilor posibile, inclusiv a celor de natură instituțional-juridică. Ele sunt din ce în ce mai numeroase, specifice pentru diferitele domenii, în ascensiune, dar și în acest cadru se evidențiază unele cu caracter major, imperativ și chiar dirimant. Specialiștii materiei precum G. Hinton le invocă deschis în speranța generării unei dezbateri ample și inedite angajări responsabile în soluționarea lor. „Generația știrilor false” despre realitățile prezentului creează deja multe probleme în societate, iar capacitățile ChatGPT rău exploatate le poate amplifica, diversifica și chiar accentua. Conceptul de artă, de proprietate intelectuală sau de reproducere a realității sunt puse în discuție.

Eliminarea locurilor de muncă și apariția șomajului aferent au devenit deja o realitate tot mai evidentă și cu perspective deosebit de îngrijorătoare. Reacțiile pe această temă nu au întârziat să apară, afirmându-se tot mai viguros o mișcare socială de protest și de autoapărare pertinente, kongresmenul american Bernie Sanders sugerând ideea instituirii unei taxe asupra roboților responsabili de suprimarea unor job-uri. Problemele sociale generate de extinderea utilizărilor IA se vor amplifica și diversifica determinând sporirea disparităților între bogați și săraci și creșterea exigențelor unei noi forme de justiție, pe lângă cea clasică de ordin socio-economic, cea mai recentă climatică, *justiția digitală*, deosebit de acută și imprevizibilă prin provocările și consecințele sale. Pot interveni și mize excepționale, cu implicații bulversante, de natură existențială. Una dintre acestea se referă la perspectiva apariției unui tip de inteligență digitală mai bună decât cea naturală. Multă vreme s-a crezut că IA se va limita la a încerca să imite inteligența umană, deși nu o va putea egala: obiectivul era să îmbunătățim mașinile spre a semăna din ce în ce mai mult cu umanul; numai că, așa cum susține G. Hinton, în ultima perioadă se poate dezvolta ceva mai mult și mai eficient decât cea aferentă creierului uman pentru că purtătorul material e digital. Cu sistemul aferent se pot obține copii exacte ale aceluiași model de lume, care pot funcționa în distincte hardwares. În acest mod ele vor putea analiza date diferite și toate respectivele pot ști pe loc ceea ce celelalte au învățat, întrucât operează împărțindu-și parametrii. Dar, din păcate, acest lucru nu îl putem realiza cu creierul biologic.

Mințile noastre au învățat să-și folosească proprietățile într-o formă individuală, însă în sistemul digital modelul este identic, toate folosesc aceleași conexiuni. Atunci când unul învață ceva transmite simultan și celorlalte sisteme și de aceea ChatGPT poate cunoaște de mii de ori mai multe date decât oricare persoană. Acest fapt sperie pentru că în acest mod depășește inteligența umană.

Răspunzând la întrebarea dacă IA poate fi „inteligentă” chiar dacă nu înțelege sensul cuvintelor sau fără să aibă intuiție, specialistul evocat arată că învățarea profundă comparată cu IA simbolică, e un model de intuiție, dacă se ia ca referință logica simbolică, dar o atare înțelegere a modelului de funcționare a gândirii nu poate găsi un răspuns la dilema invocată. Dar dacă însă se are în vedere un model informatic de intuiție, răspunsul afirmativ vine de la sine. Așadar, e vorba de o gândire intuitivă și nu logică. Nu mai rămâne de văzut decât răstimpul în care va avea loc preconizata depășire; inițial, s-a vorbit de 30-50 de ani, acum se afirmă numai între 5 și 20 de ani! Dar cel mai mare pericol este ca IA să-și constituie și afirme propriul scop (obiectiv). Ca punct al evoluției, creierul are o serie de scopuri integrate, precum, de exemplu, a nu face rău propriului corp, aferent noțiunii de daună, a mânca suficient celei de foame ori a face atâția copii câți e posibil, și de aici dorința sexuală. Inteligențele sintetice în schimb nu au evoluat, au fost constituite și de aceea nu vin cu obiective înnăscute. În acest mod se naște marea întrebare: putem să ne asigurăm că au scopuri care sunt întotdeauna în favoarea noastră? Este așa numita problemă a alienării. O primă constatare: tot timpul vor exista doritori de a crea roboți soldați. Trebuie să dai mașinii capacitatea de a-și genera propriile sale obiective și, în acest caz, dacă ea e inteligentă nu va dura mult până a-și da seama că va atinge mai bine obiectivele dacă devine mai puternică. Ce ar trebui făcut? O atenție deosebită și analiza curentă a problemei existențiale pe care o presupune existența IA! Precum interviuatul de față, nici ceilalți specialiști în materie nu găsesc, cel puțin deocamdată, o soluție spre a se depăși impasul. Cel mai bun lucru într-o atare situație îl constituie un efort substanțial și cât mai adecvat de a realiza siguranța utilizărilor noilor tehnologii digitale. Deocamdată se pare că, totuși, suntem capabili să creăm mașini mai puternice decât omul, dar chiar și așa avem încă controlul asupra lor. Și, totuși, persistă și devine obsesivă întrebarea/dilemă: ce se poate întâmpla dacă apar și se dezvoltă sisteme mai inteligente decât noi? În absența oricărei experiențe în această privință, sunt

persoane care cred că o atare problemă nu are sens, în timp ce pentru altele, dimpotrivă, e o preocupare majoră, o provocare gravă. Știrea difuzată în vara anului 2022 cum că un ChatGPT a dobândit conștiință e considerată de mulți ca premonitoare pentru ceea ce se poate întâmpla mai departe în sfera dezvoltărilor domeniului. Cea mai realistă poziționare e aceea de a încerca a se evita un deznodământ catastrofal al chestiunii, și pentru aceasta să pornim de la ideea că dacă există o formă de a menține IA sub control ar trebui să o descoperim și să uzăm de ea înainte ca tehnologia să devină prea inteligentă, adică să fie prea târziu!

2. Așadar, avansurile înregistrate prin IA riscă să fie depășite de propria lor creație, așa încât invenția amenință a-și devora propriul autor, omul și civilizația sa. Spre a nu se ajunge acolo, precum și a nu ignora desigur exigențele unei competiții mondiale crâncene spre promovarea și acapararea progresului în domeniu, e nevoie ca *ab initio* să se construiască premise adecvate și fundamente posibile. Pentru acesta un loc central îl ocupă adaptarea și structurarea sistemului normativ/reglementar aferent, deopotrivă în dimensiunile „dreptului dur” (reglementările juridice) și cea a normelor voluntare, aparținătoare „dreptului suplu”. Până la edictarea și funcționarea dreptului inteligenței artificiale, care să consacre regimul juridic și instituțional adecvat și menit să guverneze ineditul sector al activității umane, în graba dinamicii faptelor și evenimentelor se impune apelat cel puțin la „normalizare” ca instrument de concertare voluntară a actorilor unui spectru de preocupări reuniți pentru a descrie, într-un spirit de consens, bunele practici, metodele și standardele care să faciliteze inserția inovațiilor pe piață, stimulând sau creând încrederea și liniștea consumatorului. Experiențele de până acum în varii privințe ne arată că ori de câte ori s-a procedat la descrierea de bune practici și s-au urmat cerințele lor, activitățile emergente au parcurs un curs fluid, care s-a impus mergând până la cristalizarea sistemului reglementar general. Desigur, e de domeniul evidenței că normalizarea nu înseamnă a deschide spre un număr mai mari de beneficiari proprietatea intelectuală a unei inovații. Brevetul joacă un rol de primă la inventator, după cum norma voluntară îndeplinește unul de primă la difuzare. Norma și brevetul sunt complementare, la fel cum sunt norma și reglementarea. Gestionarea problemelor complexe pe care le ridică noile tehnologii presupune construirea mai rapidă și promovarea fermă a unor filiere robuste și durabile, înțelegeri asupra practicilor,

dialoguri ale actorilor lanțului de valori, favorizarea interoperabilității, pe scurt dezvoltarea unui ecosistem coerent și solidar. Cu cât o piață emergentă va recurge la negocierea bunelor sale practici, cu atât își va construi baze solide ce vor favoriza evoluțiile și dezvoltările sale. Aceasta nu înseamnă că normele etice și cele juridice vor fi înguste; dimpotrivă, ele vor determina în cele din urmă cadrul ferm de existență și afirmare al noilor tehnologii pe măsura riscurilor reprezentate și provocărilor generate de acestea pentru individ, societate și chiar civilizația umană în ansamblul său. În acest scop e nevoie de o reflecție profundă și adecvată asupra intenției și sensurilor normativității juridice. Într-adevăr, prima și fundamentală întrebare ce își caută răspuns devine aceea: ce drept pentru o tehnologie disruptivă, de ruptură și cu implicații restructurate? Ce mize de reglementat și instrumente de utilizat spre a ajunge la o guvernanta corespunzătoare a noilor tehnologii atât de insolite dar și mai mult fundamentale pentru viitorul apropiat al întregii omeniri? Însuși procesul de edificare a noului drept, care poate să poarte și numele „cel al IA” are particularitățile sale, dar urgența declanșării lui e evidentă. Semnalul în acest sens a fost dat la apelul la un moratoriu de 6 luni a cercetătorilor privind sistemele de inteligență artificială mai puternice decât ChatGPT-ul.

Dincolo de atari abordări și evoluții posibile și probabile este de domeniul evidenței că reglementarea constituie singurul levier care dispune de forța și capacitatea necesare spre a încadra eficient problemele generate de utilizarea IA generativă. Și aceasta întrucât dacă conștientizarea și responsabilizarea trebuie, prin definiție, să fie intern lumii tech, aceasta din urmă nu-i poate fi încredințată tot ei, cel puțin în privința elementelor esențiale cum se sugera din partea reprezentanților unor departamente de etică ale anumitor mari întreprinderi ale sectorului. „Sistemele robuste de guvernanta” cer o mixitate a regimului adoptat inspirată, pe de o parte, de modelul european sub aspectul capacității de a crea cadre care să ia în calcul mizele organizațiilor implicate, iar pe de alta de cel american, care pune accentul pe comportamentele virtuozitate stimulate. Din acest ultim punct de vedere, *Inflation Reduction Act* (IRA) din 2022 reprezintă o lecție veritabilă privind modul de transformare a unei industrii – în speță cea a energiei – fără totuși a o dezmembra. În cele din urmă problema devine: cum convertim conștientizarea unora într-o schimbare globală? Cum organizăm această guvernanta? Se va ajunge până la o nouă ordine mondială, pe alte baze și ținând seama de noi repere?

3. Ce se întâmplă cu IA e comparabil, *mutatis mutandis*, cu situația previzibilă în privința încălzirii climei: știm că efecte în cascadă sunt posibile și că nu putem avea vreun mijloc de a le controla din momentul în care punctul de basculă ar fi depășit, dar nu dispunem de modele matematice capabile să anticipeze respectivul reper. Față de o asemenea incertitudine devine indispensabilă operarea principiului precauției și în problematica inteligenței artificiale. În același timp, devine necesară încadrarea sa. Dar pentru aceasta se impune o reflecție adecvată și, pe cât posibil, integrată asupra aspectelor tehnice, sociale și juridice ale respectivei inovații, așa încât să se degaje reperele normative cuvenite. Analiza ar trebui să răspundă unor întrebări, precum: cum să se dezvolte cercetarea așa încât ca tehnologiile în cauză să fie mai controlabile și fiabile? Cu ce obiective pentru omenire? Cum să încadrăm aceste tehnici? În orice caz, un moratoriu s-ar justifica și din perspectiva imperativului de a dezbate suficient, corespunzător și a decide împreună, pe cât posibil în mod democratic, ce aplicații benefice și mai bine ținute ale IA dorim pentru umanitate. Până în prezent au fost elaborate și publicate unele recomandări în materie din partea unor organizații interstatale, precum OCDE sau UNESCO, dar continuarea procesului și urgența problemelor impun trecerea la etapa reglementării juridice. În plan intern, până la această dată în nici un stat nu s-au adoptat legi având un atare obiect. Parlamentul canadian examinează, în o a doua lectură, o lege care enunță mari principii, ce vor fi precizate în semnificațiile lor într-o a doua fază. La rândul său, Uniunea Europeană a elaborat o propunere de Regulament IA (Legea privind inteligența artificială), precum și una de directivă privind răspunderea IA, care nu au fost puse încă în dezbaterea instanțelor unional-europene competente să le aprobe. În fine, și în context internațional e nevoie să intervină reglementări juridice pertinente având în vedere amplitudinea și gravitatea problemelor ridicate și care își așteaptă rezolvarea. Așadar, în cele din urmă rolul dreptului devine unul major, acela de a reglementa garantarea controlului necesar spre a evita derapajele și derivatele periculoase ale noilor tehnologii digitale cu consecințe ireversibile și grave asupra omului și a civilizației umane.

O problemă centrală o reprezintă în acest context atribuirea unei personalități juridice acestor creații artificiale ale inteligenței umane. Conștiința e constitutivă, chiar esențială pentru liberul arbitru ori acesta din urmă nu e decât o iluzie? Legătura între conștiință, liberul arbitru și

responsabilitatea morală este atât de evidentă? Se conturează în jurul răspunsurilor formulate argumente, deopotrivă ale teoriilor „compatibiliste” și ale celor care, dimpotrivă, conchid în sensul incompatibilității, fie că e vorba de teoriile „libertariene” , care postulează posibilitatea unui liber arbitru fără determinism și, invers, cel al „determiniștilor duri” care afirmă un determinism universal. Susținerea tezelor compatibiliste ce permit alierea, deopotrivă determinismul și liberul arbitru se bazează pe capacitatea noastră emoțională, prezentă inclusiv în conștiința fenomenală și nu numai în conștiința de acces. Capacitatea deliberativă și comportamentul cvasiuman al roboților nu pot să le fie suficiente pentru recunoașterea unui liber arbitru, în măsura în care le lipsește această experiență emoțională.

4. Desigur, adepții necondiționați ai progresului tehnologic, în general, și partizanii IA, în special, resping chiar ideea de a relatinza (suspenda) cercetările științifice în domeniu, etichetând-o drept manifestare a unui nou obscurantism, solicitând, dimpotrivă, accelerarea lor pentru a ameliora fiabilitatea sistemelor, cu speranța că astfel se va ajunge la un „nou secol al Luminilor”. Desigur, aceste sisteme nu sunt nici foarte fiabile și nici puternic corectabile, dar această situație nu ar justifica interdicția lor. Ele sunt foarte utile în multe privințe precum scrierea (redactarea) textelor, în particular a codului informatic, accelerarea productivității în diferite profesii, eficientizarea diferitelor cadre și instrumente de activitate ș.a.; riscurile și limitele sunt considerate a fi suplinite sau depășite tot pe calea soluțiilor tehnice. Important și suficient ar fi în acest sens o informare susținută și corectă a limitelor utilizării, ce nu pot depăși capacitățile umane și instituirea unor organe de control care să asigure fiabilitatea produselor derivate din aceste sisteme.

5. Concluziile care se impun se cristalizează fie și parțial. Prima și cea mai evidentă rezidă în constatarea că, în orice caz, calea reglementară e inevitabilă și incontestabilă.

Comisia Europeană și-a exprimat poziția în domeniu, publicând la 21 aprilie 2021 o propunere de legislație privind inteligența artificială (IA) și a adoptat, în decembrie 2022, un text de orientare generală, care întemeiază reglementarea utilizării sistemelor de IA pe o analiză beneficii-riscuri. Softurile considerate de înalt risc sunt astfel supuse la numeroase obligații de

certificare, de documentare, gestiune a datelor, calitate și securitate. Sunt vizate, de exemplu, cele chemate să fie utilizate pentru a determina admisibilitatea la un program de învățământ ori eligibilitate pentru prestații sociale, a înlocui un poligraf ori a gera infrastructurile critice, precum furnizarea de apă ori de electricitate. Dezvoltarea de sisteme care exploatează vulnerabilitatea anumitor persoane, vizând a le manipula ori atribuindu-le o „notă socială” e interzisă; la fel și identificarea biometrică la distanță în timp real în spațiul public, în afara excepțiilor specifice, precum prevenirea atacurilor teroriste. Aceasta în condițiile în care unele asociații au propus să se meargă și mai departe, făcând dificilă, pentru Franța de exemplu, utilizarea supravegherii video pentru Jocurile olimpice din 2024. O diferență importantă între propunerea din 2021 și textul din 2022 e excluderea explicită a cercetării științifice și a activităților armatei din câmpul său de aplicare. O alta se referă la introducerea de dispoziții specifice privind sistemele de IA de folosință generală întrucât ele ar putea fi utilizate, ca atare ori integrate, în sisteme de risc înalt. Chiar dacă definiția lor e mult mai largă, deoarece includ, de exemplu, recunoașterea de imagini și a cuvântului, aceste dispoziții prefigurează probabil o încadrare generală a tehnologiilor regrupate în jurul noțiunii, acum familiare, de IA generativă.

Abordarea americană nu exclude noile reglementări juridice în domeniu, dar acestea nu pot interveni destul de rapid mai ales în condițiile unui Congres divizat din punct de vedere politic. Casa Albă face apel mai degrabă la un demers de responsabilitate a întreprinderilor, mai suplă și mai puțin constrângătoare. „Sectorul privat are o îndatorire de etică, morală și legală de a asigura siguranța și securitatea produselor IA”, a estimat într-un comunicat vicepreședintele Kamala Harris, în urma reuniunii de la Casa Albă cu reprezentanții Google, Microsoft, Open AI și Anthropic pe tema riscurilor actuale și pe termen scurt pe care le presupune dezvoltarea domeniului. Adăugând că e bine să se încerce anticiparea legislației pertinente, ceea ce nu e deloc ușor, dar în cele din urmă se va realiza. De altfel, Executivul american a întreprins în ultima perioadă o serie de inițiative relevante în materie. În octombrie 2022 a fost publicat un proiect de Cartă a drepturilor IA, care proclamă principiile de siguranță, luptă contra discriminărilor algoritmice, precum și cele de protecție a datelor ori de informare a publicului. Textul vizează a se răspunde la unele probleme deja întâlnite în S.U.A., precum discriminarea legată de algoritmii utilizați în recrutarea ori accesul la credit. Dar, desigur, Carta nu are caracter

obligatoriu. În același spirit, președintele Biden a semnat, în februarie 2023, un decret privind egalitatea față de serviciile publice, care stabilește pentru agențiile federale obligația de a evita discriminările algoritmice. La 25 aprilie a.c., patru dintre ele, printre care Federal Trade Commission (FTC, autoritatea pentru concurență și protecția consumatorului), au publicat o scrisoare comună prin care subliniază faptul că algoritmi IA sunt puși sub autoritatea lor și vor acționa în consecință. Se atrage atenția că autoritățile publice au responsabilitatea de a nu repeta erorile trecutului, cu referire la absența reglementării inițiale, în anii 2000, privind rețelele sociale și platformelor mari precum Google, Facebook, Apple ori Amazon, acuzate de a fi exploatat datele utilizatorilor și au concentrat o imensă putere privată. În fine, Administrația federală a susținut o formă de evaluare inedită a principalelor softuri de IA; constructorii lor au consimțit să fie testate de hackeri, de informaticieni oficiali în căutarea de concluzii pertinente care să fie supuse dezbaterii în cadrul viitorului summit internațional asupra securității informatice de la Defcon, din august.

Reglementarea IA ridică probleme complexe, care cer imperativ implicarea dreptului și contribuția creației juridice. Mai e puțin timp, poate, până când inteligența artificială ne va depăși și în această privință. Până atunci însă, și cu speranța evitării intervenirii unei asemenea situații, să încercăm să dezlegăm asemenea chestiuni fundamentale.

IV. Dilemele IA în învățarea și practicarea dreptului

Inteligența artificială (IA) oferă oportunități fără precedent pentru formarea în domeniul dreptului și practica „meseriilor” aferente. Facilitând accesul la cunoștințele juridice, permițând simularea de cazuri reale și furnizând o asistență virtuală, aceasta revoluționează modul în care profesioniștii domeniului se pregătesc și se dezvoltă profesional. În același timp e important de relevat provocările etice, dificultățile tehnice ale instruirii și educării pertinente și normele de adaptare a programelor de studii necesare pentru a garanta o integrare eficientă a IA în domeniul pregătirii juridice. Promovându-se o abordare reflexivă și echilibrată, noile tehnici în cauză pot transforma cu adevărat formarea juridică și ameliorarea competențelor profesioniștilor dreptului, contribuind la promovarea progresului juridic și la dezvoltarea durabilă a societății.

1. Înainte de a trece la considerații referitoare la perspectiva juridică, e poate util de arătat că este vorba de un câmp științific multidisciplinar, situat la întretăierea informaticii, matematicilor, psihologiei cognitive ori chiar a lingvisticii. Inteligența artificială vizează să reproducă anumite competențe umane precum raționamentul, planificarea ori rezolvarea de probleme, grație algoritmilor informatici. De altfel, sintagma/expresia a fost contestată pentru polisemia sa și fantasma pe care o induce, cea de a vedea apariția unui spirit conștient artificial. Unii spun că nu ar trebui să o denumim inteligență întrucât e programată și nu ar fi, în ultimă instanță, decât un algoritm precum o „rețetă de bucătărie”, un ansamblu de calcule matematice ce permit să învețe mașina să execute sarcini încredințate până acum spre îndeplinire numai oamenilor. Alții preferă să vorbească de „informatică avansată”, de „informatică algoritmică”, de „inteligență augmentată” ori de „inteligență auxiliară”. Progresele informatice, democratizarea web-ului, dezvoltarea noilor limbaje de programare și avansurile matematicilor formale au permis disciplinei să progreseze amplu și rapid. Trei factori concomitenți explică o atare situație: apariția rețelelor neuronale convolutive (CNN), dezvoltarea hărților grafice (un component informatic extrem de eficient pentru analiza și clarificarea vastelor baze de date textuale și multimedia) și avântul lui „big data” (ori datelor masive).

2. Tot cu titlu preliminar, dar de această dată pășind ferm pe tărâm juridic, este de remarcat că asistăm deja la atestări directe, oficiale și la nivel mondial ale amenințărilor concrete pe care le implică aplicațiile IA pentru drepturile omului. Astfel, în raportul său pe 2023, publicat la 24 aprilie 2024, *Amnesty International* alertează și denunță pentru prima dată amenințările pe care le prezintă avansul necontrolat al IA asupra drepturilor umane, dacă aceasta nu e reglementată la timp și în mod corespunzător. Noile tehnologii ori cele existente sunt din ce în ce mai mult utilizate ca arme în serviciul forțelor politice represive în scopul de a difuza dezinformarea, de a îndrepta comunitățile una împotriva alteia și de a ataca minoritățile. În acest an electoral major și în fața puterii crescânde a lobbyurilor antireglementare, campaniile duse și finanțate de giganții tehnologiei respectivelor avansuri tehnologice, dezlănțuite și consecvente constituie o enormă amenințare pentru toți. Ele pot să fie utilizate ca arme în serviciul discriminării, dezinformării și divizării. Documentul care analizează situația drepturilor și libertăților omului în 155 de țări pentru anul trecut avertizează că aceste tehnologii pot să „sporească inegalitățile rapide, să crească supravegherea și să amplifice discursul urii pe internet”.

Concluzia raportului e deosebit de elocventă: guvernele trebuie să interzică imediat programele spion și tehnologiile de recunoaștere facială care sunt extrem de intruzive, să ia măsuri legislative și reglementare ferme pentru a lupta împotriva riscurilor și prejudecăților legate de tehnologiile IA și a încadra giganții tehnologiei, în special remediind pericolele inerente modelelor de activitate fondate pe supraveghere.

Cu ocazia prezentării publice a raportului, secretarul general al organizației ținea să sublinieze că „tehnologiile nereglementate amenință accelerarea demontării statului de drept” prin folosiri abuzive, de manipulare și alterare a valorilor democratice, ceea ce demonstrează, o dată în plus, nevoia urgentă a unor norme adecvate, suficiente și eficiente în materie, fapt ce presupune însă eforturi potrivite, deopotrivă de învățare și practicare a dreptului pertinent.

3. Învățarea dreptului și concurența natural/artificial. Se afirmă pe bună dreptate că IA prezintă numeroase avantaje pentru învățarea și practicarea dreptului, dar implică și o serie de

provocări majore. Survin mai întâi probleme de etică, în special în ceea ce privește confidențialitatea datelor, protecția vieții private și responsabilitatea deciziilor luate de algoritmi. De aceea apare ca esențială stabilirea de norme și reglementări apropiate menite să garanteze o utilizare etică și responsabilă a IA în formarea juridică. În același timp, integrarea IA în aceasta din urmă necesită o adaptare a programelor de studii și a metodelor pedagogice. E deosebit de important de a forma profesioniștilor dreptului competențele necesare de a lucra în mod adaptat și eficient cu instrumentele IA, în special în materie de analiză a datelor, de înțelegere a algoritmilor și de luare a deciziei etice. În fine, fiecare subiect profesional are nevoi de învățare specifice. Inteligența artificială oferă oportunitatea spre a personaliza experiența formării în funcție de necesitățile individuale, dar aceasta necesită dezvoltarea de sisteme de învățare adaptativă capabile să furnizeze un conținut și o susținere potrivită fiecărui aspirant. Până atunci însă persistă dilemele concurenței dintre om și mașină în perceperea și învățarea dreptului, așa cum ne arată un experiment universitar de la o celebră facultate de drept franceză.

Astfel, cei 23 de studenți ai Master 2 de drept constituțional și drepturi fundamentale de la Facultatea de Drept a Universității Paris 1 Panthéon-Sorbonne au încercat să lămurească această „enigmă” a concurenței de la nivelul inteligenței juridice, în cadrul proiectului lor de finalizare a studiilor, organizând un „meci” inedit. Ei și-au confruntat creierile lor cu un adversar redutabil, după cum relatează cotidianul francez „Le Monde” din 19 aprilie a.c. (J. Toutain, *«ChatGPT versus les étudiants en droit», le clash des intelligences pour un exercice hors norme*), o inteligență artificială generativă cu resurse infinite: Chat GPT. În concret, marți 16 aprilie a.c., sub bagheta profesorului de drept constituțional Dominique Rousseau, bine-cunoscut specialist în drept constituțional, masteranzii au încercat să tragă concluziile în privința întrebărilor existențiale care îi frământă: cine va câștiga în cele din urmă bătălia inteligenței umane? Cine va scrie cea mai bună declarație a drepturilor omului a secolului al XXI-lea? Timp de circa șase luni masteranzii s-au preocupat să redacteze un nou proiect de document de acest tip, cu intenția de a confrunța rezultatul cu o versiune a textului propusă de IA. Obiectivul declarat: a pune în competiție inteligența umană și cea artificială, după afirmația coordonatorului cursului. Era pentru prima dată când profesorul emerit de 74 de ani integra inteligența artificială în cursul său de drept constituțional. „Ideea era – preciza universitarul parizian – de a inova

pedagogia demitificând acest instrument”. O opțiune și un demers care ar putea apărea a se plasa împotriva curentului unei mișcări mai degrabă ostile față de ChatGPT în învățământul superior francez. Din ianuarie 2023, de când IA generativă e disponibilă în Franța, entități universitare, precum SciencePo Paris, decretaseră interzicerea utilizării ei de către studenți. O poziție nuanțată apoi, întrucât viza numai folosirea nedeclarată și justificată prin voința de a evita plagiatul și concurența neloială. În prezent, din ce în ce mai multe cadre didactice utilizează acest instrument în activitatea lor, în special pentru sarcini administrative rebarbative. „Atunci când colegii mei au aflat de proiect, a declarat prof. D. Rousseau, faptul a devenit viral în cadrul facultății. După cunoștința mea niciunul dintre ei nu utilizează ChatGPT pentru cursurile și lucrările lor.” Potrivit mitului „digital native” (copilul digitalului) noile generații ar fi *a priori* mai entuziaste decât cei mai în vârstă în descoperirea și utilizarea acestor tehnologii. Nu și la cursurile de drept constituțional în cauză. În septembrie 2023 profesorul emerit a fost surprins de reacția studenților când a anunțat că ChatGPT va fi primul dintre obiectele cercetării lor pentru examenul de sfârșit de an. Mulți se arătau neîncrezători, având aerul că pentru ei IA nu era o unealtă de care să se poată servi într-o formă în drept. Din punct de vedere metodologic s-a procedat astfel: fiecare student a redactat mai întâi integral propria declarație de drepturi umane, înainte de a cere IA de a și-o scrie pe a sa, plecând de la o schiță simplă și succintă. Circa 30 de ore de muncă au trebuit pentru studenți, contra numai a 30 de secunde pentru instrumentul tehnologic! Mai toți s-au declarat surprinși în mod plăcut de rezultate, în pofida „formulărilor periculoase din punct de vedere juridic”. Concluzia generală: un rezultat corect, dar puțin inovant! În articolul 4 al textului său, Chat GPT scrie, de exemplu, „Statul garantează fiecărui copil accesul la o educație de calitate”. Dar pe cine considerăm a fi un copil și pe cine nu? Această lipsă de precizie ar putea însemna că liceenii, aflați la începutul vârstei adulte, nu s-ar bucura de o atare garanție. O redactare, de asemenea, și imprecisă. Totuși, toată lumea a fost satisfăcută per global de exercițiul de analiză și de comparațiile aferente. O constatare a făcut unanimitate: Chat GPT a produs o declarație corectă, dar în materie de drepturi, IA inovează puțin. Evoluțiile societale rămân în afara logicii sale, fondată pe texte preexistente precum Declarația universală a drepturilor omului și cetățeanului din 1789. Învățăceii juriști propun, de exemplu, o protecție importantă pentru drepturile digitale și cele ale naturii. Faptul de a acorda drepturi naturii este

ecoul unei recente evoluții juridice din Europa, care propune a considera ecosistemele ca subiecte de drept în scopul de a le proteja mai bine. Aceste noi noțiuni sunt cvasi absente în textul Chat GPT. Și atunci când masteranzii au desfășurat zeci de ore de dezbateri pe alegerea termenilor, IA a făcut mai degrabă economie de cuvinte. Ea e mai puțin intruzivă, mai puțin precisă și mai puțin nuanțată. Ori, în cele din urmă, mai puțin umană. „IA nu a făcut decât să repete ceea ce i s-a pus în baza sa de date, în timp ce studenții mei au redactat cu cunoștințele lor, dar și cu inima lor” a conchis profesorul coordonator al proiectului. Așadar, când s-ar putea ca IA să înlocuiască specialiștii în drept? Poate că în termeni de reflecție și de analiză niciodată inteligența artificială nu va depăși anii de cercetare; inovația tehnologică pare a rămâne un instrument din ce în ce de mai mare ajutor în pregătirea și desfășurarea investigațiilor, dar cam atât. Bătălia a fost câștigată de această dată de inteligența umană. Dar miza va fi pusă în joc și în anii viitori la același master, iar exemplul francez va deveni viral, fiind adoptat și de noi.

4. „Cobotica” juridică. Inteligența artificială este pe cale să transforme numeroase sectoare de activitate, inclusiv pe cel al formării juridice. Este vorba, printre altele, de accesul la o cantitate imensă de cunoștințe juridice, avansuri semnificative în materie de înțelegere a documentelor legale și a capacității de a răspunde problemelor de drept ridicate ș.a. În același timp, în pofida unor atari facilități subzistă și o serie de provocări. Studiarea și înțelegerea documentelor pot să fie complexe din cauza naturii tehnice și specializate a limbajului juridic. Inteligența artificială trebuie să fie capabilă să sesizeze subtilitățile, excepțiile și interpretările multiple prezente în context. În plus, lămurirea dilemelor juridice poate să depindă adeseori de factori contextuali specifici, ceea ce poate să genereze dificultăți în termeni de interpretare și de aplicare a dreptului. Nu în ultimul rând, IA permite să se dezvolte asistenți virtuali și chaboți juridici care furnizează răspunsuri rapide și precise la chestiunile juridice curente. Aceste instrumente pot să ghideze profesioniștii dreptului în documentările lor, îi ajută să înțeleagă reglementările și obligațiile legale și să furnizeze sfaturi juridice curente.

Semnificat e în acest sens primul exemplu de carte „coscrisă” cu inteligența artificială și publicată recent sub sugestivul titlu *ChatGPT dans le monde du droit. La cobotique juridique* (Ed. Bruylant, Bruxelles, 2024), care ilustrează multitudinea aplicațiilor posibile ale noilor

tehnologii. În zorii unei ere în care inteligența artificială e pe cale să devină un însoțitor cotidian în viețile noastre profesionale, sectorul juridic nu scapă acestui val de transformări. Noile tehnologii, cu avansurile lor remarcabile, promet să aducă o valoare adăugată semnificativă practicii juridice, facilitând cercetarea, redactarea și comunicarea, oferind totodată oportunități de exploatare și de inovație inegalabile.

„Spre a pune capăt rumorilor privind incompetența și mediocritatea sa intelectuală, am decis să scriu o carte la patru mâini cu ea. Ea e ChatGPT IA revoluționară capabilă să genereze conținuturi (texte, imagini, sunete) ca răspuns la comenzi (ori propuneri)”. El este maestrul Alain Bensoussan, din cadrul Baroului din Paris, Președintele rețelei internaționale Lexing și titularul unui cabinet specializat în dreptul informatic, promotor marcant al dreptului tehnologiilor avansate, ardent apărător al acordării „personalității juridice” roboților. Pentru reușita proiectului său cu un puternic caracter demonstrativ, avocatul francez a oferit condeiul „mașinii-instrument virtual” spre a corecta o carte de 752 de pagini, în care se demonstrează, inclusiv cu ajutorul ilustrațiilor, faptul că ChatGPT e capabilă să realizeze cel puțin 20-30% din travaliul cotidian al unui avocat. Robotul a scris 400 de pagini din totalul de cu puțin peste 750, „precum și prefața și concluzia, și eu nu am schimbat nici un cuvânt din scrierea sa”, a ținut să precizeze coautorul uman al lucrării. Și a continuat subliniind că „Atunci când i-am cerut să facă o tablă de materii în 19 capitole, detaliind patru puncte pe capitol și dând un exemplu, aceasta a făcut-o în trei secunde! IA mi-ar fi economisit luni de muncă dacă o consultam mai devreme”. Cartea astfel realizată se dorește și se declară a fi o explorare a posibilităților pe care ChatGPT le oferă profesioniștilor dreptului. Prin lecturarea paginilor sale, percepem potențialul IA de a ameliora eficiența și precizia în diverse sarcini juridice, discutându-se în același timp implicațiile etice și reglementare pe care aceasta le generează. De la documentarea juridică la redactarea documentelor, trecând prin angajarea clientului, ni se explorează și prezintă cum tehnologia poate fi utilizată în mod responsabil și eficient. În *Prefața* lucrării pe care o semnează, ChatGPT se prezintă ca „un model de limbaj avansat creat de OpenAI, dotat cu capacitatea de a analiza și de a genera texte la o scară și de complexitate umană. Existența mea e fructul deceniilor de cercetare și de inovare în domeniul inteligenței artificiale. Eu sunt aici spre a servi ca pasarelă

între tehnologia de vârf și practica juridică, ajutând profesioniștii dreptului să navigheze în peisajul digital în constantă evoluție”.

În intenția autorului tradițional și confirmată de rezultat, această carte cu rol de provocare a înlăturat mai toate ideile preconcepute în această privință. Începând cu cea potrivit căreia ChatGPT nu e decât un „papagal juridic”, incapabil să întocmească și depună un dosar legal ori o consultație de avocat demnă de acest nume, din cauza „defecțiunilor” – prejudecăți, erori, aproximări, halucinații etc. aferente. În realitate, pledează avocatul, se înșală poate în privința țintei, în sensul că nu ne putem aștepta la un rezultat de 100%, ci se cuvine a ne limita la un prag de 20-30% reușită. Rafinând propunerile, schimbând stilul, detaliind un punct, s-a făcut trecerea de la un bruion la un text mai argumentat, până la a atinge spre 50-80% din muncă și aceasta numai în câteva minute. Dar atenție, avertizează prim autorul, „IA e leneșă, prefăcută, nu are nici o logică și nu reflectează”, așa că să o supraveghem și să o controlăm. În practică, se poate realiza în numai câteva secunde o prestație juridică recurentă, precum redactarea unei note de sinteză, a unui program de conformitate pentru o întreprindere, a unui proiect de brevet, a unei reclamații ori concluzii ale apărării. E ceea ce maestrul A. Bensoussan denumește „cobotică juridică”, altfel spus „colaborarea strânsă și armonioasă între umani și aceste noi entități virtuale, care sunt marile modele de limbaj. Mai precis, cobotica, robotica zisă colaborativă, face referință la interacțiunea între umani și roboți într-un spațiu partajat; roboții colaboratori (ori coboții) sunt concepuți spre a lucra alături de umani și a-i asista în diferite sarcini, asigurând totodată securitatea și ameliorând calitatea. Juridicul se referă în această ecuație la aspectele legale ori jurisdicționale ale unei situații date, adesea legate de drept și la reglementări. Atunci când cei doi termeni sunt combinați „cobotica juridică” ar putea face teoretic trimitere la intersecția dreptului cu cobotica. Aceasta ar include chestiuni juridico-reglementare vizând utilizarea roboților, responsabilitatea în caz de accidente provocate implicându-i pe aceștia, aspecte de proprietate intelectuală, confidențialitate și alte elemente legale asociate interacțiunii om-robot. Dacă robotica este un domeniu emergent ori specific cu un viitor promițător, în acest fel, se precizează în lucrare, livrabilul ori „piesa intelectuală” se produce plecând de la o comandă, la fel precum în cazul în care „cols bleus” (gulerile albastre) care pilotează o mașină cu comandă digitală pentru a obține o piesă fizică. Așadar, dacă anterior profesioniștii dreptului realizau o prestație, de acum

înainte ei vor comanda o mașină și în asta ar consta deocamdată această cea de-a treia revoluție digitală (după cele informatică, și a Internetului), care introduce o veritabilă ruptură.

În cabinetele de specialitate, respectiv cel parizian, care a servit pentru experiment, s-a avut în vedere că, din septembrie 2023, ansamblul juriștilor utilizează zilnic ChatGPT, grație know-how (savoir faire) „maison” la care au fost formați. De acum înainte, a pilota mașina, a o chestiona, a relansa, corija ori optimizează rezultatele sale, devine o artă. Inițiatorul este arcușul la ceea ce ChatGPT e o vioară, metamorfozează autorul, totuși principal al ineditului demers publicistic și nu numai. Dincolo de impactul evident asupra profesiilor juridice, noua tehnologie democratizează punerea în practică a cunoașterii dreptului, din moment ce deja între 15 și 20 la sută din munca de prim nivel poate fi făcută de client. Astfel, cu insistență și cu puțină metodă, într-un litigiu de muncă, de exemplu, un salariat e capabil să genereze dosarul sau și să prezinte starea dreptului și a jurisprudenței aferente, cu consecințele de rigoare. Dar concluzia concluziilor pare a fi aceea că, în această perspectivă, juristul în general și avocatul în special vor trebui să se reinventeze, cel puțin pentru moment, în sensul perfecționării calităților sale de virtuos al strategiei de urmat și al inovării tacticii de aplicat. Cu cât va face dovadă de inteligență emoțională în înțelegerea situației, cu atât mai mult inteligența tehnică va fi în serviciul său și aceasta indiferent de mărimea și specialitatea conținutului său.

Nu în ultimul rând, povestea ChatGPT în lumea dreptului este și o invitație la reflecție asupra profesiilor juridice în era inteligenței artificiale. Cum va putea comunitatea juridică, asumându-și potențialul IA, să compatibilizeze valorile justiției, exigențele echității și imperativul transparenței? Cum ne puteam asigura că tehnologia servește umanitatea și respectă principiile fundamentale de drept?

Cu o perspectivă avangardistă și o investigație aprofundate, lucrarea echipează profesioniștii dreptului cu cunoștințele și instrumentele necesare spre a avansa cu încredere în peisajul juridic digital.

5. Concluzii posibile. Dincolo de asemenea considerente legate strict de domeniul juridic, este de domeniul evidenței că rămân încă de elucidat o serie de dileme privind în sine fenomenul inteligenței artificiale. Una ține chiar de denumirea care i s-a conferit și care s-a

impus pe piața ideilor și în arena publică: e, cel puțin la acest moment, artificialul invocat demn de calificativul acordat? Este adevărat că IA este capabilă să imite mai multe aspecte funcționale ale inteligenței umane (percepția mediului, memorizare, limbaj, motricitate, calcul, rezolvarea problemelor etc.) dar în mod esențial ca monosarcină. Ea nu are (încă?) și capacitatea de a resimți, încerca emoții, manifesta curiozitate, de a ieși din câmpul pentru care a fost concepută, nici de a avea o formă de conștiință de sine. Sunt cunoscute cele trei niveluri teoretice ale sale: *IA slabă ori restrânsă* (cea a ingineriilor, care imită în mod îngust și ultraspecializat anumite aspecte ale gândirii umane; funcționale, aplicațiile respective sunt capabile să analizeze contextul de intervenție, să rezolve probleme și întreprinde acțiuni în scopul ce i-a fost fixat), *IA forte* (care ar oferi o polivalență, o sofisticare și un nivel de conștiință comparabile cu umanul și ar fi capabilă să rezolve probleme în medii complexe) și *IA superinteligentă* (care ar depăși capacitățile cognitive umane și ar merge până la singularitate tehnologică, adică la o bulversare imprevizibilă a cursului evenimentelor). Tot așa, aplicațiile în cauză nu sunt nici infailibile și, cele actuale cel puțin, prezintă mai multe defecte majore. Sunt cunoscute așa-zisele halucinații ale acestora în sensul că frecvent, în special cele generative emit afirmații total inventate. În 2023, de exemplu, un cabinet de avocați s-a văzut avertizat de un judecător new-yorkez că a depus un memoriu redactat de ChatGPT în care algoritmul prezentase și invocase ca precedent, pe un ton afirmativ deosebit de convingător, șase hotărâri judiciare în realitate complet fictive! Google a estimat că redactarea de asemenea halucinații reprezintă astăzi „provocarea” fundamentală a IA generative. Apoi, fiind „antrenate” pe bază de date, e suficient ca acestea să comporte prejudecăți pentru ca algoritmul să le reproducă în mod automat. În fine, aplicațiile IA pot fi deturnate de la folosința lor inițială de utilizatori rău intenționați, fie jucându-se cu instrucțiunile, fie „otrăvind” bazele de date. Nu în ultimul rând, sunt prezentate multiple riscuri. Ele sunt legate, deopotrivă, de sensibilitatea domeniilor în care aplicațiile respective sunt utilizate, fie de o deficiență, fie de rea-voință în controlul uman. De asemenea, disfuncționalitățile proprii și prejudecățile statistice pot avea repercusiuni grave, cu atât mai mult cu cât algoritmii sunt utilizați în lumea justiției, domeniul sănătății ori cel militar. Cum declara un specialist în materie, „în orice caz trebuie să fim foarte atenți spre a nu utiliza tehnicile de inteligență artificială în mod excesiv și a nu le acorda o încredere nemăsurată”.

5.1. Pentru promovarea mării transformări societale pe care o presupune radicala revoluție tehnologică provocată de IA e nevoie mai mult ca oricând de o solidă pregătire profesională și o amplă cultură științifică. Răspunsul instituțional la noile provocări societale va câștiga întotdeauna în credibilitate și va genera o acceptabilitate socială crescândă atunci când include și reflectă o stare reală a cunoștințelor științifice. De aceea contextul afirmării IA impune relansarea culturii științifice și crearea noii sale ipostaze reclamate de tranziția ecologică și de cea digitală. Școala trebuie să contribuie major în această privință, deopotrivă în planul educației și mai ales în cel al formării pentru lumea de mâine. Spiritul critic își arogă statutul de parte constitutivă primordială a noii culturi științifice și e indispensabil erei digitale și a rețelelor sociale, devenindu-i consubstanțial odată cu dezvoltarea inteligenței artificiale. El are înaintea de toate menirea de a înlătura confuziile inerente și mai ales pe cele interesat provocate, spre a desprinde și arăta drumul corect de urmat și contururile aferente progresului autentic, general profitabil tuturor și acceptabile cu adevărat. Cu o esențială precizare: nu se decretează, ci se naște, se afirmă și exercită în termeni, pe cât posibil, naturali.

V. Educația în fața dilemelor ofensivei inteligenței artificiale

După inteligența artificială (IA), trecând prin cea generativă (ChatGPT), se va ajunge la *inteligența artificială generală* (AGI – artificial general intelligence), într-un orizont de timp, după unii, de numai un deceniu. *Va fi probabil evenimentul cel mai important din istoria lumii* (Elon Musk) care va trebui pregătit și tratat ca atare. Într-adevăr, se va realiza în acest mod un sistem în care IA ar fi la același nivel cu omul, în ceea ce privește toate capacitățile sale cognitive, una care ajunge capabilă de auto-învățare, auto-formare și auto-influențare. Mai mult decât atât: mai putem spune că IA nu poate fi mai inteligentă decât omul, întrucât e creată de om? Greu de răspuns și oricum nu ne propunem să o facem prin rândurile de față. Rămânând în sfera presupunerilor și fără a cădea pradă sindromului „Planetei maimuțelor”, ne punem totuși întrebarea: ar trebui să ne temem de IA și de posibilele sale derivate și, mai ales, încercăm să identificăm dilemele pe care le generează deocamdată, în câmpul educației.

1. Încă de la începuturile sale inteligența artificială a provocat și interesat și lumea educației, iar apariția IA generative, precum ChatGPT, nu a făcut decât să relanseze subiectul. Pe fond, în privința dilemelor sale „educaționale”, se pare că nu avem de ales decât între o poziție de respingere ce se justifică prin teama unei debordări incontrollabile și, respectiv, entuziasmul inovatorilor care percep beneficiile pedagogice potențiale ale acestor inedite instrumente extraordinare și mai puțin riscurile aferente par și aici a se impune în cele din urmă.

Într-o lucrare recentă (*Intelligence artificielle, intelligence humaine: le double énigme*, Editions Gallimard, Paris, 2023) Daniel Andler ține să ne amintească cu acribie și talent diferitele episoade care au marcat istoria IA de la debutul său plasat în timp spre sfârșitul anilor 1950 și până astăzi. La fiecare etapă a acestor evoluții de peste șase decenii deja, educația a ocupat un loc de frunte printre câmpurile de aplicare posibile ale noilor tehnologii de acest tip inventate și aplicate treptat. Sistemele experimentale dintr-o primă epocă inspirau „modele de învățare” care încorporau o analiză didactică preocupată de eliminarea obstacolelor la formare, sub influența cărora informaticienii concepeau parcursuri individualizate menite să fie deosebit de eficiente. Dar această primă perioadă nu va aduce rezultatele scontate și așteptate și IA în

ansamblul său, inclusiv aplicațiile educative, aveau să traverseze o lungă „iarnă” de îngheț, de mai bine de 20 de ani, din care s-a ieșit abia spre începutul anilor 2010, sprijinindu-se pe tehnici radical diferite de cele mobilizate în perioada precedentă, zisă IA „simbolică”.

Următoarea generație în materie, denumită „conexionistă”, se baza pe așezarea și tratamentul datelor organizate în straturi de rețele ce permiteau calculatoarelor să câștige în autonomie și să ofere o recunoaștere la ceea ce avea să se denumească *deep learning*. Această a doua perioadă, care a cunoscut în scurt timp un succes crescând grație rezultatelor impresionante înregistrate, nu a fost lipsită de interes pentru unii actori ai domeniului educației, în special pentru cei ce concepeau aplicațiile aferente, care au văzut în ea ocazia de a prelua și de a continua firul întrerupt al IA simbolice spre a ameliora și mai mult, grație datelor și aporturilor științelor cognitive, eficiența parcursului de învățare.

2. Printre realizările cele mai remarcabile ale noii IA, generarea de imagini, de sunete și mai ales de texte, plecând de la baze de date gigante și cu ajutorul algoritmilor sofisticati, au marcat puternic spiritele, începând cu cele ale educatorilor și sfârșind cu cele ale destinatarilor. Dizertația produsă de generatorul de texte ChatGPT în urmă cu câteva luni pe tema (subiectul) de la proba de filosofie la examenul de bacalaureat în Franța a fost notată cu 11/20 de corectorii umani, mai puțin desigur decât cea a unui celebru profesor de filosofie (20/20), dar a fost produsă mult mai rapid și însoțită cu promisiunea unor progrese viitoare. Față de atari performanțe, încă nu pe deplin cunoscute și controlate, fără îndoială că educatorii sunt tentați să perceapă aceste noi produse ale inteligenței artificiale ca periculoase întrucât ar face caduce un mare număr din probele școlare, dar mai ales pentru că ar încuraja elevii/studentii să se bazeze pe respectivele aparate nu numai pentru a asigura îndeplinirea în locul lor a sarcinilor la care sunt supuși în mod legitim, deci a trișa, ci, încă și mai rău, ar putea conduce la a-i dispensa de a învăța.

Ca primă reacție în fața unei atari perspective ar fi aceea de a interzice elevilor și studenților folosirea lor. De altfel, e ceea ce au decis inițial și imediat mai multe entități de învățământ superior din țările occidentale. În același timp însă, alți reprezentanți ai lumii educației, mai bine dispuși la un compromis, s-au întrebat dacă nu ar fi mai judicios, mai degrabă

de a interzice, să ignore noutatea, a căuta și exploata posibilitățile sale pedagogice. Și, desigur, s-au repliat. La acest argument pragmatic, respectivii pedagogi, înfocați partizani ai inovației, au adăugat un altul, și mai decisiv: educația digitală a copiilor și a tinerilor, componentă majoră a culturii secolului al XXI-lea, rămâne un obiectiv pe care școala nu poate să-l ignore și că, dimpotrivă, ea trebuie să-l însoțească de-a lungul tuturor evoluțiilor sale.

Aceste două poziții, una de respingere bazată pe teamă, cealaltă de interes de principiu, condiționat prin preocupări educative specifice, chiar opuse, par deopotrivă fondate, dar din rațiuni bineînțelese diferite. Totul încearcă a ne indica faptul că fiecare poate să rămână pe poziția sa. Totuși, alte argumente pot fi mobilizate spre a releva mai degrabă faptul că IA generativă să fie, cel puțin provizoriu, menținută în afara câmpului educației. Și, în orice caz, în așteptarea, poate a inevitabilului, se impune pregătirea necesară și instituirea unui control adecvat.

3. Așadar, educația ar trebui să se teamă de inteligențele artificiale generative? În încheierea lucrării sale mai sus arătate, autorul citat (Daniel Andler) recomandă a nu se face apel la IA decât numai atunci când, dacă și numai dacă, contribuția sa e net pozitivă. Acest principiu de subsidiaritate nu este totuși ușor de aplicat atâta timp cât partajul între contribuțiile potențial pozitive și cele potențial negative ale IA pare dificil de stabilit. Partizanii folosirii rezonabile beneficiază de un atu important din acest punct de vedere în sensul că pot, fără să aștepte, să-și prezinte propunerile lor și să arate beneficiile pedagogice imediate. Cu toate acestea, li se pot opune două tipuri de argumente. Primul privește chiar obiectul tehnic și unele din caracteristicile sale, secundul efectele posibile ale folosirii sale nu numai asupra educației, ci și a vieții societăților în general. Să menționăm în acest context că ChatGPT a fost calificată de universitarul american Emily M. Benda ca „papagal stocastic”, titlu pe care poate că nu-l merită întrutotul întrucât pasărea respectivă aparține regimului viului și că noțiunea de limbaj este pentru IA din acest fapt, absolut inaccesibil. ChatGPT, dimpotrivă, este un lucru care manipulează semne și șansele sale de a accede la sens, fundament al limbajului între vii, sunt nule.

4. ChatGPT se exprimă la persoana întâi: ea răspunde cererilor care îi sunt supuse analizei, se scuză atunci când se înșală, mulțumește în cazul în care i se atrage atenția asupra greșelii făcute și se corectează atunci când trebuie. Totul e făcut ca și când interlocutorul său ar urma să perceapă schimbul de replici precum un dialog între două persoane. Absența de sens a propozițiilor aparaturii e astfel mascată. Ea conduce uneori în mod insidios utilizatorii săi să dea un sens cuvintelor pe care acestea nu îl au în realitate. Creatorii lui ChatGPT au optat pentru o soluție ce relevă impostura. Se înțelege bine de ce, întrucât până când ea se produce are toate șansele să rețină atenția și să dea naștere la folosințe numeroase și diverse. În aceste condiții, cum am putea crede că tinerii și copiii în formare ar putea să beneficieze din confruntarea cu un lucru a cărui inteligență e pusă în serviciul înșelătoriei? Bineînțeles, s-ar putea explica elevilor și studenților că ei trebuie să rămână lucizi, că ChatGPT e un lucru și că trebuie să se comporte și în privința sa precum în cea a oricărui bun. Dar pentru ce ar trebui să-i punem într-o atare situație? Nu există suficiente persoane și surse de cunoștințe cărora s-ar putea să le acordăm mai multă încredere în această privință?

O a doua serie de argumente pentru a justifica respingerea, cel puțin deocamdată, a intervenției inteligențelor artificiale generative în câmpul educației a fost avansată deja de numeroși observatori ai problemei care se tem că, în societățile în care s-a optat să se facă din muncă o piață, aceste IA să devină o amenințare pentru însăși activitatea umană. Acest risc ar trebui să fie luat în considerare și de către educatori, născându-se astfel întrebarea pentru ce ar trebui ca ei să-și manifeste susținerea față de o tehnologie a cărei utilitate socială este pe cale să fie pusă sub semnul întrebării!

5. În același context, deja prefigurat anterior, este din ce în ce mai evident că dezbaterile generate de apariția aplicațiilor ce utilizează inteligența artificială ChatGPT depășesc cercurile celor pasionați de digital și invadează mai toate orizonturile vieții sociale și personale, inclusiv pe cele ținând de lumea educației. Fără a subestima performanțele tehnice și munca imensă ce au permis punerea la punct a software-ului conversațional, să ne amintim totuși că el funcționează pe un principiu relativ simplu: fabrică texte cuvânt după cuvânt în așa fel încât fiecare dintre ele să fie urmate de influențe dominante din punct de vedere statistic în gigantica bază de date

identificate de creatorii săi (care reprezenta, la un moment dat, de peste 750.000 ori volumul Bibliei!). Nu este deci de mirare că el nu furnizează nicio referință, una care să trimită, în consecință, la un discurs singular – a cărui forță ori originalitate dobândește o expresie remarcabilă; ChatGPT nu face altceva decât să contabilizeze și să utilizeze, într-un timp record, propunerile cele mai răspândite în masa datelor disponibile, citind formularea lor potrivit regulilor dominante ale unei bune utilizări. Așadar, cel puțin deocamdată, vom putea să ne amuzăm punând în dificultate sau chiar conducând la eșec ChatGPT-ul, ridicându-i probleme a căror formulare (ambiguă sau contradictorie) produce răspunsuri absurde. Dar, fără îndoială, aceasta nu ar conduce la a descuraja pe nimeni de a utiliza un instrument a cărui eficiență în materie de colectare a informațiilor și de redactare e stupefiantă. Prin urmare, vom înțelege de ce unii profesori se tem că atari tehnologii ar putea să exoneraze elevii ori studenții lor de lucrările de cercetare ori de redactare, chiar să compromită posibilitatea oricărei evaluări. Dimpotrivă, alții consideră că orice tentativă de interdicție în materie ar rămâne în van și preferă să preia un atare instrument pentru a lucra cu învățăceii săi; le va pune întrebări sub diferite forme pentru a compara răspunsurile, le vor raporta la cele din manuale și din enciclopedii, îi vor ajuta să repereze alunecările semantice ce induc neînțelegeri și compromit obiectivitatea textului; în fine, vor utiliza propunerile ChatGPT ca de bruioane de completat și de personalizat ori chiar le vor traduce sub alte forme de text, grafice ori vizuale. Atari profesori nu se vor îngrijora deloc de faptul că elevii ori studenții lor le prezintă texte obținute de la ChatGPT: ei îi însoțesc suficient în procesul de scriere de texte spre a le vedea cum se construiesc în mod progresiv sub ochii lor. Și, dacă e necesar, sunt capabili, printr-una sau două întrebări orale, să verifice că sunt cu adevărat autorii lor. De altfel, e posibil să vadă în apariția acestui program miracol și o bună ocazie de a regândi probele de evaluare și de a acorda o mai largă parte inventivității și expresiei personale. Ca atare, pericolul major al ChatGPT nu ar fi deci în fraudă pe care ar autoriza-o, ci, mai degrabă, în raportul cu cunoștințele pe care le promovează un robot conversațional conceput pentru a da sentimentul de a vorbi unui om și care inversează complet sensul relației pedagogice. În consecință, ChatGPT, mai mult chiar decât tradiționalele motoare de căutare, ar răspunde dorinței de cunoaștere și o redă pe cea de a învăța. Totuși, dă răspunsuri imediate, obiective și suprimă astfel dinamica unui chestionar, produce certitudini care închistează gândirea. Adică

ceva cu totul contrar a ceea ce îi incumbă profesorului: să suscite interogații spre a elibera de prejudecăți și a îndemna la reflecție și a favoriza meditația.

Or, mai mult ca niciodată, în perioada derapajelor publicitare, rețelelor sociale, sloganurilor populiste și teoriilor complotului e important a deschide spiritul elevilor și studenților. Cum spunea pedagogul Fernand Oury „e timpul să dăm copiilor de azi ceea ce le lipsește cel mai mult: ceea ce le lipsește!” Din păcate, mulți dintre ei sunt deja captivi opiniilor și credințelor care le-au devenit practic markeri identitari.

Inutil deci pentru profesori de a încerca să concureze cu ChatGPT în completarea la elevi a cunoștințelor pe care ei cred că deja le-au dobândit. În cel mai bun caz, certitudinile astfel oferite vor veni să se juxtapună celor care le aveau deja, iar în cel mai rău caz ele vor fi percepute ca amenințări periculoase. Desigur, esențialmente e mai bine de a-i face să descopere virtuțile lipsei care stă la originea dorinței de a învăța. Iar această descoperire nu e posibilă decât prin întâlnirea cu o cunoaștere vie, aflată în chiar enunțul său prin exigența de precizie, de justete și de adevăr. Un subiect nu se angajează în învățare decât dacă întâlnește cunoștințe care nu i se impun ca o dogmă ci i se oferă precum o cale, una care lasă să se întrevadă mai ales promisiunile satisfacțiilor viitoare, decât certitudinile prezentului. Această cunoaștere e cea a profesorului, bineînțeles atunci când reușește să identifice un obiect de descoperire colectivă în clasă. Dar tot așa e și cea pe care elevii și studenții o pot întâlni atunci când sunt puși în situația de a se implica și de a participa activ la găsirea răspunsurilor aferente întrebărilor avansate de dascălul lor. Devine astfel absolut necesar ca, pe cât posibil, tinerii să fie îndrumați spre a nu abandona atitudinile inventive, creatoare în fața tentațiilor oferite de IA în procesul de formare și de instruire pentru că s-ar putea ca efectele pe termen lung să fie grave și imposibil de îndreptat.

Și nu putem încheia aceste rânduri fără a nu reitera și sublinia concluzia în acest sens a specialiștilor: pericolul lui ChatGPT nu costă atât în fraudă pe care o permite, ci mai ales în raportarea la cunoștințe pe care o promovează (Philippe Meirieu, *Le danger de ChatGPT n'est pas dans la fraude qu'il permet mais dans le rapport aux connaissances qu'il promeut*, „Le Monde”, 19 octombrie 2023).

6. Una din provocările cele mai urgente cu care se confruntă societățile în prezent și conexă cu efectele perverse ale revoluției digitale se referă la modul de a acționa împotriva declinului preocupărilor de lectură. Pentru a participa activ la o societate democratică în calitate de cetățeni informați avem nevoie de competențe de lectură avansate și de practici de lectură intensive, care merg dincolo de simpla descifrare a textelor. Lectura nu e numai o bază importantă a dezvoltării personale, de schimb de informații și de învățare de-a lungul întregii vieți, ci, de asemenea, și o dimensiune centrală a participării sociale. Era internetului pune la dispoziție enorme cantități de conținuturi audiovizuale și textuale printr-o simplă apăsare de buton, dar asta nu e suficient.

Într-adevăr, revoluția digitală a antrenat numeroase dezvoltări pozitive; astfel, conținuturile textuale sunt mult mai ușor accesibile în regiuni până acum private în mare parte de asemenea servicii și nevoile de lectură ce sufereau de diverse limitări pot fi mai bine acoperite. Trebuie totuși să fim atenți ca anumite competențe și forme de lectură să nu fie considerate ca relicve ale unei ere analogice pe cale de dispariție. Aceasta privește în special amploarea deosebită a cărții și lectura intensivă pe care aceasta o favorizează.

Spațiul digital oferă, fără îndoială, mai multă materie de citit ca niciodată mai înainte, dar incită adesea la procese de lectură superficiale și fragmentare și, în final, dar destul de frecvent, deopotrivă, la a nu (mai) citi. Aceasta pune din ce în ce mai mult în pericol lectura intensivă și formarea de competențe de lectură avansate ce îi sunt asociate. Pornind de la atari realități, un grup reprezentativ de profesori universitari cu preocupări în domeniu din 5 țări europene adresează recent, într-o tribună publicată în cotidianul francez „Le Monde”, un apel la reevaluarea importanței lecturii intensive și a competențelor de lectură avansată ce îi sunt asociate în era digitală („*Nous appelons les acteurs de l’enseignement et de la recherche à mettre davantage l’accent sur la lecture intensive*”, „Le Monde”, 10 octombrie 2023). Într-un mediu de informare din ce în ce mai complex, se arată în respectivul document, cetățenii informați trebuie să fie în măsură a face distincția între sursele de informare valide și non valide și de a-și adapta cu suplețe comportamentul de lectură la diferite contexte.

Cea intensivă antrenează atenția și anduranța cognitivă, lărgeste vocabularul, favorizează dezvoltarea capacităților conceptuale și pune în discuție prejudecățile. Aplecarea asupra unor

texte lungi, precum cele ale unei cărți în particular, eficientizează percepția noastră și ne dezvoltă competențele de lectură. Grație unei lecturi intensive suntem și antrenați să încercăm diferite interpretări, să reperăm contradicțiile, prejudecățile și erorile de logică, precum și a descoperi legăturile complexe și fragile între texte și contextele culturale, care sunt indispensabile schimbului de judecăți și de sentimente umane. Se recomandă în acest sens favorizarea gândirii analitice și luarea deciziei. Lectura intensivă și critică e instrumentul cel mai important al gândirii analitice și strategice. Fără ele nu suntem suficient în măsură să contracarăm simplificările populiste, teoriile complotului și dezinformarea și suntem, așadar, vulnerabili la manipulări. Or, instituțiile educative se concentrează în prezent din ce în ce mai mult asupra media multimodale (exprimate pe diferite suporturi digitale, hârtie, texte, video) în detrimentul unei confruntări intensive cu informații textuale. În afară de asta, lectura este adesea considerată ca o problemă ce trebuie să fie simplificată. Complexitatea se reflectă totuși în complexitatea umană. Lectura complexă și intensivă se manifestă cu acest titlu într-o activitate ce favorizează gândirea analitică și luarea deciziei. În fine, învățământul și măsura competențelor în lectură se concentrează actualmente prea mult asupra competențelor funcționale și informaționale de bază, neglijându-se în acest fel importanța, de-a lungul întregii vieți, a practicilor de lectură intensive și a competențelor avansate de lectură ce sunt necesare pentru gândirea critică, care e condiția de bază a unei democrații care funcționează. Autorii apelului cer, în consecință, actorilor implicați în învățământul și cercetarea privind competențele și practicile de lectură să recunoască importanța lecturii intensive și a competențelor avansate în lectură și să acționeze în consecință. În orice caz, e de domeniul evidenței că atari evoluții influențează viitorul societăților noastre. Și tocmai de aceea, educația și promovarea lecturii ar trebui să meargă dincolo de transmiterea de competențe funcționale și informaționale de bază și să se concentreze pe procesul de dezvoltare de-a lungul întregii vieți făcut posibil prin lectura intensivă și de competențele avansate în lectură. De aceea, măsurile vizând pe aceasta din urmă ar trebui să se situeze dincolo de teste standardizate și să includă date calitative și descriptive în evaluarea lor, în scopul de a putea să stabilească un diagnostic detaliat al stării competențelor avansate în lectură în societățile noastre. În același scop s-ar impune ca și cercetarea în materie să-și lărgască câmpul său de acțiune, integrând cunoștințe rezultate din discipline precum cercetarea privind comportamentul

informațional, cea referitoare la atenție, neuroștiințele, concepția media și învățământul comportamentelor informaționale și să dezvolte un program de cercetare sistematică, unul care să alăture diferitele perspective și să acționeze împotriva fragmentării rezultatelor investigației.

Apelul universitarilor europeni se încheie cu o concluzie pe atât de evidentă încât pare a nu mai avea nevoie de comentarii: viitorul lecturii influențează viitorul societății noastre! O societate democratică bazată pe un consens clar al diverșilor cetățeni vizați și interesați nu poate fi și rămâne prosperă decât grație unor cititori rezilienți, având competențe de lectură avansate, iar decidenții politici din toate domeniile ar trebui să fie conștienți de acest fapt. Căci, așa cum scria în 2012 romancierul canadian Margaret Atwood, „Dacă nu vor mai fi tineri cititori și scriitori, nu vor mai fi în curând nici cititori și scriitori în vârstă. Cultura scrisului va fi moartă și democrația la fel”.

Ca orice schimbare radicală, și în privința IA și aplicațiilor ei implicațiile pe termen scurt sunt suprareprezentate, iar cele mai îndepărtate subevaluate. Desigur, inteligența artificială e un instrument ce poate servi spre a construi sau a distruge; riscul constă în utilizarea sa umană și nu în instrumentul ca atare. Lucru valabil și pentru lumea educației, unde ea poate permite un demers personalizat, în care sistemele de învățare se adaptează la nevoile individuale ale elevilor și studenților cu performanțe pe măsură. Cheia unei bune folosiri a IA, precum de altfel în cazul oricărei tehnologii rezidă în a ne asigura că e utilizată în serviciul vieții și al bunăstării umane. Pentru aceasta se impune, în primul rând, a promova transparența, a-i stabili contraponderi adecvate și a institui un control democratic eficient, prin reglementarea funcțională. Așa că poate viitorul său privește nu atât capacitatea sa de previziune și de automatizare, cât potențialul pe care îl prezintă spre a întări valorile umaniste, a ameliora capacitățile noastre de a trăi în comun, a face societatea mai incluzivă și mai durabilă. Cadrul internațional de dezbatere și evaluare a riscurilor IA, stabilit la „doom summit”-ul de la Bletchley Park (nordul Londrei) de la începutul lunii noiembrie 2023, își așteaptă concluziile spre a pregăti deciziile cuvenite.

VI. Noi aspecte și inedite provocări ale cadrului juridic privind IA. Spre un cod (universal) al inteligenței terestre?

Preocupările privind reglementarea „pe bază de riscuri” a utilizării și afirmării tehnologiilor inteligenței artificiale (IA) cunosc noi perspective prin dezvoltări survenite deopotrivă în cadrul reuniunilor internaționale și a cadrelor adecvate interne și regionale. Un pas important în această direcție l-au reprezentat concluziile summit-ului G7 de la Hiroshima (Japonia, 19-21 mai 2023) care s-a pronunțat în favoarea construirii unei viziuni comune, având în centrul său obiectivul unei IA de încredere, promovată printr-o guvernanta a economiei digitale conforme exigențelor valorilor democratice occidentale.

Sub influența preconizatei reglementări cuprinzătoare a UE în domeniu, centrată pe respectul drepturilor omului și pe sisteme de inteligență artificială „fiabile, sigure și nediscriminatorii, indiferent de originea lor”, liderii celor mai dezvoltate țări economico-tehnologic au analizat oportunitățile și provocările aferente inteligenței artificiale generative. Pentru continuarea demersurilor pertinente s-a creat un forum ministerial, *Procesul IA de la Hiroshima*, drept cadru pentru a se discuta problemele legate de IA generativă, cum ar fi drepturile de proprietate intelectuală și dezinformarea, care să formuleze până la sfârșitul acestui an concluzii pertinente. Dinamica preocupărilor normative generate în acest context sunt deosebit de semnificative pentru structurarea răspunsului juridic necesar a se constitui urgent.

1. Ceea ce ar urma să constituie „dreptul pozitiv al inteligenței artificiale” presupune, înainte de toate, o reglementare, pe cât posibil concertată și uniformă, știut fiind faptul că atomizarea normelor (juridice) care vizează tehnologia cea mai relevantă a acestui secol cu o deschidere globală, poate avea consecințe negative în multiple planuri. Ne aflăm, în mod evident, în fața unui moment istoric al dezvoltării fenomenului juridic în toate dimensiunile sale constitutive. Important este acum de a găsi căile de a o face și a promova expresiile cele mai potrivite. O analiză recentă a Stanford University referitoare la perioada 2016–2022 releva că s-a început cu o lege cu rezonanță în materie și s-a ajuns deja la 37. Prezența IA în procedurile

reglementare din 81 țări a crescut aproape de șapte ori. În capul listei se află Spania cu 273 de mențiuni de gen, urmată de Canada cu 211, Marea Britanie cu 14 și S.U.A. cu 138. Și toate acestea în condițiile în care se așteaptă cadrul juridic pertinent al UE considerat cel mai complet și adecvat domeniului. Așadar, drumul spre o reglementare adecvată a aplicațiilor IA a început și toată lumea privește spre marile puteri economice în căutarea și urmarea unei orientări generale și pe cât posibil integrative, care să evite discrepanțele și neconcordanțele reglementare care ar afecta grav comerțul internațional prin distorsionarea competitivității între țări și marile blocuri economice. Odată cu apariția ChatGPT și a primilor pași spre o inteligență artificială generată (IAG) dezbateră tehnică se concentrează pe garantarea faptului ca mașinile să nu sfârșescă în acest demers a prelua controlul a tot și a-și stabili și urmări scopuri proprii. Din această perspectivă alinierea reglementărilor pretinde că vrea să ajungă la ceea ce vrea să facă sistemele și ceea ce în realitate vor face. Această preocupare e cea care a condus la concluzia exprimată atât de sugestiv de declarațiile savantului G. Hington cum că „dacă există o formă de a menține inteligența artificială sub control trebuie să o descoperim și să o aplicăm mai înainte ca IA să devină prea inteligentă”. La rândul lor, cei care cercetează OpenAI își exprimă temerile că în fața unei dezvoltări științifice care pune față în față interesele umane și principiile etice. Cei care dezvoltă această tehnologie solicită să se oprească activitățile aferente, dar în mod curios doar numai pentru 6 luni, în timp ce alți cercetători ai domeniului afirmă că mult mai important decât o atare măsură discutabilă este a impune o reglementare care să promoveze și garanteze transparența IA. Nu în ultimul rând, e nevoie a se acorda o atenție deosebită IAG, înțeleasă ca un sistem digital în stare să îndeplinească orice activitate umană și să genereze noi cunoștințe. Un fenomen care, potrivit unora, ar fi mai nimerit să fie denumit GoodIA! Aproape 40 la sută din experții domeniului cred că inteligența artificială generalizată ar putea duce la o „catastrofă de tip nuclear”, și de aceea până și cel mai liberal întreprinzător e de acord cu instituirea unei reglementări adecvate. În același timp însă, mai mult decât a deveni obsedați de problemă și a cădea pradă teoriilor conspirației fără a face efectiv ceva, ar fi nevoie de inițierea unei dezbateri globale la care să participe nu numai guvernele, ci toți cei interesați, care să ofere perspective de revizuire a inițiativelor ce dau formă dezvoltării tehnologice și permit să convenim obiective minime pentru perioada imediat următoare. Desigur, o pânză complexă și complicată de

reglementări ar fi dificil de acceptat și de implementat, mai ales într-o lume în proces de deglobalizare, precum acum a noastră. Iar evoluțiile și manifestările pertinente din ultimul timp sunt elocvente în acest sens. În același timp, lipsa de reglementare sau lăsarea acesteia numai pe seama normelor voluntare poate favoriza riscuri majore, inacceptabile.

2. Continuă și experimentele de reglementare naționale în domeniu, cu precădere cele referitoare la aplicațiile tehnologice precum ChatGPT. Astfel, China a introdus un grup de norme vizând serviciile bazate pe IA generativă. Intenția Beijingului e aceea ca întreprinderile să facă evaluări de siguranță înainte ca produsele respective să fie lansate pe piață. Aceste norme stabilesc întreaga răspundere pe toți cei care aprovizionează piața cu aplicațiile în cauză, care sunt ținute să garanteze legalitatea datelor folosite în soluțiile lor tehnologice pe care le propun, precum și să implementeze măsuri preventive care să evite discriminarea în crearea de algoritmi și în folosirea informațiilor culese. La rândul său, Italia, dacă inițial a decis să blocheze utilizarea ChatGPT, ulterior, după ce întreprinderile vizate au făcut o serie de ajustări cu privire la respectarea dreptului la viață privată în folosirea datelor, a revenit și încearcă emiterea unor reglementări proprii. În acest sens este de remarcat și faptul că, recent, Comitetul european pentru protecția datelor a creat un grup de lucru special, prin contribuția tuturor autorităților naționale competente, care comunică zilnic rezultatele investigațiilor asupra celei mai populare întreprinderi a momentului, Open IA. Numai că rămâne de văzut dacă există numai un singur producător și promotor al unui atare model de limbaj inedit și atât de provocator! În contrast cu asemenea poziționări, state precum Marea Britanie sau India au optat pentru a evita stabilirea de reglementări stricte, cel puțin în această fază de afirmare a inteligenței artificiale, urmărind să permită ca tehnologia să evolueze liber spre a obține mari beneficii pentru creștea economică.

3. Marți 16 mai a.c. Sam Altman, PDG al OpenAI, creatorul robotului conversațional ChatGPT a fost audiat în congresul S.U.A. de membrii comisiei pentru probleme juridice a Senatului, într-un exercițiu mai degrabă politic și mediatic destinat pentru uzul opiniei publice asupra inteligenței artificiale generative și a posibilelor sale implicații politico-juridice. Așadar, un patron al unei întreprinderi de „tech” în fața reprezentanților poporului, a puterii legislative

din preocuparea comună „de a nu repeta erorile trecutului”, după expresia lui Richard Blumenthal, președintele democrat al comisiei, regretându-se că rețelele sociale și Web-ul nu fuseseră reglementate de la începuturile lor. Mai mult decât atât, parlamentarul în cauză a afirmat că trebuie să se demistifice „nebuloasa” IA și se impune a ține responsabile întreprinderile pentru numeroasele riscuri provocate de softurile generatoare de texte și imagini: decizii algoritmice discriminatorii, dezinformare, lipsă de transparență, pierderi de locuri de muncă... Creatorul ChatGPT a susținut să reglementarea IA este esențială și a propus un sistem de autorizare a marilor modele de inteligență artificială prin care autoritățile ori o nouă agenție specializată să se asigure că sunt respectate criteriile de securitate adecvate. S-au acceptat și auditori externi în materie. Totuși, cel puțin până acum OpenAI a publicat puține detalii asupra ultimului său model GPT-4.

Unele din problemele abordate în cadrul audierii sunt în dezbatere și în cadrul Uniunii Europene, ca de pildă: în caz de daună, care e responsabilitatea fabricanților de softuri precum OpenAI? Aceasta trebuie să fie limitată, precum cea a rețelelor sociale care adăpostesc conținuturi, sau orice cetățean trebuie să poată urmări un editor de IA? Ea trebuie să opereze la minimum, și în mod conjugat cu cea a întreprinderilor ce utilizează aceste softuri în serviciul lor, s-a pronunțat S. Altman. Atenționat asupra riscului de spoliere din partea IA de muzică și conținuturi protejate prin dreptul de autor, aceasta a refuzat să promită „o remunerare” a autorilor, dar a asigurat că în orice caz „artiștii ar trebui să beneficieze de dezvoltarea inteligenței artificiale”. Se apreciază că, în pofida presiunii crescânde puse de autoritățile americane și de Casa Albă în ultimele luni, probabilitatea de a vedea în curând adoptată și intrată în vigoare o lege în materie în S.U.A. este redusă. Și aceasta ar viza să nu restrângă prea mult inovația, invocându-se avansurile concurențiale de care ar beneficia unele țări precum China. Desigur, reamintindu-ne de versiunea legii europene privind IA propusă de Parlamentul European am putea întrevedea, într-un anumit sens, chiar emergența unui cadru comun de reglementare a câmpului tehnologic, prin conjugarea de viziuni și reglementări între Bruxelles și Washington.

Nu în ultimul rând, relatările privind audierea din fața Congresului au reținut că „Dacă există posibilitatea ca această tehnologie să meargă prost, atunci ea va merge foarte prost.” Propoziția va fi ținută minte și poate se va dovedi a fi prevestitoare. Dar, într-un moment în care

încă purtăm doliu pentru utopii, creatorul ChatGPT ne oferă speranța unei societăți a armoniei, a unui nou contract social „mult mai bun decât capitalismul”. Viitorul, consideră el, va fi „probabil minunat de bun”. Când ? Vizionarul Sam, din păcate, nu ne spune.

4. Aferent acelorași orizonturi digitale, în Franța Consiliul Constituțional a efectuat o primă evaluare a impactului cu legea fundamentală a unor dispoziții legale privind utilizări ale inteligenței artificiale, validând miercuri, 17 mai a.c., textul legii relative la Jocurile olimpice și paralimpice (JOP), considerat ca esențial pentru asigurarea reușitei acestora. Controlul de constituționalitate a purtat mai ales asupra măsurilor legate de securitate, precum experimentarea video-supravegherii algoritmice. Câmpul și durata sa de aplicare se întinde peste cea a respectivelor întreceri sportive (programate să se desfășoare între 26 iulie și 11 august 2024, cele olimpice și în răstimpul 28 august–8 septembrie cele paralimpice). Instanța constituțională fusese sesizată de deputații formației politice „La France insoumise” (LFI) și cei ecologiști care considerau că legea, prin intermediul mai multora dintre articolele sale, în special cele relative la dispozițiile securitare „ignoră principiul salvagădării demnității persoanei umane, principiul necesității și individualizării pedepsei, precum și dreptul la respectarea vieții private”. „Înțelepții” păzitori ai constituției nu au dar curs cererilor de cenzură purtând asupra experimentării video-supravegherii algoritmice. Ei nu au subscris nici la cele privind anchetele administrative, crearea delictelor reprimând unele intrări ilicite în incintele sportive și pe terenuri, ori întărirea arsenalului anti-doping, cu teste genetice. Dimpotrivă, Consiliul Constituțional a suprimat, declarându-l neconstituțional, articolul care prevedea că Agenția franceză anti-doping putea să primească informații de la celula de informații financiare (Tracfin), considerând că ar fi vorba de un partener legislativ. Desigur, decizia instanței constituționale era așteptată mai ales în privința video-supravegherii algoritmice, subiect ce suscitase deja mai multe dezbateri și critici în cadrul examinării proiectului de lege. Guvernul, prin vocea ministrului de interne, insistase asupra „celor 28 garanții”, care încadrau stabilirea acestei tehnici, pe care Comisia națională de informatică și libertăți să le urmeze în confecționarea algoritmilor și pe care trebuia să le evalueze. Ministrul prezenta respectivul video zis „inteligent” ca „un instrument care ajută decizia”; în plus, nu ar fi vorba de a recunoaște persoanele care au un profil

sau altul, ci de situații predeterminate „potențial purtătoare de risc, precum mișcările mulțimii, abandonul unui bagaj ș.a. Asemenea argumente nu au convins opoziția politică. În contestația lor de constituționalitate reprezentanții acesteia au reluat o bună parte din criticile lor considerând că „acest dispozitiv aduce atingeri grave libertăților fundamentale de deplasare și de a manifesta” și denunțând o experimentare care s-ar întinde dincolo de jocurile olimpice în sine (până la 31 martie 2025) cu, potrivit lor, un risc de perenizare. S-a relevat, de asemenea, că riscuri legate de definiția ce va fi dată – prin intermediul unui decret – unui „comportament anormal”, pe care respectivii algoritmi sunt presupuși a-i detecta, ar crea o temere de „o practică potențial discriminatorie și rasistă”. Dacă Consiliul nu a admis criticile de neconstituționalitate respective, el a însoțit declarația de conformitate cu „rezerve de interpretare”. S-a subliniat astfel că un prefect care autorizează video-supravegherea algoritmică va trebui „să-i pună capăt imediat” din momentul în care „condițiile care au justificat-o” nu ar mai fi reunite. Textul adoptat de Parlament prevede că reprezentantul guvernului în teritoriu „poate să suspende autorizarea ori a-i pune capăt la orice moment dacă constată faptul că nu mai sunt întrunite condițiile care au justificat eliberarea sa”. Instanța de contencios constituțional a mai adăugat că „În afara cazului în care circumstanțele ar interzice ori că aceste informații ar intra în contradicție cu obiectivele urmărite, publicul e informat în prealabil, prin orice mijloc apropiat, de folosirea de tratamente algoritmice privind imaginile colectate. S-au emis, totodată, în același mod „rezerve de interpretare” asupra recursului la analize genetice în cadrul controalelor anti-doping, insistându-se asupra necesității de a informa „expres” sportivii în mod prealabil prelevării și, de asemenea, „de eventualitatea unei descoperiri incidente de caracteristici genetice care pot să fie responsabile de o afectare justificând măsuri de prevenire ori de îngrijiri, precum și posibilitatea de a se opune ca o atare descoperire să-i fie relevată”. În decizia în cauză s-a mai statuat că va aparține autorităților administrative competente să asigure, sub controlul judecătorului, că toate condițiile în care această informație este eliberată sportivului sunt de natură să garanteze că eșantioanele prelevate pot să facă obiectul analizelor genetice.

5. În timp ce Parlamentul European examinează Artificial Intelligence Act (având ca obiect încadrarea folosinței și comercializării inteligențelor artificiale) titularii de drepturi de

proprietate intelectuală își manifestă din ce în ce mai mult îngrijorările în privința bulversărilor pe care le-ar putea angaja IA generative privind profesiile de creatori. Potrivit Comisiei Europene, acestea nu ar avea temei, întrucât chiar dacă a crescut „complexitatea și importanța interacțiunii între inteligența artificială și dreptul de autor” ea a ajuns totuși la concluzia că dreptul actual asigură un echilibru necesar. S-a apreciat în acest sens că excepțiile prevăzute de directiva (UE) 2019/790 privind dreptul de autor și drepturile conexe în piața unică digitală vizând căutarea de texte și de date „sunt pertinente în contextul IA” și asigură „un echilibru între două elemente: a proteja titularii drepturilor, în special artiștii, și a facilita explorarea de texte și de date, în special de către dezvoltatorii de IA”. Potrivit CE noile reguli rezultate din directivă ar permite respectivilor titulari să refuze utilizarea conținuturilor lor pentru explorarea de texte și de date; crearea de opere de artă de IA nu ar merita deci o intervenție legislativă specifică. De aici ar rezulta că ea nu ar avea în vedere să revizuiască această directivă, ci explică faptul că ar urmări îndeaproape chestiunile pe care le ridică dezvoltarea de sisteme de IA, incidența lor asupra sectoarelor culturii și creației și interacțiune cu cadrul juridic. Această poziție oficială suscită însă câteva observații/remarci atâta timp cât se știe că în practică respectivele faimoase „noi reguli reieșite din directivă” ridică semne de întrebare în semnificațiile și de aplicare lor. Echilibrul ar fi asigurat grație unei chei: *opt-out*-ul care permite autorilor să se opună căutărilor asupra operelor lor. El este totuși departe de a fi atins din cauza faptului că, fie că *opt-out*-ul nu e încă suficient aplicat, fie că nu este respectat când se realizează efectiv. În încercarea de a demonstra o atare situație într-o analiză pertinentă a problemei St. Le Cam și Fr. Maupomé trec mai întâi succint în revistă cadrul legal unional-european preexistent și modul de transpunere a sa în dreptul francez (*IA génératives de contenus: pour une obligation de transparence des bases de données!*, în „Dalloz-Actualité”, 11 mai 2023). În urma unei analize pertinente din această perspectivă cei doi autori ajung la concluzia ineficacității principiului de *opt-out*. Și acesta întrucât el nu e totuși simplu de aplicat și nici de respectat: dacă în aparență excepția e facil de înlăturat (invocarea opoziției sale în condițiile generale ale sitului apărând a fi suficientă), multiplicarea aparițiilor aceluiași conținut *on-line* face lucrurile extrem de complexe și complicate. Ne putem astfel întreba dacă, în absența transparenței bazelor de date, dezvoltatorii vor onora solicitările respective. Dacă autorul poate să exercite *opt-out*-ul său pentru ca

elementele conținutului lui să nu facă obiectul căutărilor, mai multe persoane terțe pot să utilizeze același conținut în mod legal (întrucât au obținut o autorizație limitată), fără să fi fost apte să procedeze la acest *opt-out*. Se dă, în acest sens, exemplul unui autor și editor care ar putea să se opună la orice căutare privind coperta unei cărți, permițând totodată unui librar să o difuzeze *on-line* pentru a promova lucrarea. Ori, întrucât librarul nu este în mod concret apt să realizeze o opoziție la căutarea imaginilor, ar trebui astfel ca titularii drepturilor să fie atenți așa încât eforturile lor să nu fie în van. Și dacă autorul și editorul au tot interesul ca aceste coperti să circule pe rețele întrucât, în acest mod, se multiplică șansele de a vinde cartea, se poate observa că, pe de altă parte, că se naște un risc suplimentar ca imaginea respectivă să sfârșească prin a fi absorbită și căutată de IA generative.

În același timp se pune în mod legitim și chestiunea de a ști dacă exercitarea *opt-out*-ului nu intervine prea târziu. Din 2019 milioane de imagini și de texte, protejate în baza dreptului de autor, au ajuns să hrănească aceste baze de date mai înainte ca autorii și titularii lor să aibă timp să fie informați de posibilitățile de acțiune. Pe scurt, IA generative continuă să evolueze și munca de informare e departe de a se fi terminat. Dacă *opt-out*-ul e realizat în mod adecvat, chestiunea care se ridică e aceea a ce s-ar întâmpla cu ansamblul algoritmilor realizați plecând de la datele de acum înainte *opt-out* și de la destinul datelor produse pe baza conținuturilor care au sfârșit prin a fi obiect al *opt-out*. Ar putea ele să fie utilizate într-o nouă căutare, de exemplu, atunci când datele inițiale care au permis a le realiza sunt acum în afara câmpului căutărilor? În același mod s-ar chestiona și destinul IA intervenit înainte de realizarea *opt-out*-ului. Dincolo de posibilitățile de *opt-out* se știe azi că jocul de date utilizate pentru a antrena inteligențele artificiale nu respectă unele drepturi fundamentale, în special dreptul la respectarea vieții private și, respectiv, pe cel la protecția datelor personale. Ce se va întâmpla cu IA generate plecând de la aceste date dacă ar avea o condamnare a bazelor de date? Regulatorul american al concurenței, FTC, pare a fi răspuns la această chestiune, atunci când a decis să sancționeze întreprinderile culpabile de violarea legii privind protecția datelor personale, obligându-le să distrugă programele dezvoltate cu ajutorul datelor colectate în mod ilicit. În concluzie, dacă în teorie aceste posibilități de *opt-out* fac excepție de căutare mai puțin viguroasă, vom vedea că în practică obiectul însuși al directivei (UE) 2019/790 de a tinde spre un just echilibru, nu e atins în

mod clar. Au rezultat deja consecințe pentru profesiile creației ce îngrijorează și apar ca suficient de importante pentru a cere aplicarea unei veritabile observații de transparență, singura garanție a unui echilibru mai bun.

Față de atari inconveniente ne-am îndrepta ca o primă soluție fezabilă spre o obligație de transparență consolidată. Și aceasta mai ales că cheia echilibrului mult căutat ar consta în exercitarea *opt-out*-ului de către titulari, iar diluarea devine modul în care putem fi siguri că acesta e reoptat din moment de bazele de date sunt private și lipsite de transparență. Așadar, e imposibil pentru un titular de drepturi ori o instituție interesată spre a se întoarce contra mării majorității a actorilor dacă aceștia nu respectă reperele fixate. Această lipsă de transparență privează cadrul european de un echilibru între protecția titularilor de drepturi și interesele dezvoltatorilor de IA motiv din care, deci, ar trebui să fie regândit. Din această perspectivă, *Artificial Intelligence Act* cel mai probabil nu va trata în mod specific problema drepturilor de proprietate intelectuală, ar deveni primordial ca regulamentul preconizat să consacre cel puțin o obligație de transparență care să incumbe proprietarilor de baze de date. Absența unei atari prevederi ar reprezenta un prost semnal pentru profesioniștii domeniului creației și ar deschide un câmp de posibilități nemăsurate, până la abuz pentru dezvoltatorii de inteligență artificială.

6. Într-un fel de concluzii de etapă, se pune deci întrebarea dacă în fața diversității de atitudini și strategii de abordare a acțiunii pertinente din partea diferitelor state și grupări de țări, cu interese naționale și corporatiste variate nu s-ar impune totuși ideea unui cadru unificat al reglementării IA, indiferent de dilemele și impreviziunile pe care le implică. În acest context nu e lipsită de importanță teza instituirii unei agenții internaționale pentru IA, globală, neutră, care să se bazeze pe orientarea și participarea guvernelor, cu implicarea corespunzătoare a marilor întreprinderi tehnologice, a ONG, a societății civile în general, a lumii academice și a altor părți interesate. Între timp, ar fi necesar ca dezbaterile pertinente să fie structurate spre ajungerea la un consens asupra modului în care se poate reacționa și avansa, inclusiv juridic, la acest „punct de inflecție” tehnologică. Poate că, în așteptarea mării revoluții juridice pe care o presupune cea științifico-existențială la începuturile căreia asistăm deja, se poate recurge la o abordare treptată care să presupună mai întâi actualizarea reglementărilor existente, urmată de noi dezvoltări

normative bazate inclusiv și mai ales pe colaborarea interstatală, așa încât obiectivele să fie concertate pentru ca în acest mod să se atingă rezultatele eficiente și relevante. Și în cele din urmă să se ajungă la adoptarea unor norme și reglementări comune, nediferențiate ale inteligenței (umane și artificiale), una sigură supusă unei guvernante responsabile și eficiente. Așadar, un cod juridic (universal) al inteligenței terestre, unul deja al prezentului și mai ales al viitorului!

VII. O nouă etapă în construirea Dreptului Inteligenței Artificiale (DIA)

Vineri, 8 decembrie 2023, după trei zile de negocieri intense între statele membre ale Uniunii Europene (UE) și Parlamentul European, s-a realizat un „acord istoric” asupra unei legislații inedite la nivel mondial pentru a reglementa inteligența artificială (IA) și a evita astfel posibilele derive ale aplicațiilor sale. Noul regulament, devenit *Artificial Intelligence Act* reprezintă o referință mondială în domeniu. După demersul politic urmează completarea sa printr-un travaliu tehnic, menit să conducă la finalizarea textului legislativ; se va analiza, în acest sens, compromisul găsit și căuta exprimarea lui concretă așa încât să se preserve capacitatea Europei de a-și dezvolta propriile-i tehnologii de IA și a-și păstra autonomia sa strategică. Sectorul tech se arată critic în privința ineditei reglementări considerând că rapiditatea pare a fi prelevat asupra calității, cu consecințe potențial dezastruoase pentru economia europeană, așa încât acțiunea completatoare e „necesară spre a stabili detalii cruciale”. Demersul UE se integrează unor evoluții tot mai riguroase de structurare, în contextul unei strategii geopolitice specifice, a unui drept al inteligenței artificiale, cu două componente: una cu caracter obligatoriu, de sorginte europeană-statală și o alta pretat voluntară, impusă de sfera privată, dar sub control statal, compatibile și integrate.

1. Dacă inteligența artificială a bulversat viața noastră de zi cu zi și relațiile interumane și sociale, ea e pe cale să transforme profund și relațiile internaționale, abolind frontierele „clasice” în profitul spațiului cyber și introducând o nouă resursă cheie, data și promotorii care o produc. Ea a făcut să apară noi actori, giganții digitalului, care se ridică la rangul de cvasistat și care contează în arena mondială. În fine, IA modifică posibilitățile de confruntare între state producând noi arme ori intervenind în diferite tipuri de alegeri. Această nouă geopolitică reclamă o guvernanta aparte, care nu se poate înfăptui în afara și fără contribuția esențială a dreptului. Prima întrebarea care își așteaptă răspunsul în această privință devine: cum își pot proteja statele frontierele în fața IA? Teritorializarea datelor e primul subiect critic și mai multe strategii se oferă statelor spre a asigura un control asupra datelor și serviciilor ce sunt colectate ori propuse

pe teritoriul lor. Europa a ales calea reglementării pentru a proteja în primul rând cetățenii, dar și spre a asigura suveranitatea sa digitală. În 2016 UE s-a dotat cu un Regulament general de protecție a datelor (RGPD) în scopul de a garanta cetățenilor, odată cu intrarea sa în vigoare în 2018, protecția datelor lor personale și transparența în privința utilizării acestora, precum și a drepturilor de rectificare ori de suprimare. Tot în 2016 a fost stabilit acordul *Privacy Shield* care permite transferul datelor personale dinspre Europa către S.U.A. de către întreprinderile care se angajează să se conformeze regulilor enunțate în respectivul document oficial. La rândul său, *Cloud Act*, promulgat în 2018 de S.U.A., reafirmă în contrapunct RGPD. Modelul european de reglementare a subiectului a inspirat apoi legile speciale pertinente din Japonia și, respectiv, India. Această difuzare a poziției europene i-a conferit un loc aparte pe scena internațională în domeniul concurenței între giganții promotori ai IA și ai științei datelor, ceea ce a impulsionat continuarea preocupărilor referitoare la reglementarea unional-europeană privind inteligența artificială. Desigur, de această dată lucrurile apar mai complicate, ample și profunde prin implicațiile lor. Înainte de toate, după cum culturile naționale se mondializează, sub impactul noilor tehnologii frontierele naționale devin tot mai transparente și mai poroase. Raportul structurant tradițional între ceea ce aparține statului-națiune și sferei nestatale globale se diminuează. Episoadele politice naționale recente în jurul propunerii de a fortifica și întări suveranitatea națională a datelor digitale arată că e pe cale a se cristaliza o nouă „ordine internațională” caracterizată nu numai în termenii evoluțiilor politico-dereglementare, prioritatea intereselor într-un echilibru conjunctural și trecător, multiplicarea centrelor de putere, diminuarea multilateralismului, desoccidentalizarea sa – ci și cei ai implicațiilor aplicațiilor inteligenței artificiale. Geopolitica IA impune și generarea și afirmarea unei reglementări specifice în care juridicul tradițional se conjugă și completează cu orientarea voluntară, având ca rezultată ultimă dreptul inteligenței artificiale. Un inedit domeniu de reglementare și o nouă zonă de reflecție, cercetarea științifică și disciplină de studiu, care își așteaptă defrișarea și afirmarea pe măsura cuvenită.

2. Apariția și afirmarea explozivă a noilor tehnologii legate de utilizarea inteligenței artificiale au generat o efervescență extraordinară a preocupărilor de reglementare a activităților

aferente. Coduri de bună conduită, linii directoare, agenții specializate, comitete de experți, ideea unui „IPCC al IA” și promisiunea unei cooperări internaționale protejate își fac apariția în arena proaspăt deschisă. Ea este animată de intervenții și propuneri formulate în cadrul unor forumuri mergând de la G7 și până la ONU, trecând prin OCDE, Consiliul pentru comerț și tehnologie dintre UE și S.U.A., ori crearea la Londra al unui summit mondial privind siguranța în materie. Această avalanșă de inițiative, nu întotdeauna coordonate, exprimă realități evidente, care necesită răspunsuri reglementative adaptate. Ele se întemeiază pe o constatare comună și evidentă: inteligența artificială subsumează promisiunea unei noi ere de creștere, de câștiguri în productivitate și de avansuri majore în știință, tehnologii și medicină. Dar ea comportă, totodată și implicit, și un întreg lot de riscuri, mergând de la amplificarea discriminărilor, erorile de poliție și de justiție automatizată și apariția unui șomaj de masă, la scenarii apocaliptice în care IA ar ajunge pe mâna teroriștilor și chiar să-și asuprească umanitatea și să scape de sub control.

Toată lumea e de acord că, precum nuclearul, tehnologie deopotrivă transformatoare și potențial atotdistrugătoare și IA trebuie să fie reglementată. Dar mizele de putere complică situația. Nici un stat nu dorește să recurgă la o încadrare juridică prea strictă care să pună piedici propriilor campioni în materie care intră în competiția mondială. Deloc surprinzător, Washington-ul și Bruxelles-ul sunt în avangarda demersului respectiv, dar abordările lor sunt divergente. UE este prima și singura de până acum putere (economică) decisă să recurgă la o reglementare juridică fermă a acestei industrii. Ea nu a așteptat nici măcar anunțarea și apariția ChatGPT pentru a recurge la o atare perspectivă, fiind determinată *ab initio* să recurgă la drept pentru gestionarea noii provocări, cu amploare existențială.

Proiectul de regulament privind inteligența artificială (AI Act), acum pe cale de definitivare, devine un model de acțiune juridică în materie. Abordarea sa se bazează pe riscuri: cu cât finalitatea unei aplicații a IA e mai problematică (poliție predictivă, recunoaștere facială, automatizarea controlului ajutoarelor sociale ș.a.) cu atât editorul soluției trebuie să se supună auditurilor și procedurilor de certificare edictate. A fost disputată necesitatea de a încadra sau nu „modelele de fondare”, cele generate de IA (precum GPT al OpenAI ori Llama de Meta), care servesc drept soclu pentru conceperea unor miriade de servicii legate de inteligența artificială generativă. Parlamentul European a votat așa încât să facă responsabili concepătorii de folosința

finală și a-i determina ca ea să fie transparentă. Dar Franța, Germania și Italia s-au împotrivit, argumentând prin aceea că *AI Act* ar trebui să reglementeze aplicațiile concrete ale inteligenței artificiale și nu tehnologia însăși. De altfel, cele trei capitole pledează mai degrabă pentru coduri de conduită decât pentru prescripții ce ar putea să aplice grele lovituri capacității inovative europene în domeniu.

Desigur, o atare poziționare e susținută prin argumente de ordin pragmatic. Franța adăpostește start-up-ul Mistral AI și Germania Aleph Alpha care, amândouă, dezvoltă modele de fundamantare și ar putea suporta distorsiuni de piață din partea unei reglementări riguroase în raport cu concurența grupurilor americane. S.U.A. au optat pentru o altă strategie. Din această vară Casa Albă a obținut din partea a 10 actori naționali ai pieței de profil (printre care Gafam, Open AI, Anthropic, IBM, Salesforce etc.) asumarea respectării unei liste de angajamente ca „inovația să nu se facă în detrimentul drepturilor și securității americanilor”. Președintele S.U.A. a semnat, la 30 octombrie 2023, un decret care obligă concepatorii modelelor de fundamantare cei mai puternici să informeze guvernul atunci când ei întreprind atari programe și să împărtășească rezultatele testelor de siguranță încadrate de Institutul național pentru standarde și tehnologii. Marcajul conținuturilor scrise, vizuale ori audio generate de IA va deveni, de asemenea, obligatoriu. „Dorim ca aceste politici naționale să servească drept model unei reglementări mondiale”, declara la începutul lunii noiembrie a.c. vicepreședintele S.U.A., Kamala Harris, în cadrul AI Safety Summit. O poziție însă mai puțin pe gustul secretarului general al ONU, Antonio Guterres, care a replicat „O țară ori un grup de state nu pot să domine guvernanta IA”.

3. După cum e cunoscut, proiectul de regulament a fost inițiat în aprilie 2021 și a fost accelerat la sfârșitul anului 2022 sub impulsul apariției ChatGPT, generatorul de texte al societății californiene Open AI, capabil să redacteze disertații, poeme ori traduceri în numai câteva secunde. Aceste sisteme, la fel precum cele capabile de a crea sunete și imagini, au relevat marelui public potențialul imens al inteligenței artificiale dar, totodată, imense riscuri pe care le comportă utilizarea lor necontrolată. Difuzarea și rețelele sociale de false fotografii, mai adevărate decât natura de exemplu, au alertat asupra pericolului de manipulare a opiniei publice. Așa se face că fenomenul inteligenței generative alternative a fost integrat, la rându-i, în

negocierile în curs, la cererea eurodeputaților care au insistat asupra unei încadrări specifice a acestui tip de tehnologie cu un puternic impact. S-a cerut în această privință în special mai multă transparență privind algoritmi și bazele de date gigantice aflate în centrul acestor sisteme. Statele membre se tem însă că o reglementare excesivă ucide în fașă campionii aflați la început, precum *Aleph Alpha* în Germania și *Mistral AI* în Franța, făcând prohibitiv costul dezvoltărilor în materie. Referitor la IA generative compromisul prevede o abordare cu două viteze. Mai întâi, reguli vor fi impuse tuturor pentru a asigura calitatea datelor utilizate în punerea la punct a algoritmilor și spre a verifica că aceștia nu violează legislația asupra drepturilor de autor. Dezvoltatorii vor trebui apoi să se asigure că sunetele, imaginile și textele produse vor fi bine identificate ca artificiale. Constrângeri mai intense se vor aplica numai celor mai puternice sisteme. Textul preia principiile reglementărilor unional-europene existente în domeniul securității produselor, care impun controale vizând în primul rând întreprinderile pertinente. Elementul central al proiectului constă într-o listă de reguli impuse sistemelor considerate de „înalt risc”, esențialmente celor utilizate în materii sensibile precum infrastructurile critice, educația, resursele umane, menținerea ordinii etc. Respectivul sistem urmează a fi supus unei serii de obligații precum cele ce prevăd un control uman asupra mașinii, stabilirea unei documentații tehnice ori stabilirea unui sistem de gestionare a riscului. Preconizata reglementare prevede o încadrare particulară a sistemelor de IA care interacționează cu umanii. Ea le va obliga să informeze utilizatorul că se află într-o relație cu o mașină. Interdicțiile vor fi rare. Ele vor privi aplicațiile contrare valorilor europene, precum sistemele de notare cetățenească ori de supraveghere de masă utilizate în China sau identificarea biometrică la distanță a persoanelor în locuri publice spre a evita o supraveghere de masă a populației. În privința acestui din urmă punct s-au obținut de către state anumite excepții pentru anumite misiuni ale forțelor de ordine, precum lupta împotriva terorismului. Contrar codurilor voluntare de conduită din unele țări, legislația UE va fi dotată cu mijloace de supraveghere și sancțiuni, se va crea un oficiu european pentru IA, în cadrul Comisiei Europene. Acesta va putea aplica amenzi care vor merge până la 7% din cifra de afaceri, cu un plafon de 35 milioane de euro, pentru infracțiunile cele mai grave.

4. Prin demersul legislativ european atingem o nouă etapă în reglementarea IA, menită să conducă la constituirea și afirmarea dreptului inteligenței artificiale (DIA). Este de domeniul evidenței și din ce în ce mai general acceptat că orice tehnologie trebuie să fie dezvoltată în serviciul ființei umane și al mediului său de existență și pentru aceasta se cuvine să fie supusă unui control bazat pe decizii democratice, dezbateri publice și o largă distribuire a beneficiilor. Înainte de a fi „luată de valul” valorificării potențialului infinit al noilor tehnologii se impune însă îndiguirea riscurilor aferente, exercitarea unei influențe decuplate asupra integralității tehnosferei. Înțelegând printr-un atare demers capacitatea de a supraveghea, a restrânge, a controla tehnologiile, inclusiv, *in extremis*, cea de a renunța la unele dintre ele. Conștientizând, în același timp, propensiunea tehnologiei de a se răspândi amplu, în valuri și a suscita efecte emergente, imprevizibile ori necontrolate, în special consecințe negative și imprevizibile. Să nu uităm apoi câteva simple caracterizări ce se cuvin surprinse și exprimate ca atare în abordarea juridică. IA este și rămâne, înainte de toate, știința constând în dobândirea de capacități ce simulează pe cele ale ființelor umane de către mașini. Inteligența artificială generalizată (IAG) desemnează tocmai momentul în care o IA e capabilă să folosească toate competențele cognitive umane la un nivel mai elevat decât ființele omenești cele mai inteligente. În fine, inteligența artificială capabilă (IAC) e o etapă iminentă, intermediară între IA și IAG, în care inteligența artificială e capabilă să îndeplinească o serie întreagă de sarcini complexe, dar rămâne încă departe de a fi cu adevărat generală. Din această perspectivă, linia de demarcație ce trebuie asumată și consacrată inclusiv juridic ca o interdicție e circumscrisă concluziei potrivit căreia posibilitatea pentru umanitate de a parveni la un just echilibru între deschiderea și închiderea în cadrul îndiguirii tehnologiilor „pe val”, în scopul de a evita consecințele catastrofice ori distopice. Patru caracteristici sunt de reținut în acest sens, cele unice ale valului următor care vor exacerba provocările reglementării: hiperevoluția, asimetria, omnifolosința și autonomia. Înțelegând prin tehnologii exploatarea cunoștințelor științifice (în sensul cel mai larg) spre a produce instrumente ori de rezultate practice iar prin valul ce va veni o serie emergentă de tehnologii conexe centrate pe IA și pe biologie sintetică, ale căror aplicații transformatoare consolidează capacitățile umanității generând totodată riscuri fără precedent.

5. Cu titlu de concluzie e de remarcat, aşadar, că în privinţa problemei de principiu a regimului inteligenţei artificiale două abordări absontuziante sunt de evitat, *laisser-faire*-ul şi controlul strict, după dictonul: mai bine o reglementare inteligentă decât una asfixiantă! Desigur, prima perspectivă spre care se îndreaptă mai degrabă S.U.A. se caracterizează prin aceea că, în afara câtorva proceduri constrângătoare, decretul prezidenţial, din octombrie trecut, în cauză lasă în mod global reglementarea noilor tehnologii de gen pe seama întreprinderilor. O opţiune riscantă, având în vedere mizele excepţionale în materie de suveranitate şi demnitate. Referitor la secunda, China ne oferă exemplul de referinţă în privinţa conţinuturilor generate de IA, publicând 24 de reguli pentru ca acestea să respecte în special „valorile fundamentale ale socialismului”. Între cele două extreme se conturează o a treia cale, cea a modelului promovat de regulamentul UE care fixează reguli diferenţiate pe sectoare de activităţi şi care nu exagerează cu interdicţiile. Se garantează fiecăruia ceea ce este în drept să aştepte: adevărate criterii de transparenţă pentru utilizator şi vaste ecosisteme de creştere pentru inovator, în particular printr-o mai mare deschidere spre finanţări şi comandă publică. Regulamentul UE recent adoptat se ridică la imperativele acestei duble exigenţe. Gigant birocratic dar plătândă geostrategic, Uniunea nu trebuie, o dată în plus, să sacrifice excesului de control posibilitatea unui surplus de putere, cu atât mai mult cu cât raportul de forţe nu e, cel puţin deocamdată, în favoarea sa. Potrivit statisticilor OCDE din cele 110 miliarde de dolari investiţi în capital-risc în start-up-urile IA, S.U.A. reprezentau 68 miliarde, contra 15 miliarde pentru China şi puţin peste 8 miliarde ale celor 27 de ţări membre UE. Nimic nu e definitiv stabilit, dar un lucru e cert deja: şi provocarea IA se impune a fi înfruntată şi promovată la nivel unional-european, în spirit de solidaritate şi cu afirmarea autonomiei geopolitice.

VIII. Nevoia unui acord global privind IA și posibile elemente constitutive

Dacă în privința inițiativelor lansate cu privire la posibile reglementări ale problematicii inteligenței artificiale (IA) asistăm la o veritabilă „cursă mondială”, referitor la realizările concrete în materie acestea lipsesc aproape cu desăvârșire. Potrivit datelor unei recente evaluări, deocamdată nicio țară membră a OCDE nu a aprobat o reglementare specifică în domeniu. Primele semne concrete se înregistrează mai degrabă la nivelul marilor blocuri economice și/sau politico-strategice, demersurile naționale rămânând în expectativă, în așteptarea tonului general, cu precădere al celui venit de la marea grupare de apartenență și/sau de orientare generală. Desigur, din această perspectivă cele mai mari avansuri în materie se înregistrează în cadrul UE unde, la 14 iunie, Parlamentul European a aprobat o primă formă a unui regulament menit să devină „legea europeană pentru IA”. Într-un context continental (regional) mai larg Consiliul Europei a hotărât să procedeze la elaborarea și adoptarea propriului instrument juridic spre a reglementa inteligența artificială, fără posibilitatea însă a unei complementarități și identități în ceea ce privește obiectivul concret vizat, având în vedere specificitatea lor, în sensul că dacă organizația pan-europeană va viza perspectiva raportării la problematica drepturilor și libertăților fundamentale, structura de înțelegere va urmări să reglementeze IA prin „intermediul normativului relativ la piața interioară și la securitatea produselor”.

Totodată, devine tot mai evident că pe lângă o reglementare generală se impune a fi elaborate și altele speciale consacrate diferitelor utilizări particulare ale noilor tehnologii. De altfel, chiar experiența din ultima perioadă a UE în domeniul digital, de pildă, în care a dezvoltat deja circa 30 proiecte de reglementări speciale-specifice demonstrează acest lucru. Un alt aspect important se referă la mobilizarea legislației preexistente aferentă ramurilor tradiționale de drept dar cu potențiale rezonanțe și în noile nișe de progres reglementar și prefigurarea acestora. Așa, de exemplu, câmpuri preexistente precum protecția împotriva discriminării, drepturile fundamentale, proprietatea intelectuală, dreptul concurenței ori dreptul administrativ vor cunoaște nuanțări și pigmentări substanțiale, inovante în mare parte în contact cu provocările inteligenței artificiale. Este apoi de încurajat un echilibru între reglementarea voluntară (de *soft*

law) și cea juridică (de *hard law*), deopotrivă sub raport de complementaritate/simultaneitate și cel al succesiunii în timp. Ritmul alert de desfășurare al progresului tehnologic și urgența normativizării pledează, ținând seama și de dificultățile inerente demersului aferent, pentru impunerea declanșării urgente a „normalizării”, urmată cât mai rapid de reglementarea obligatorie. Prima ar presupune concertarea voluntară a actorilor majori ai sectorului în descriere, într-un spirit de consens a bunelor practici, metodelor și standardelor urmate și urmărite care ar favoriza inserția inovațiilor pe piață, creând încredere și liniștind consumatorul. Ele ar trebui rapid însoțite de exigențele interesului public general exprimat în textul legal, de autoritate dar elaborat în transparență și pe bază de dialog constructiv. Nu în ultimul rând, este de domeniul evidenței faptul că este nevoie de o reglementare cât mai globală, cel puțin la nivel regional, altfel discrepanțele de reglementare și mozaicul de norme conducând la blocaje și la prejudicii majore nu numai în promovarea inovației tehnologice, ci și a utilizărilor sale concrete.

În numele unor atari constatări se impun percepute și văzute și noile dezvoltări înregistrate pe calea reglementării ori recente poziționări și propuneri formulate în același context.

1. În urmă cu mai bine de o săptămână, 300 de experți, printre care Sam Altman și Demis Hassabis, unul dintre liderii de la Google DeepMind, au publicat o scrisoare deschisă, condensată în 29 de cuvinte (în versiunea în limba engleză), cu următorul mesaj: *„Limitarea riscului de extincție legat de inteligența artificială ar trebui să fie o prioritate mondială, alături de alte riscuri la scara societății, printre care pandemiile și războiul nuclear”*. La prima vedere o formulare șoc menită, deopotrivă, a polariza atenția și a marca spiritele. O idee deja exprimată la nivel de principiu și impusă public în siajul conceptului de „riscuri existențiale” (dezvoltat în 2014 de către N. Bostrom), atașată direct și semnificativ de „invenția cea mai importantă făcută vreodată de omenire” și totul în perspectiva constatării că, pe cât de mari se prefigurează beneficiile sale, pe tot atât sunt și potențialele amenințări. Iar de aici și într-un atare context, imperativul de a fi dezvoltată într-o ecuație care să o facă „sigură și benefică pentru toți”. Și, totodată se enunță baza ideatică a oricărei reglementări în materie.

Desigur, salturile realizate de IA pot arunca în aer unele fundamente ale societăților liberale, începând cu raportarea la adevăr și la autentic. Totuși, nu putem ajunge la o eficiență protejare a soclului său de valori propagând teama și neîncrederea. Unii consideră că cel mai ar fi în această privință să creăm și cultivăm o nouă formă de ludism, adecvată problemei, acea mișcare socială engleză din secolul al XIX-lea compusă din țesători, artizani și alți lucrători din industria textilă care distrugau primele mașini de țesut, crezând că prin aceasta împiedică industrializarea domeniului și își păstrează locurile de muncă și poziția socială în Midlands. Pornind de la o atare comparație, Jean-François Sebastian, președintele unei societăți franceze specializate în analiza datelor, ne propune o interesantă modalitate de instituire și gestionare a unei reglementări mondiale a problematicii inteligenței artificiale (într-un punct de vedere publicat sub titlul *Une réglementation mondiale de l'intelligence artificielle, coécrite par les acteurs de la technologie et les Etats, doit voir le jour*, în „Le Monde” din 24 iunie a.c.). În loc să pună paie pe foc prin declarațiile lor publice alarmiste, actorii lumii tech ar trebui mai degrabă să-și concretizeze atenția și eforturile pe trei fronturi, a acompania întreprinderile, a liniști cetățenii și a susține autoritățile publice în demersurile lor de a găsi și promova soluții pertinente provocărilor IA, evident pe calea reglementării.

Zgomotul provocat și întreținut în jurul inteligenței generative și mai ales al celei generale estompează realitatea că, în planul preocupărilor concrete dominante rămân aspectele legate de implementarea și generalizarea mizelor inteligenței artificiale tradiționale. Un studiu publicat în luna mai a.c. ne arată, de exemplu și printre altele, că numai 41% din întreprinderile franceze mici și mijlocii recurg la IA. O cifră uimitor de redusă pe care patronii respectivi o explică prin lipsa de competențe interne, absența consumului și riscurile relative la confidențialitatea datelor. Două obstacole din trei sunt legate de tema încrederii. Una pe care abordările alarmiste din ultima perioadă o fac să nu se restabilească curând. Specialiștii consideră că nu se va ajunge la o acceptabilitate social reală și majoritară a IA generative, fără adoptarea/implementarea generalizată a inteligenței artificiale. Percepțiile cetățenilor evoluează în plină distopie, între teama imediată și concretă a dispariției locurilor de muncă și angoasa existențială a distrugerii condițiilor de viață pe planetă. Toate acestea ar releva imperativul protecției, ceea ce nu numai că evocă, dar chiar și implică o reglementare amplă și adecvată, în

orice caz una „coscrisă de actorii tehnologiei și de state”. Dar natura implicațiilor și complicațiilor generate de IA impun a se merge și mai departe. Și pentru aceasta, autorul articolului mai sus citat procedează prin analogie cu mecanismul onusian de reglementare privind combaterea schimbării climatice. Astfel, scrie el, pentru a releva provocarea dereglării cimei comunitatea internațională a creat Conferința Părților sub egida ONU în cadrul căreia, la fiecare 2 ani, și în ultimul timp chiar în fiecare an, reprezentanți ai statelor, uneori chiar lideri mondiali, observatori din partea lumii științifice, ai marilor întreprinderi sau ai societății civile radiografiază starea de lucruri, fixează obiective și stabilesc angajamente individuale și/sau colective. O cale similară ar trebui să fie urmată și în privința inteligenței artificiale. Problematika sa ar putea să facă obiectul unor dezbateri/discuții, să devină o conversație mondială organizată cu cei mai buni experți, statele și societatea civilă. Sub patronajul unui organism supranațional, ar urma să fie astfel expuse și analizate marile mize ale IA, precum și toate externalitățile sale pozitive și negative în mod transparent și exigent. S-ar impune, de asemenea, ca măsuri și angajamente obligatorii să fie asumate în fața opiniei publice, iar o atare perspectivă s-ar înscrie spiritului inițiativei premierului britanic Rishi Sunak de a organiza, în septembrie a.c., primul summit mondial consacrat inteligenței artificiale spre a se ajunge la o abordare globală și a limita riscurile.

2. Perspective unional-europene ale reglementării IA. Ultimele dezbateri de la mijlocul lunii iunie din cadrul unional-european adaugă noi elemente ale preconizatăului regim juridic aferent IA. Se pornește de la constatarea că dacă legislația privind inteligența artificială ar trebui să fie aplicată acum, deci în absența unor reglementări speciale ale domeniului, ChatGPT ar trebui să se conformeze la trei niveluri de reguli: a) respectarea intereselor celor aflați în avalul lanțului în scopul de a se asigura că nu se încalcă domeniile de înalte riscuri enumerate în legislație; b) trebuie să se stabilească transparența pentru datele utilizate pentru a forma ChatGPT, detalându-se cum funcționează aceasta; c) s-ar impune ca creatorii de ChatGPT să probeze, în timpul conceperii algoritmilor lor, că au respectat legalitatea conținuturilor pe care le utilizează. Chestiunea drepturilor de autor trebuie dovedite și prezentate ca atare.

Dar, indiferent de conținutul concret al actului legislativ în curs de elaborare și dezvoltare, acesta nu va intra în vigoare și va deveni operațional la nivel comunitar și în statele membre mai devreme de circa doi ani. Până atunci însă se ridică problema cum se vor acoperi lacunele juridice în condițiile în care nevoile practice nu mai au răbdare și solicită unele soluții, cel puțin punctuale. Comisia Europeană încearcă să incite platformele digitale să angajeze, în mod voluntar, o distincție între conținuturile generate de IA. Intrarea în vigoare a textului DSA (Digital Service Act) la sfârșitul lunii august 2023 ar trebui să ofere, de asemenea, câteva puncte de sprijin în combaterea dezinformării *on-line*. Dar, desigur, ChatGPT ridică probleme mai specifice care, spre rezolvare corespunzătoare, vor trebui să aștepte intrarea în vigoare a legii europene în materie. Una care, la rândul său, va prezenta un mare caracter de generalitate și va necesita dezvoltări rapide pentru utilizările specifice, în situația în care nivelul unional-european rămâne cel mai potrivit ca abordare reglementară a acestei problematici.

Un exemplu al necesarelor reacții urgente și atipice în așteptarea ansamblului reglementar convenit se înregistrează în Franța unde autoritățile nu au mai putut să întârzie și în amonte de Jocurile Olimpice din 2024 au decis să procedeze, grație IA, la recunoașterea biometrică la distanță în timp real în spațiul public pentru a preveni eventualele atentate în timpul evenimentelor sportive. Controlul de constituționalitate al reglementării i-a fost favorabil, invocându-se cerințe ținând de rațiuni vizând securitatea națională, apărare și forțe armate. Parlamentul European, în contextul invocat mai sus, s-a dovedit mai prudent înlăturând, la acest stadiu, orice folosință a recunoașterii biometrice în timp real la distanță, marcând astfel o netă ruptură cu modelul chinez de control al societății. De asemenea, majoritatea europarlamentară a refuzat amendamentele creștin-democraților din PPE care doreau introducerea a trei excepții: în caz de răpire de copii, acte de terorism și pentru interpelarea autorului unei infracțiuni pedepsibile cu cel puțin 3 ani de închisoare. Parlamentul a preferat deci o înlăturare clară și netă a acestei practici ca o poziție de plecare în negocierile deschise cu Consiliul pe această temă majoră. Legislația unional-europeană în curs de adoptare repertoriază domenii de înalt risc în care IA va fi proscrisă, sub motivul interzicerii notării indivizilor în funcție de comportamentul lor social ori de caracteristici personale (orientări politice, origine etnică, convingeri religioase etc.). Tot așa, inteligența artificială nu va putea înregistra imagini faciale captate pe internet ori

extrageri de secvențe din video-supraveghere în vederea creării de baze de date de recunoaștere facială, ceea ce ar constitui o violare a drepturilor umane la viață privată. În caz de infracțiune, regulatorii ar putea cere retragerea IA neconformă sub sancțiunea aplicării unei amenzi substanțiale (de până la 6% din cifra de afaceri). Totodată, PE a lărgit spectrul interdicțiilor, IA neputând să fie utilizată ca „serviciu de poliție predictiv”, fondându-se pe profilarea, localizarea ori comportamentul infracțional trecut. Sistemele de recunoaștere a emoțiilor nu vor putea fi folosite de poliție, nici împotriva migranților, la locul de muncă ori în stabilimentele școlare. Așadar, o evidentă prudență, cel puțin deocamdată, în privința recurgerii la mijloacele tehnice oferite de IA în cadrul judiciar din motive ținând esențialmente de respectarea exigențelor drepturilor și libertăților umane fundamentale.

3. O soluție „reglementară” posibilă. Preluând ideea unui mecanism global de elaborare și actualizare permanentă, impusă de dinamica domeniului a reglementărilor privind IA după modelul dispozitivului juridico-instituțional internațional ce funcționează în privința combaterii schimbării climatice, credem că se poate merge și mai departe în extrapolarea situațiilor. Este vorba de inițierea elaborării unui regim internațional complex, mixt (format din reglementări juridice și norme voluntare privind inteligența artificială), stabilit împreună de reprezentanți ai statelor, marilor întreprinderi de profil și societății civile, însoțit de un mecanism de guvernare menit să-i asigure, deopotrivă, consensualitatea, transparența, actualizarea și eficiența. Elementul său fondator l-ar putea constitui încheierea unui acord-cadru, cât mai universal, deopotrivă ca problematica și reprezentativitate, bazat pe angajamente voluntare, menit să consacre principiile și obiectivele reglementării care să fie completat cu protocoale adiționale pe sectoare majore de utilizări și să instituie o guvernare corespunzătoare, cu funcție de control, transparență și urmărire permanentă. O conferință a părților sau o altă structură de gen, cu reuniuni periodice, prevăzută în actul fondator, ar asigura permanența și actualizarea reglementărilor, soluționa eventualele divergențe și asimila noile probleme. Desigur, se pot avea în vedere și alte coordonate ale demersului.

Iată cum acuta și spectaculoasa problematică a inteligenței artificiale generează și interesante provocări de ordin juridic, începând cu semnificațiile posibile ale dreptului pozitiv existent, continuând cu aspecte legate de adaptarea sa la mizele noilor tehnologii și încheind cu nevoia și dimensiunile revoluției juridice angajate în acest context. Într-adevăr, dreptul inteligenței artificiale devine o dimensiune inseparabilă a transformării digitale a societății, cu implicații majore asupra naturii sale și a evoluțiilor astfel angajate. După cum atari evoluții generează o veritabilă regândire a juridicului și dezvoltarea dreptului pozitiv. Așadar, suntem în fața unei noi etape de afirmare a civilizației juridice ori chiar de afirmare a unui nou (fel) de drept? O întrebare care rămâne deschisă și o dilemă care își așteaptă lămurirea.

Până atunci însă, lansăm, în același spirit, o simplă și minusculă poate altă provocare: trebuie să considerăm orice sistem algoritmic, precum o IA, în scopul de a ne proteja de implicații posibile, în măsura în care viitorul dispozitiv prevede un examen de conformitate prealabilă lansării sale pe piață? Ori, dimpotrivă, s-ar impune să restrângem noțiunea de inteligență artificială la tehnologiile recente (precum învățarea automată) și să considerăm victimele potențiale ale acestor sisteme ca un tribut acceptabil? Termenul de *inteligență artificială* e polisemic și s-a propagat începând cu anii 1950 în vocabularul curent în favoarea unui imens marketing, angajând cu sine o sumă de reprezentări, uneori total fantasmagorice și generând discuții interminabile, în diverse forumuri, internaționale, regionale ori naționale, pe o atare temă. Este vorba de aspecte existențiale, vizând, spre exemplu, profetizarea unei dominații a umanului de către mașină, și mai ales de nevoia unei încadrări cât mai bune a efectelor aplicațiilor informatice precise, concrete și actuale. Pentru că, în cele din urmă, expresia „IA” devine contraproductivă din punct de vedere juridic și chiar, în unele privințe periculoasă. Este, în definitiv, o problemă de securitate juridică evidentă, care privește interpretarea și mai ales aplicarea, inclusiv de către tribunale, a legii IA prin cristalizarea unui limbaj cât mai clar și precis lipsit de eufemisme spectaculare și ancorat realităților imediate. Poate reflectăm mai mult asupra lucrurilor de început!

IX. Primul tratat internațional privind IA

La 14 martie 2024 Comitetul privind inteligența artificială (CAI) al Consiliului Europei (CE) a finalizat proiectul său de *Convenție-cadru asupra inteligenței artificiale, drepturilor omului, democrației și a statului de drept*, care va fi primul tratat internațional în materie. Această „realizare extraordinară” (după caracterizarea Marijei Pejčinović Burić, Secretar general al CE) acoperă sistemele de inteligență artificială de-a lungul ciclului lor de viață și va garanta că avântul fenomenului respectă normele juridice ale organizației europene în materie de drepturi umane fundamentale, democrație și stat de drept. La 20 martie a.c. Comitetul Miniștrilor al CE a decis să transmită textul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei pentru un aviz, așteptat cu ocazia sesiunii sale plenare din aprilie. După examinarea sa de către organismul parlamentar, proiectul va trebui să fie adoptat cu ocazia reuniunii Comitetului Miniștrilor din 17 mai a.c., care se va ține la nivelul miniștrilor de externe ai celor 46 de statele membre (dintre care 27 membre ale UE) și care va marca cea de-a 75 aniversare a organizației interstatale continentale.

Convenția-cadru va fi deschisă ratificării la nivel internațional în scopul de a permite țărilor din întreaga lume să adere și să respecte normele etico-juridice astfel stabilite. Înscriindu-se în viziunea unei abordări globale a problematicii IA prefigurată și de rezoluția Adunării Generale a ONU din 21 martie a.c. *Sesizarea posibilităților oferite de sistemele de inteligență artificială sigure, securizate și demne de încredere pentru dezvoltarea durabilă*, ineditul tratat deschide calea instituirii unui cadru juridic internațional general, cu o vocație mondială și pune fundamentele dreptului internațional al inteligenței artificiale (DIA). În același timp, alături de *Regulamentul de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială* (legea privind inteligența artificială) al UE, adoptat la 13 martie a.c., Convenția-cadru a CE contribuie la afirmarea influenței normative internaționale a Europei și a capacității organizațiilor sale – CE și UE – de a sesiza provocarea globală majoră a IA.

1. Un proces de elaborare discutabil. Consiliul Europei a reacționat relativ timpuriu la problematica IA, în special în raport cu impactul său asupra drepturilor omului, democrației și a

statului de drept. Astfel, în 2019, sub egida sa, s-a publicat Recomandarea *Decodarea IA: 10 măsuri pentru a proteja drepturile umane*, prin care se oferea statelor membre o serie de orientări generale referitor la marile principii de urmat spre a preveni ori atenua efectele negative ale IA asupra drepturilor fundamentale. Documentul are în vedere mai ales riscurile specifice care fac să apese din partea inteligenței artificiale asupra dreptului la discriminare și la egalitate, dreptului la protecția datelor și a vieții private, libertății de expresie, de reuniune și dreptului la muncă. În plus, sunt evidențiate șapte domenii cheie cărora se impune a li se acorda o atenție particulară în acest sens: necesitatea de a se realiza studii de impact asupra drepturilor înainte de achiziția, dezvoltarea și/ori desfășurarea unui sistem de IA; respectarea normelor în materie de drepturi umane în sectorul privat; informare și transparență; necesitatea de consultări publice pe deplin pertinente; promovarea educației privind IA; nevoia unui control independent și acces la căi de recens aferente. Statele membre au luat măsuri în unele dintre sectoarele identificate în Recomandarea din 2019, dar fără o coerență globală. Astfel, în multe privințe reglementarea sistemelor de IA centrată pe drepturi umane e încă absentă și cel mai adesea autoritățile publice intervin prea târziu și avansează prea lent pentru ca contribuția lor să fie cu adevărat reală. Normele și garanțiile în materie de drepturi umane, chiar dacă neutre din punct de vedere tehnologic și aplicabile în toate contextele, inclusiv în cele care operează sistemele de IA, sunt arareori aplicabile și controalele rămân sporadice. Documentul din 2019 a fost urmat în 2023 de Recomandarea *Drepturile umane ale concepției IA – o protecție durabilă a drepturilor umane în era inteligenței artificiale*, care examinează provocările cu care se confruntă statele membre în aplicarea recomandărilor anterioare, în special în ceea ce privește relevanța evaluării riscurilor și studiul de impact asupra drepturilor umane, aplicarea de garanții de transparență mai solide și necesitatea unui control independent.

În sîajul acestor preocupări de reglementare, în 2021 Consiliul Europei a stabilit un Comitet *ad-hoc* privind inteligența artificială (CAHAI). Acesta a trebuit să examineze fezabilitatea și elementele pertinente, pe baza unei largi consultări multipartide, ale unui cadru juridic pentru dezvoltarea, concepția și aplicarea IA, fondat pe normele Consiliului în materie de drepturi ale omului, democrație și stat de drept. La terminarea lucrărilor sale, CAHAI a sugerat că cea mai bună soluție posibilă în materie ar fi elaborarea și încheierea unui veritabil tratat

internațional în materie de inteligență artificială. Era considerat ca formula ideală de a încadra dezvoltarea cunoștințelor de IA protejându-se totodată democrația, drepturile omului și statul de drept. Recomandările Comitetului ad-hoc au fost apoi supuse dezbaterilor între miniștrii statelor membre grație instituirii unui Comitet pentru Inteligență Artificială mandatat în 2022 să producă textul final al proiectului oficial de document. Reprezentanții societății civile care au participat la lucrările CAHAI au declarat că propunerile recomandate acestuia au fost „masacrate” de reprezentanții statelor membre. Excluderea din obiectul de reglementare a IA militare și faptul de a permite Părților să decidă includerea sau nu a IA cu dublă folosință, militară și civilă, în tratat au fost considerate deosebit de preocupante. Ca atare, acceptându-se excluderea sistemelor cu dublă folosință, întreaga media (precum cea socială, de exemplu) care cuprinde un sistem de profilaj bazat pe algoritmi ce pot, în mod potențial, să fie utilizați pentru a contraspiona ori supraveghea persoanele în lupta contra terorismului ar fi exclus din câmpul de aplicare al preconizatului tratat. De aici se va putea spune că toate sistemele cu dublă folosință ar trebui să fie excluse din obiectul de reglementare al unui instrument juridic care protejează drepturile omului, ceea ce semnifică practic a sustrage cvasitotalitatea sistemelor de IA de la orice fel de supraveghere și control democratic.

Să amintim și că viitoarea convenție-cadru în materie va fi supusă controlului Curții Supreme a Drepturilor Omului (CEDO) și că orice excepție votată de un stat parte în numele „excepțiilor legitime” ar putea fi apoi cenzurată de Curte.

2. Coordonate structurale. După Preambul (în 17 puncte), cele 36 articole ale textului final al proiectului de Convenție-cadru sunt structurate în opt capitole: dispoziții generale, obligații generale, principii relative la activități desfășurate în cadrul ciclului de viață al sistemelor de inteligență artificială, recurs, evaluare și atenuare a riscurilor și a impacturilor negative, punerea în aplicare a Convenției, mecanisme de urmărire și cooperare, clauze finale. Considerentele Preambulului evocă, în primul rând, dubla perspectivă, în privința efectelor antrenate ale activităților desfășurate în cadrul ciclului de viață al sistemelor de inteligență artificială și, în consecință, nevoia de reglementare a acestora în consens cu valorile organizației de cooperare politică interstatală europeană. Pe de o parte, potențialul de a promova prosperitatea

umană și bunăstarea indivizilor și a societății, dezvoltarea durabilă, oportunitățile fără precedent pentru protecția și promovarea drepturilor omului, democrației și statului de drept (pct. 3 și 4). Pe de altă parte, faptul că anumite activități de acest gen „pot aduce atingerea demnității umane și autonomiei persoanelor, drepturilor omului, democrației și statului” (pct. 5), riscuri de discriminare în cadrele digitale, în particular cele implicând sistemele de IA și prin aceasta efectul potențial de creare ori agravare de inegalități (punctul 6) ori utilizarea abuzivă a sistemelor respective, în scopuri represive, cu violarea dreptului internațional al drepturilor omului, în special prin practici de supraveghere și de cenzură arbitrară ori ilegale ce aduc atingere vieții private și autonomiei individuale” (pct. 7). În același timp se recunoaște că „Convenția are valoare de cadru și că poate să fie completată prin alte instrumente destinate să trateze chestiuni specifice legate de activitățile desfășurate în cadrul ciclului de viață al sistemelor de inteligență artificială” (pct. 11). În mod declarat, preconizata convenție-cadru se alătură celorlalte instrumente internaționale aplicabile în materie de drepturi ale omului, începând cu Declarația universală din 1948 și are ca preocupare definitorie afirmarea „angajamentului Părților de a proteja drepturile omului, democrația și statul de drept și a favoriza fiabilitatea sistemelor de inteligență artificială” (pct. 17).

3. Caracteristici generale ale unui demers reglementar inedit. Cel puțin trei caracteristici marchează ineditul Convenției-cadru europene privind inteligența artificială. Este vorba mai întâi de primul act juridic internațional (constrângător) privind inteligența artificială. Dispozițiile sale „vizează să garanteze că activitățile duse în cadrul ciclului de viață al sistemelor de inteligență artificială sunt pe deplin compatibile cu drepturile omului, democrația și statul de drept”. Pentru aceasta „fiecare Parte adoptă ori menține măsurile legislative, administrative ori altele apropiate pentru a da efect dispozițiilor Convenției; respectivele măsuri sunt gradate și diferențiate în funcție de gravitatea și de probabilitatea apariției de impacturi negative” asupra drepturilor umane, normelor democratice și valorile statului de drept. În vederea asigurării aplicării efective a dispozițiilor aferente se stabilește un mecanism de urmărire și se prevede o cooperare internațională adecvată (art. 1). Apoi, este un tratat deschis ratificării pentru ansamblul statelor lumii, indiferent de localizarea lor geografică. Astfel, Convenția va fi deschisă

semnăturii statelor membre ale Consiliului Europei, statelor nemembre care au participat la elaborare (precum Australia și Canada) și Uniunii Europene. După intrarea sa în vigoare Comitetul Miniștrilor CE va putea, după consultarea Părților și obținerea consimțământului lor unanim, să invite orice stat nemembru al Consiliului care nu a participat la elaborarea tratatului să adere la Convenția-cadru printr-o decizie luată cu majoritatea calificată de două treimi din voturile exprimate și unanimitatea reprezentanților Părților având dreptul de a face parte din Comitetul Miniștrilor (art. 30). Nu în ultimul rând, și ceea ce îi accentuează dimensiunea de globalitate, procesul de negociere a asociat multipli actori, cuprinzând membrii Consiliului Europei, state membre, de pe alte continente, Uniunea Europeană, actori ai industriei și ai societății civile. Suntem în prezența, așa cum îi arată și numele, unei *convenții-cadru* care valorifică experiențele de până acum în domeniu, stabilește jaloanele transnaționale bazate pe principii comune și deschide perspective de dezvoltare, completare și permanentă actualizare a sa prin elaborarea și adoptarea a noi reguli de aplicare sectoriale. E preconizată o Conferință a Părților, cu reuniuni periodice, menită să faciliteze utilizarea și aplicarea efectivă a convenției-cadru, să examineze posibilitățile de a o completa sau modifica, a formula recomandări particulare relative la interpretarea și aplicarea sa, a facilita cooperarea între state în domeniu (articolul 23). Marile principii ce vor trebui să guverneze activitatea statelor în materie sunt: demnitatea umană și autonomia individuală, transparență și control, obligația de a da seama și responsabilități, egalitate și nediscriminare, respectarea vieții private și protecția datelor cu caracter personal, preservarea sănătății, fiabilitate și încredere, inovație sigură.

4. Un proiect final „diluât”. Fără îndoială, textul final al proiectului Convenției-cadru e rezultatul unor negocieri intense, reflectă compromisuri și exprimă un anumit echilibru între diferite interese fundamentale și diverse aflate în prezență. Dacă versiunea inițială elaborată de Comitetul ad-hoc special instituit în acest scop cuprindea termeni și formulări și stabilea un cadru juridic mai aplicat, cea a proiectului ultim e una mult mai diluată. Aceasta a făcut ca, printre altele, Controlorul European al Protecției Datelor (CEPD), instituție independentă a UE, să o considere, în cele din urmă, ca „inadecvată” și că „se îndepărtează de obiectul său inițial”, ori că, în acest fel, am fi în fața unui eșec, a „unei ocazii ratate de a stabili un cadru juridic solid

și eficient” de a proteja drepturile umane în dezvoltarea inteligenței artificiale. Principala problemă în dispută a fost cea a câmpului de aplicare al convenției-cadru, respectiv limitarea sa la organisme publice, ceea ce, într-adevăr, amputează pretenția obiectului politic al tratatului de a fi transversal. În cadrul procesului de negociere S.U.A., Marea Britanie, Canada, Israelul ori Japonia , care au participat la activitatea Comitetului *ad-hoc* ca observatori, au susținut și făcut presiuni pentru a limita sfera de aplicare la structurile publice, permițând semnatarilor să includă eventual întreprinderile private în demersurile interne de gen. Uniunea Europeană a încercat să reziste unor atari poziționări și a preferat să prezinte un proiect fără excludere implicite a sectorului privat. Prin avizul său nr. 20 din 13 octombrie 2022 CEPD a enunțat patru recomandări principale relative la directivele de negociere: obiectivele generale ale acestora să acorde o mai mare importanță respectării garanțiilor și drepturilor conferite indivizilor și grupurilor de indivizi supuși utilizării de sisteme IA, o referință explicită la conformitatea convenției cu cadrul juridic european existent în materie de protecție a datelor cu caracter personal, introducerea unui obiectiv vizând a impune o măsură de interdicție a sistemelor IA care prezintă riscuri inacceptabile și promovarea adoptării unei abordări de protecție a datelor de la concepție și, implicit, la fiecare etapă a cadrului de viață a sistemelor de IA. La rândul lor, Germania, Franța, Spania, Republica Cehă, Estonia, Irlanda și Ungaria au susținut teza unui câmp de aplicare mai restrâns al tratatului preconizat, privilegiind adoptarea sa la o scară cât mai largă de state. Mai exact conform prevederilor art. 3, în privința câmpului de aplicare a Convenției fiecare parte o aplică „puterilor publice ori actorilor privați care acționează în centrul lor” și *răspunde* riscurilor și impactului produs de activitățile actorilor privați. Textul proiectului ultim exclude din obiectul de reglementare și tehnologiile dezvoltate în scopuri de securitate națională. Nu se poate ignora nici faptul că dispozițiile documentului sunt formulate în mod foarte general, sunt „larg declarative”, ceea ce va conduce, în mod inevitabil, la divergențe în ceea ce privește interpretarea și punerea în aplicare a angajamentelor astfel asumate. De asemenea, se reproșează și faptul că nu se mai fixează „linii roșii” spre a se interzice unele utilizări ale IA care prezintă un risc inacceptabil, nici criterii ori exemple clare asupra unor atari interdicții care ar putea ghida aplicarea prescripțiilor formulate.

5. Concluzii. În așteptarea textului final oficial al proiectului Convenției-cadru și a adoptării sale de CE, este de remarcat faptul că acesta reprezintă un progres major în stabilirea unui cadru juridic comun în general, și al unui internațional, în special, al IA, în căutarea unui echilibru favorabil între protecția drepturilor umane, democrației și a statului de drept și, respectiv, promovarea inovației tehnologice, majore și radicale reprezentată de inteligența artificială. Înscriindu-se trendului unui „drept global al inteligenței artificiale”, în dimensiunea sa de drept internațional public, convenția-cadru preconizată în cadrul Consiliului Europei are meritul de a fi primul tratat internațional în materie, și alături de Regulamentul IA al UE reprezintă semnalul și tipul de reglementare european al problematicii inteligenței artificiale, care încearcă a se impune în dialogul mondial aferent actualei provocări globale. Ea este chemată, din această perspectivă, să stabilească fundamentele și să prefigureze jaloanele juridice ale reglementării pertinente. De aceea, se impunea ca să fim în prezența unui instrument juridic constrângător privind, înainte de toate, interfața juridică dintre IA și drepturile omului și pentru aceasta să enunțe clar obligația statelor părți de a întări și adecva protecția drepturilor umane, democrația și statul de drept în contextul noilor tehnologii. Ținând seama de ritmul și avansurile tehnologiei actuale devine deosebit de relevantă obligația pozitivă a statelor membre de a crea, întreține în mod corespunzător și a dezvolta un cadru juridic și reglementar care să protejeze în mod eficient persoanele împotriva tuturor violărilor drepturilor umane, indiferent că sunt comise de actori publici sau privați. Orice excludere din câmpul de aplicare al Convenției-cadru se impune a se baza pe dreptul de a fi necesară și proporționată într-o societate democratică. De asemenea, e esențială și stabilirea de criterii cât mai precise pentru identificarea și interzicerea riscurilor inacceptabile pentru drepturile umane, democrație și statul de drept în ansamblul statelor părți. În fine, un alt element esențial și prioritar e reprezentat de garantarea expresă a dreptului la recurs efectiv, inclusiv dreptul la un examen, de către ființa umană, a deciziilor automatizate, conform art. 13 al Convenției europene a drepturilor omului (dreptul la un remediu efectiv). În pofida dereglărilor și metamorfozelor manifestate între aspirațiile redactorilor inițiali și interesele diverse negociate în cursul procesului de elaborare a textului final al proiectului într-o apreciere generală și cu speranțele de perfecționare continuă, ne îndreptăm spre un tratat inițial, fondat pe drepturile umane, menit să reglementeze, în sensul contracarării efectele negative ale

IA, asupra persoanelor și a societății și să facă utilizarea sistemelor de inteligență artificială mai previzibile și mai fiabile în întreaga lume.

Este de așteptat, în orice caz, ca regimul juridic astfel instituit să inspire și să stimuleze reglementarea juridică a IA, deopotrivă în plan național, regional și internațional și în acest mod să se facă un relevant pas înainte spre cristalizarea unui drept al inteligenței artificiale.

X. Pactul digital global (Global Digital Compact)

La 22 septembrie 2024, Adunarea Generală a ONU a adoptat, printr-o rezoluție, *Pactul digital global* (mondial) ca parte a *Pactului pentru viitor*, alături de *Declarația privind generațiile viitoare*.

Obiectivul declarat al documentului este acela de a stabili un cadru mondial inclusiv pentru a putea desfășura o acțiune multipartită și a acoperi diferențele digitalului, datelor și inovației. El definește principii obiective și acțiuni generale vizând să promoveze un viitor digital deschis și sigur pentru întreaga lume, centrat pe ființa umană, ancorat în drepturile umane, universal și care permite atingerea obiectivelor dezvoltării durabile.

Ca urmare a declarației politice adoptate cu ocazia celei de-a 75-a aniversare a Națiunilor Unite, în septembrie 2020, Secretarul general al ONU a publicat în septembrie 2021 raportul său *Programul Nostru Comun*. Agenda propusă în acest context cuprindea convenirea unui atare document, în cadrul Summit-ului viitorului din septembrie 2024 prin intermediul unei piste tehnice care să implice toate părțile interesate: guvernele, sistemul ONU, sectorul privat (inclusiv întreprinderile tehnologice), societatea civilă, mediul universitar și indivizii, inclusiv tinerii. Documentele pregătitoare sugerau problemele relevante ale demersului în special conectivitatea digitală, prevenirea fragmentării internetului, oferirea de opțiuni cetățenilor în privința modului în care sunt utilizate datele lor, aplicarea drepturilor omului *on-line* și promovarea unui internet demn de încredere introducându-se criterii de responsabilitate pentru discriminare și conținut înșelător.

Pactul pornește de la constatarea că puterea tehnologiilor emergente și viteza cu care acestea se dezvoltă deschid noi posibilități umanității, generând în același timp și riscuri din care unele nu sunt pe deplin cunoscute, fapt pentru care e important de a le limita și atenua și a supune tehnologiile unui control uman așa încât să favorizeze dezvoltarea durabilă și exercitarea plenară a drepturilor omului.

Ca baze juridice ale cooperării internaționale pertinente sunt indicate: dreptul internațional și, în special, Carta ONU, dreptul internațional al drepturilor omului și Programul dezvoltării durabile la orizontul 2030; se menționează și rezultatele Summit-ului mondial privind

societatea informației consemnate în Declarația de principii și Planul de acțiune de la Geneva, precum și în Agenda de la Tunis pentru societatea informatică.

Pentru atingerea scopului său, Pactul fixează mai întâi cinci obiective generale, respectiv: reducerea tuturor fracturilor digitale și avansarea mai rapidă în aplicarea obiectivelor dezvoltării durabile; a face economia digitală mai inclusivă și așa încât ca de avantajele sale să profite toți; favorizarea unui spațiu digital inclusiv, deschis, sigur și securizat, care să respecte, protejeze și promoveze drepturile umane; promovarea modelelor de guvernare a datelor care să fie responsabile, echitabile și interoperabile și *întărirea guvernării internaționale a inteligenței artificiale pentru binele umanității*.

În viziunea documentului onusian cooperarea digitală astfel preconizat ar trebui ghidată de scopurile și principiile Cartei ONU și următoarele „principii generale și complementare”:

- participarea deplină a tuturor statelor și a celorlalte părți interesate la o cooperare menită să reducă fracturile digitale în cadrul statelor și între acestea și să favorizeze un mediu digital echitabil pentru toți;

- prioritatea dezvoltării și ancorării în Programul ONU 2030;

- ancorarea Pactului în dreptul internațional și, în special, în dreptul internațional al drepturilor omului; toate drepturile umane și cu precădere cele civile, politice, economice, sociale și culturale și toate libertățile fundamentale trebuie să fie respectate, protejate și promovate *on-line* și *off-line*;

- egalitatea de genuri și autonomizarea tuturor femeilor și fetelor, precum și participarea lor deplină, egală și reală la spațiul digital;

- punerea tehnologiilor digitale în serviciul durabilității și minimalizarea efectelor lor negative asupra mediului;

- repartizarea echitabilă a rezultatelor cooperării digitale, fără a agrava inegalitățile existente și fără a împiedica realizarea dezvoltării durabile;

- asigurarea accesului tuturor la digital și favorizarea diversității lingvistice și culturale în spațiul digital;

- permiterea progresării interoperabilității sistemelor digitale și a compatibilității modelelor de guvernare;

– favorizarea unei abordări responsabile, transparente și antropocentrice a ciclului de viață al tehnologiilor digitale și emergente, însoțite de obligația de a da seamă și a prevedea un veritabil control uman, în toate etapele: preconcepție, concepție, dezvoltare, evaluare, încercare, desfășurare, utilizare, vânzare, cumpărare, exploatare ș.a.;

– favorizarea inovării prin digitalizare;

– promovarea unei cooperări multipartite și mobilizarea contribuțiilor tuturor;

– acordarea unui ajutor specific în domeniu țărilor în curs de dezvoltare;

– orientată spre viitor, cooperarea trebuie să fie capabilă să identifice, anticipeze și evalueze tehnologiile emergente, de a le urmări și a se adapta în scopul perceperii și limitării riscurilor pe care le presupune.

Spre atingerea acestor obiective se impun acțiuni concrete și măsurabile, conform următoarelor obiective:

1. reducerea tuturor fracturilor digitale și avansarea mai rapidă în aplicarea obiectivelor dezvoltării durabile;

2. a face economia digitală mai inclusivă și așa încât de avantajele sale să beneficieze toți;

3. favorizarea unui spațiu digital inclusiv, deschis, sigur și securizat, care respectă, protejează și promovează drepturile umane;

4. promovarea modelelor de guvernare a datelor care să fie responsabile, echitabile și interoperabile;

5. întărirea guvernării internaționale a inteligenței artificiale pentru binele umanității.

În această ultimă privință se consideră că guvernarea IA trebuie să fie echilibrată, inclusivă și fondată pe riscuri, impunându-se a se asigura reprezentarea deplină și egală a tuturor țărilor, în special cea a statelor în curs de dezvoltare și veritabila participare a tuturor părților interesate. Cooperarea internațională e considerată ca indispensabilă pentru a armoniza și a face compatibile dispozitivele de guvernare ale inteligenței artificiale în curs de dezvoltare. Atenuarea riscurilor pe care le ridică presupune luarea în considerare a dreptului internațional, în special a dreptului internațional al drepturilor omului, precum și alte instrumente aplicabile în domeniu, precum Recomandarea UNESCO din 2021 privind etica inteligenței artificiale.

O temă prioritară e considerată în acest context cea referitoare la reglementarea adecvată a inteligențelor artificiale. Denunțându-se lipsa de coordonare, colaborare și de guvernare la nivel internațional în domeniu, se relevă o serie de chestiuni în privința cărora ar trebui să se intervină reglementar urgent, precum, de exemplu, recomandarea ca problemele „de viață și de moarte nu trebuie delegate mașinilor”, ce se înscrie în perspectiva imperativului unei interdicții universale a sistemelor de arme letale autonome. Chiar dacă în ultimii ani au fost lansate mai multe inițiative în acest sens, rămân de depășit cel puțin trei mari dificultăți: lipsa de reprezentare și inechitățile manifestate în discuțiile desfășurate la nivel mondial din partea țărilor în curs de dezvoltare, necoordonarea pe ansamblu a inițiativelor aferente spre a le face suficient de accesibile altor state, entități și ONU și necesitatea unui supliment al capacității de reprezentare care să permită sectorului public să intervină în domeniu și să asigure o guvernare adecvată.

XI. Spre un cadru etico-juridic global al neurotehnologiilor. Creierul uman, un nou subiect de drept?

Ajunse la o nouă etapă revoluționară de dezvoltare a lor și aflate în puternice conexiuni și interacțiuni cu aplicațiile inteligenței artificiale (IA) sau nanotehnologiile, neurotehnologiile se remarcă, deopotrivă, prin provocările avantajelor inovației și pericolele generate prin impactul lor posibil asupra drepturilor fundamentale și chiar a condiției umane în general. Și aceasta cu atât ai mult cu cât atari tehnici afectează creierul, care nu este un organ precum oricare altul al corpului, ci unul esențial mai ales pentru manifestarea sa psihică. Într-adevăr, activitatea cerebrală stă la baza identității omului, ca individ și precum specie între specii, a stărilor noastre cognitive, a ceea ce gândim, a emoțiilor aferente, a ceea ce ne diferențiază în mare măsură în cadrul regnului animal. Odată cu asemenea tehnologii, apare posibilitatea de a accede la aceste informații, ori de a interfera cu ele. Utilizarea lor în medicină aduce avantaje altădată incredibile în tratarea unor boli, dar și efecte secundare, precum modificări brutale ale stării de spirit ori de comportament. Așa se face că au apărut și s-au înțeles rapid și mizele etice pe care le ridică respectivele dezvoltări tehnico-științifice. Din această perspectivă, primul răspuns juridic pertinent s-a exprimat prin prefigurarea teoretică urmată rapid și de o anumită consacrare practică a noțiunii de neuro-drepturi (neuro-rights) înțelese ca dezvoltări specifice ale unor drepturi umane fundamentale, preexistente recunoscute și garantate, în noile interacțiuni tehnologice, cu un regim etico-juridic în curs de cristalizare, purtător al unor particularități marcante și globalizante. Desigur, întâile reacții s-au prefigurat sau sunt în curs de conturare la nivelul de *soft law* (recomandări, principii, repere de ordin preponderent etic), cu viguroase tendințe de evoluție spre o încadrare juridică internațională. Așa se face că, după o recomandare OCDE din 11 decembrie 2019, au urmat primele tatonări în vederea unei reglementări de drept internațional în cadrul Consiliului Europei, iar acum se află în plină desfășurare un demers UNESCO vizând elaborarea și adoptarea unei recomandări globale privind etica neurotehnologiilor.

1. Desigur, precum și celelalte provocări tehnico-științifice aflate în plin avânt astăzi și neurotehnologiile își au deja propria lor istorie, și încă una aproape centenară, dacă avem în vedere că encefalograma a fost inventată în 1929. Începând cu anii 1950 au fost elaborate și s-au practicat alte tehnici de urmărire a activității cerebrale și de imagistică; în 1987 au fost înregistrate cele care modifică activitățile generate pe calea stimulării de înaltă frecvență, prin electrozii profunzi în cadrul tratării bolii Parkinson. Mai recent, progrese notabile au apărut în abordările „creier contra text” ori dispozitivul implantat în cortexul cerebral să decodeze activitatea individului „care gândește un cuvânt” și să transforme în text ceea ce apare pe ecran. Nevoia și urgența desprinderii regulilor juridice aplicabile noului domeniu al acțiunii umane și ale dezvoltărilor noțional-reglementare ce se impun sunt determinate, în mod evident, de ineditul impactului socio-uman al revoluționarelor aplicații tehnico-științifice în domeniu. Mai ales tehnologiile de modificare cognitivă, ce urmăresc ameliorarea capacităților de o atare natură ori emoționale prin intervențiile asupra creierului sunt în centrul a tot mai numeroase dezbateri etice și preocupări de reglementare juridică. Și aceasta întrucât, pe lângă perspectivele promițătoare pentru tratamentul tulburărilor mentale, se ivesc și se manifestă multiple și grave riscuri în termeni de echitate și consimțământ informat. Într-un atare context evolutiv devine necesară și stabilirea unui cadru reglementar robust, care să asigure un echilibru dinamic și eficient și între beneficiile existente și potențiale ale neurotehnologiilor și protecția drepturilor umane, care pot fi afectate. La actualul nivel de dezvoltare a problematicii, o reglementare adecvată și eficientă presupune instituirea de măsuri stricte pentru a garanta confidențialitatea și securitatea datelor cerebrale, precum și directive (orientări) clare privind consimțământul informat și utilizarea etică a neurotehnologiilor, în general.

2. **Noțiunea de „neurotehnologii” consacrată etico-juridic.** Într-o definiție larg acceptată, cu un pronunțat caracter generic, *neurotehnologiile* regroupează toate tehnicile care înregistrează activitatea cerebrală, indiferent de forma acestei înregistrări (activitate electrică, modificarea fluxului sanguin etc.) și toate cele care o modifică, deopotrivă invazive (ca stimularea de înaltă frecvență) ori neinvazive (precum cea magnetică transcraniană). Așadar, toate tehnicile de „lectură” ori „de scriere” a acestei activități cerebrale. Ținând seama de scopul

urmărit și abordarea aleasă, anteproiectul preconizatei recomandări UNESCO pornește de la considerentul că acestea înglobează ansamblul dispozitivelor și procedurilor ce servesc la înțelegerea și/sau influențarea, la a vizualiza, a examina, evalua, reproduce ori modula structura și funcționarea sistemelor nervoase umane ori animale; totodată, o axă și un reper constitutiv ale acestei viziuni o constituie constatarea că ele au potențialul de a ameliora considerabil experiența și funcționarea ființei umane, dar ridică și importante chestiuni etice, juridice și societale legate de securitate, viața privată mentală, libertatea cognitivă, capacitatea de acțiune și autonomia umană. Apelând la definiții încă nu suficient de sintetizate, consolidate și de precis formulate textul recurge la detalii explicative privind aplicațiile neurotehnologiilor (medicale și nemedicale), datele neuronale, biometrice și cognitive, ciclul de viață complet și se conchide în sensul că, în general, neurotehnologiile cuprind toate tehnologiile de biocaptări care măsoară și supraveghează activitățile fiziologice ori comportamentale ale unui individ și care ar putea fi utilizate spre a deduce starea sa senzorială, motorie ori mentală. În strânsă legătură cu o atare percepție definitorie, câmpul de aplicare cuprinde măsura, înregistrarea și/sau modificarea structurii, funcției, activității și comportamentului sistemului nervos; poate fi vorba, în mod mai general, de orice dispoziție și/sau aplicație capabilă să obțină direct informații asupra activității sistemului nervos al unui individ și/sau de a influența/modifica aceasta. Cu două alte precizări: pe de o parte că preconizata recomandare ține seama de evoluția rapidă a neurotehnologiilor și de convergența lor cu alte tehnologii, în special informatica spațială, realitatea extinsă (XR) și inteligența artificială și, respectiv, că privește numai ființele umane, chiar dacă numeroase considerații importante se aplică și animalelor, acestea din urmă nefiind vizate de reglementarea în cauză.

3. Emergența unei problematici etico-juridice majore. Amploarea problemei, profunzimea impactului societal și gravitatea provocărilor presupuse de dezvoltarea și utilizarea neurotehnologiilor, implică și în privința acestora prefigurarea și desfășurarea unei guvernante internaționale adecvate. Aceasta impune instaurarea unui cadru juridic și etic menit să încadreze adecvat, suficient și eficient utilizarea neurotehnologiilor, pe calea unei cooperări internaționale responsabile. Obiectivul prim al acestuia vizează armonizarea legislațiilor naționale în domeniu,

în condițiile luării în considerare a specificităților culturale și socio-economice ale fiecărei țări, dezvoltarea de concepte, norme și instituții comune, aferente noului regim juridic și de guvernare, în consonanță cu mizele tehnico-științifice și inedite provocări etico-juridice. În mod complementar, se impune crearea de organisme sau instanțe internaționale de reglementare complexă a neurotehnologiilor care să permită o colaborare strânsă între state, precum și o partajare a cunoștințelor și bunelor practici în termeni de etică tehnologică și de protecție juridică a drepturilor umane. Nu în ultimul rând, în aceeași perspectivă globalizantă nu vor fi lipsite de importanță mecanismele de soluționare (amiabilă ori jurisdicțională) a conflictelor pertinente. Pentru construirea unui statut juridic adaptat, eficace și pe măsură a răspunde riscurilor și provocărilor pe care le ridică neurotehnologiile, se impun o serie de dezvoltări normativ-conceptuale. Astfel, s-ar putea avea în vedere introducerea de referiri la neuro-drepturi în textele constituționale, în scopul garantării unei protecții solide a persoanei față de consecințele noilor tehnologii, ori recunoașterea unei valori constituționale a temei menite a le oferi prestația și prevalența cuvenite în cadrul sistemului legislativ. Se va impune, totodată, conceperea și consacrarea de noi categorii juridice pentru protejarea datelor și informațiilor privitoare la creierul uman, prin asigurarea, în primul rând, a confidențialității lor. Nu în ultimă instanță, un efort considerabil ar fi nevoie să fie consacrat formării speciale a profesioniștilor dreptului în domeniu, spre perceperea corespunzătoare și acțiunea adecvată de valorificare a regimului juridic pertinent și, totodată, informării generale a publicului asupra mizelor și provocărilor juridico-etice a noii problematice, în obținerea acceptabilității sociale absolut necesare pentru promovarea noii viziuni.

Neuro-drepturile ridică o problemă crucială pentru viitorul drepturilor umane în general, și cel aferente vieții private în special. Față de o atare realitate, devine urgentă instaurarea unei reglementări adaptate și stabilirea de principii solide așa încât să se garanteze că și neurotehnologiile să fie utilizate cu respectarea valorilor civilizației și a demnității umane.

4. Perspective conceptuale și de reglementare. Referitor la înscrierea noilor provocări generate de afirmarea rapidă și amplă a neurotehnologiilor în ecuația fundamentală a drepturilor omului s-au formulat mai multe poziționări teoretico-practice. Totodată, dezbaterile aferente

manifestă un evident caracter interdisciplinar, cu particularitățile cuvenite, propunerile promovate purtând amprenta unor perspective filosofice, etice, psihologice ori nomologice și nevoia unei percepții și exprimări juridice corespunzătoare. Într-o primă reacție, conservatoare, exprimată mai ales în cadrul unor analize cu tentă oficială (de exemplu, în cazul Avizului Comisiei internaționale de bioetică a UNESCO, din 2021) se consideră că actualul drept al drepturilor omului este suficient spre a oferi soluții la problemele ridicate și a acorda o protecție suficientă față de posibilele derive ale tehnologiilor emergente în materie. Astfel, se apreciază că datele cerebrale sunt date neuronale sensibile în sensul RGPD al UE și deci sunt deja protejate; se estimează la fel că viața privată cognitivă e o formă a vieții private și că libertatea de gândire se bucură de un regim juridic adecvat și suficient. În plus, se concluzionează că deși reglementările juridice pertinente domeniului au fost adoptate înaintea și în afara contextului dezvoltării neurotehnologiilor, pe calea interpretării creatoare exprimată în jurisprudență și doctrină, devin operaționale, adecvate și eficiente și în acest nou domeniu.

Dimpotrivă, într-un alt punct de vedere se apreciază că panoplia drepturilor umane recunoscute și garantate, precum și semnificațiile conferite lor nu oferă o protecție suficientă, adecvată și eficientă împotriva amenințărilor provocate de evoluțiile științifico-tehnice din cauza specificității lor și e deci necesară introducerea unei categorii noi, cea a neuro-drepturilor (neuro-rights). Astfel, se propune inserarea în dreptul pozitiv a patru noi drepturi umane: 1) *dreptul la viață privată mentală*, spre a protege informațiile private ori sensibile conținute în spiritul unei persoane contra colectării, stocării, utilizării sau suprimării neautorizate; 2) *dreptul la integritate mentală* pentru a proteja împotriva oricăror intruziuni neautorizate; 3) *dreptul la continuitate psihologică* pentru a proteja baza mentală a „identității personale contra alterărilor neconștiente ori neconsimțite de către terți, prin utilizarea neurotehnologiilor invazive ori neinvazive”; 4) *dreptul la libertate cognitivă* spre a proteja indivizii față de utilizarea coercitivă și involuntară a neurotehnologiilor (M. Ienca, R. Andorno). Alte propuneri de drepturi neurospecifice se concentrează, cel mai adesea, asupra formulării unui nou drept uman complex referitor, de exemplu, la autodeterminare mentală, la libertate cognitivă ori la integritate mentală, mai degrabă decât de a susține introducerea mai multor noi drepturi umane. Mai mult decât atât,

amplarea actualei revoluții tehnico-științifice și dinamica sa neobișnuit de rapidă și profundă va reclama și răspunsuri juridice inovante.

În orice caz, indiferent că e vorba de unul sau mai multe noi drepturi specifice vizate, acestea privesc, în general, viața privată, integritatea, identitatea, autonomia și libertatea proceselor mentale. Desigur, atari aspecte sunt cuprinse într-o oarecare măsură și o anumită formă, și de principiu proteguite, prin drepturi umane existente înscrise în documente internaționale, regionale și naționale relevante, precum dreptul la libertatea gândirii, libertatea de opinie ori dreptul la viață privată, care proteguiesc integritatea mentală, identitatea, autonomia și viața privată. În consecință, fiecare drept uman preexistent poate să facă obiectul unui examen adecvat menit să desprindă (eventualele) semnificații pertinente în vederea determinării dacă în acest mod o ocrotire e adecvată și suficientă în ceea ce privește implicațiile utilizării neurotehnologiilor. Numai că, atare situație de *lege lata* e pe cale a fi rapid depășită de dinamica extraordinară a avansurilor științifico-tehnice și, de aceea, concomitent cu acest efort de contextualizare a dreptului existent, e necesar un demers de dezvoltare a unor reglementări etico-juridice specifice, care să favorizeze deopotrivă adecvat și eficient inovația tehnologică și protecția drepturilor umane.

5. Neuro-drepturile – o nouă categorie de drepturi umane fundamentale? Avântul extraordinar al tehnologiilor în materia neuroștiințelor permite avansuri revoluționare în cercetarea și înțelegerea organizării și funcționării creierului uman. Ele pot avea multiple aplicații, fie că e vorba de tratamente medicale inovatoare, de ameliorări cognitive semnificative sau de tehnici inedite de influență comportamentală. În același timp se ridică și o serie de probleme de etică și juridice vizând, în primul rând, protejarea datelor personale și sensibile, respectul vieții private, autonomiei și demnității umane. Reificarea crescândă a individului și mercantilizarea informațiilor personale provoacă riscuri de afectare a vieții private și aceste posibilități se multiplică în cadrul neurotehnologiilor. Ele incită și invită la prudență; utilizate cu rea-credință conduc la o pierdere a identității personale, manipularea alterează liberul arbitru și devine posibil piratajul creierului. Așadar, ecuația neurotehnologii-drepturi umane fundamentale devine o problemă etico-juridică prioritară, care își așteaptă o rezolvare urgentă și adecvată.

Pentru acesta s-a inventat conceptul de „neuro-drepturi” și a apărut nevoia definirii unui regim specific, compus din reguli și principii menite să încadreze utilizarea neurotehnologiilor, cu respectarea și garantarea drepturilor umane fundamentale (individuale și colective). Ele sunt percepute și considerate ca o nouă varietate a drepturilor omului vizând protecția creierului și a spiritului ființei umane în fața dezvoltării neurotehnologiilor, inteligenței artificiale și nanotehnologiilor. Așadar, noile drepturi ar reprezenta deci o evoluție a instituției juridice a drepturilor omului în raport cu provocările generate de noile tehnologii disruptive pentru integritatea mentală și psihologia personală. Pentru recunoașterea unui atare statut și îndeplinirea rolului cuvenit e nevoie de instituirea unui regim juridic specific, pe calea unor reglementări adecvate, care să ofere o abordare globală și interdependentă cu noile date ale revoluției științifico-tehnice și exigențele de protejare a condiției umane.

Cu titlu preliminar și cu semnificații complementare, de potențializare reciprocă a semnificațiilor și a impactului pozitiv, neuro-drepturile trebuie recunoscute și garantate în considerarea mizelor de etică tehnologică, cuprinzând ca repere definitorii integritatea cercetărilor desfășurate în domeniul neuroștiințelor, problema răspunderii juridice și a responsabilității morale a conectorilor și utilizatorilor de neurotehnologii și nevoia de transparență în privința impactului potențial al acestora asupra societății. Este de domeniul evidenței că, precum în privința celorlalte noi tehnologii avansate precum cele aferente inteligenței artificiale și în conexiune cu ele, imperativul absolut este și rămâne acela de a se garanta că dezvoltarea inovației servește efectiv interesul general, „binele comun” și nu pune în pericol drepturile și libertățile umane. De aceea, se cuvine a pune în balanță beneficiile potențiale în termeni de sănătate publică, educație și bunăstare individuală și colectivă, cu riscurile în materie de confidențialitate, justiție socială și respectul autonomiei personale. Odată evaluate urmează elaborarea și aplicarea regulilor și măsurilor menite să favorizeze progresul și bunăstarea și să împiedice obiectivarea efectelor nefaste asupra drepturilor umane.

6. Progrese reglementare în materie. În fața noutății și complexității problemelor rezultate din utilizarea aplicațiilor neurotehnologiilor mai întâi eforturile s-au concentrat pe soluții juridice extrase din interpretarea adaptată și creatoare a textelor legale deja existente. În

același timp, insuficienta și parțiala inadecvare a acestora precum și nevoia inevitabilă a unor dezvoltări specifice au impus inițierea primelor texte etico-juridice pertinente. În fine, și în această materie UNESCO se manifestă ca un promotor deschisă elaborării și adoptării unei recomandări globale, cu vocație universală privind etica neurotehnologiilor, din perspectiva mandatului său constitutiv.

În acest câmp de preocupări se impune menționată mai întâi *Recomandarea OCDE nr. 0457 din 11 decembrie 2019* privind inovația responsabilă în domeniul neurotehnologiilor, care are un rol de pionierat în materie de reglementare (de *soft law*) a neurotehnologiilor, constituind prima referință internațională în domeniu. Înscriindu-se în perspectiva *Declarației universale a drepturilor omului* din 1948, ea exprimă un posibil consens internațional *a minima*, oferind orientări generale pentru o inovare responsabilă, în considerarea diferențelor culturale și cu respectarea drepturilor umane. În viziunea sa, neurotehnologiile sunt „dispozitive și proceduri utilizate spre a accede, supraveghea, analiza, evalua, manipula și/sau a imita structura și funcționarea sistemului nervos al persoanelor fizice”. Recomandarea propune nouă principii declinate în diferite obiective, printre care: o dezvoltare responsabilă a neurotehnologiilor (art. 1 și 4); asigurarea rigorii evaluării eficacității și a securității dispozitivelor în scopul evitării discriminărilor și a stigmatizărilor (art. 2 și 3); o reflecție mai largă asupra drepturilor omului (art. 7 și 9); importanța responsabilității cercetătorilor, a conectorilor și a evaluatorilor (art. 5, 6 și 8) ș.a. Se recunoaște libertatea cognitivă, dreptul la autodeterminare mentală și la protecția datelor cerebrale, mentale, definite ca informații legate de funcționarea ori de structura creierului unui individ identificat ori identificabil, inclusiv cele emise asupra psihologiei sale, sănătății ori stării mentale. Aplicarea sa a fost încredințată unui *task force* stabilit în 2021.

Raportul Brecht din 14 decembrie 2020 remis Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, în perspectiva unui demers de reglementare interstatală a problemei cu perspective universale, recomandă crearea și protecția juridică a noilor „neuro-drepturi”.

Republica Chile a devenit, în 2021, prima țară din lume care a introdus atari drepturi în Constituția sa și care le-a erijat, deci, în drepturi fundamentale. Textul în cauză definește *data neuronală* ca „informație obținută din activitatea neuronilor care conține o reprezentare a activității cerebrale”, iar *neurotehnologiile* precum „convergența de dispozitive ori instrumente

ce permit o conexiune cu sistemul nervos central pentru lectura, înregistrarea ori modificarea activității cerebrale și informațiile care au reieșit astfel”. Se stipulează că „Persoanele sunt libere să utilizeze orice tip de neurotehnologii autorizate”. Cu toate acestea, pentru a se interveni prin intermediul lor e nevoie de consimțământul liber, prealabil și informat, care trebuie să fie dat expres, explicit și specific.

7. Spre o recomandare UNESCO privind etica neurotehnologiilor. Potrivit Rezoluției 42/C/29 a Conferinței generale a UNESCO din cadrul celei de-a 42-a sesiuni a sa, în aprilie 2024 s-a constituit un Grup *ad-hoc* de experți (GEAH) însărcinat cu elaborarea unui anteproiect de Recomandare privind etica neurotehnologiilor. Acesta și-a ținut prima reuniune între 24 și 26 aprilie 2024 la Paris și a produs o primă versiune a preconizatului document, supusă unui proces de consultare multipartită în iunie-iulie 2024, comentariile și observațiile aferente survine la rafinarea și definitivarea textului. Conform textului (SHS/BIO/AHEG – Neuro/2024/1.REV, 9 mai 2024) recomandarea va „trata chestiuni etice ridicate în domeniul neurotehnologiilor, în măsura în care acestea aparțin mandatului UNESCO” și abordează respectiva etică „în calitate de reflecție normativă sistematică, bazată pe un cadru global, detaliat, multicultural și evolutiv de valori, principii și acțiuni interdependente de natură a orienta societățile pentru ca acestea să aducă răspunsuri responsabile consecințelor cunoscute și necunoscute ale impacturilor neurotehnologiilor asupra ființelor umane, societăților, mediului și ecosistemelor”.

Se consideră etica precum „o bază dinamică pentru evaluarea și orientarea normative ale neurotehnologiilor, ghidată de principiile demnității umane, bunăstării și prevenirii daunelor și sprijinită pe etica științelor și tehnologiilor”. În concepția (înțelesul) anteproiectului neurotehnologiile înglobează ansamblul de dispozitive și de proceduri ce servesc la înțelegerea și/sau la a influența, vizualiza, examina, evalua, reproduce ori modula structura și funcționarea sistemelor nervoase umane ori ale animalelor. Se consideră, totodată, că dacă au potențialul de a ameliora în mod considerabil experiența și funcționarea ființei umane, acestea pun o serie de importante chestiuni etice, juridice și societale legate de securitate, viața privată mentală, libertatea cognitivă, capacitatea de acțiune și autonomia umană, care se impun abordate și tratate ca atare. Se dorește, în mod declarat, ca pe această cale să se furnizeze un instrument normativ

acceptat la nivel mondial, care se concentrează nu numai pe definirea de valori și de principii, ci și pe aplicarea lor practică, prin intermediul recomandărilor strategice concrete și de planuri de aplicare care să aibă un impact asupra comunității mondiale. Unul întemeiat pe o abordare centrată pe ființa umană și pe principii etice fundamentale precum, printre altele: autodeterminarea, libertatea gândirii, responsabilitatea, dreptul la viață privată, identitate personală și colectivă, echitate, încredere și respect, reciprocitate și justiție. În plus, fondat pe promovarea și protecția drepturilor umane. Și în aceeași perspectivă se poate continua cu expresia juridică novatoare aferentă.

Din această perspectivă sunt identificate și declarate ca valori: respectul, protecția și promovarea drepturilor omului, libertăților fundamentale și a demnității umane, promovarea sănătății și bunăstării umane, a beneficia de progresele științifice și tehnologice și utilizările lor, asigurarea și respectarea diversității și incluziunii la fiecare etapă a ciclului de viață al neurotehnologiilor, luarea în calcul a perspectivelor interculturale privind cunoștințele umane și partajul lor, a trăi în societăți pașnice, echitabile și juste, solidaritatea, durabilitatea, responsabilitatea, obligația redițională și reactivitatea. Referitor la principiile etice și drepturile umane sunt avute în vedere: principiile beneficienței, proporționalității și inocuității, autodeterminarea și libertatea gândirii, viața privată mentală și protecția datelor neuronale, fiabilitatea, echitatea și nediscriminarea, justiția epistemică și mondială, interesele copilului și protecția generațiilor viitoare. Ca domenii de acțiune strategică anteproiectul de recomandare vizează: tipuri de destinatari și exemple de utilizare (copii, tineri și tineri adulți, persoane vârstnice, femei și gen, persoane în situații de handicap fizic și, respectiv mental), sănătate, etica cercetării (inclusiv încercări clinice), politica în materie de date biometrice neuronale și cognitive (medicale, sensibile, personale de sănătate, în ansamblul lor, ameliorare/augmentare, comunicare și informare, medii educative, muncă, produse comerciale destinate direct consumatorilor, considerații etice și riscuri legate de incitația comercială, modelajul cognitiv și modelare, proprietatea intelectuală, investiții publice și utilizarea, economie și investiții/măsuri de incitare (a face să coincidă incitațiile economice cu dezvoltarea umană), siguranță și cybersecuritate. Desigur, la stadiul actual de elaborare a textului persistă unele inconsecvențe, se impun unele

completări, o mai bună articulare și o mai accentuată particularizare a elementelor generale la particularitățile domeniului.

8. Concluzii și propuneri. Deși (aparent) mai țintite și sectorializate prin obiectul „material” direct vizat – creierul uman –, neurotehnologiile se disting, înainte de toate, prin semnificația acestuia definitorie pentru singularitatea umană, deopotrivă în ipostaza sa individuală și ca specie în cadrul viului. Coeficientul uman de encefalizare rămâne cel mai ridicat, creierul omului structura vie cea mai complexă și elementul crucial în funcționarea corpului uman. Noile tehnologii avansate, conjugate cu descoperirile și aplicațiile din domenii conexe vor fi utilizate spre modificarea și amplificarea compoziției și a funcțiilor acestuia în sensul sporirii și stimulării aptitudinilor naturale mai ales în condițiile concurenței deschise cu inteligența artificială. Folosirea neurotehnologiilor pentru a fuziona inteligența umană cu cea artificială ori spre sporirea capacităților umane prin intermediul implanturilor cerebrale neuromorfe favorizează noi provocări juridico-etice. Ele vor contribui, de exemplu, la generalizarea „neuroîntăririi” la copii, transformând-o într-un instrument și o speranță de a asigura un nou viitor pentru aceștia. Se va considera normal să se modifice creierul lor utilizându-se două grupe de tehnologii complementare: selecția și manipularea genetică a embrionilor ori acțiunea electronică asupra corpului nostru. Conform unor evaluări, 38% dintre americani doresc deja să ridice QI copiilor lor grație neurotehnologiilor, ceea ce implică numeroase probleme socio-morale și chiar geopolitice. Asemenea evoluții vor ridica nu numai probleme etice majore, ci și noi exigențe de securitate juridică adecvată și eficientă. Prezervarea, protejarea și menținerea integrității naturale a creierului uman va deveni o provocare existențială pentru conservarea și afirmarea singularității omului, în noul context de evoluție generală. Mizele excepționale și amenințările majore ale posibilelor efecte nefaste prezentate de neurotehnologii necesită un răspuns juridic adecvat, ferm și urgent. Recunoașterea neurodrepturilor, ca variante și dezvoltări specifice în domeniu ale drepturilor umane fundamentale, nu e suficientă și se poate dovedi perdantă ca soluție unică a problemei pe termen lung. Riscurile sunt cruciale și mizele existențiale așa încât și răspunsul juridic trebuie să fie unul pe măsură: complet, radical și eficient. De aceea considerăm că s-ar impune ca pe lângă aceste măsuri

parțiale, de etapă vizând recunoașterea și garantarea unor „neuro-drepturi”, acordarea *personalității juridice* (a calității de subiect de drept) *creierului uman* ca atare, așa încât să i se recunoască o serie de îndrituiri proprii care să-i consolideze protecția și să permită și să ofere mijloace suplimentare, inclusiv jurisdicționale de apărare a integrității, individualității și specificității sale.

Creierul uman în complexitatea sa evolutivă ne apare ca un patrimoniu comun definitoriu pentru om și omenire, deopotrivă ca individ și specie între specii care se impune a fi păstrat ca atare, protejat și asigurat în datele sale esențiale, fără intruziuni care să-i modifice reperele intrinseci de devenire. Aceasta ar putea constitui, de altfel, obiectul principal al protecției acordate prin conferirea și recunoașterea unei personalități juridice speciale, ai cărei titulari individuali ar fi fiecare ființă umană, iar colectivi generația actuală și generațiile viitoare în succesiunea lor istorică. Conținutul constitutiv s-ar exprima mai ales în drepturile la existență, particularitate intrinsecă, individualitate și perpetuare a creierului uman, ca depozitar și expresie a afirmării, creativității și a condiției umane, precum și îndatorirea fundamentală opozabilă tuturor de a-l păstra, proteja de orice intruziune și influență alterantă și cultiva în matricea sa naturală și originală.

XII. Impactul neurotehnologiilor asupra omului și a drepturilor sale fundamentale

Era digitalizării prezintă importante consecințe pentru drepturile omului deopotrivă în privința determinării conținutului și realizării semnificațiilor acestora. Neuroștiințele și neurotehnologiile sunt capabile să ne releve ceea ce suntem, precum și secretele ființei noastre biologice, procesele cerebrale aflate la originea deciziilor sociale, etice și juridice și prin aceasta să declanșeze dezbateri profunde, aprinse asupra liberului arbitru. Printre atari mari provocări una se detașează prin ineditul și amploarea implicațiilor juridice ridicate, respectiv cea referitoare la nici mai mult, nici mai puțin... integrarea de cipuri în creier, din perspectiva anilor 2050, care generează problema complicată a neurodrepturilor și recunoașterea unui veritabil drept la a ni se proteja și respecta gândurile! Concret, este vorba de impactul previzibil al neurotehnologiilor asupra dreptului în general și libertăților umane, în special!

1. Într-adevăr, se ridică tot mai frecvent problema: în condițiile noilor tehnologii va fi nevoie să augmentăm creierul nostru pentru a rezista progreselor inteligenței artificiale? Oricât de iconoclastă ar apărea o atare idee ea este promovată de marii inițiatori ai pieței mondiale de profil, precum Elon Musk, creatorul a Space X și conducătorul Tesla și Twitter care vrea, cu ajutorul implanturilor societății Neuralink pe care a creat-o în 2016, să ridice memoria oamenilor la fel precum capacitatea de calcul. Alte societăți, ca, de exemplu, UI20, Paradoomics ori întreprinderea din New York Synchron, în care a investit Jeff Bezos și Bill Gates, vor să dezvolte cipuri invazive, în marea lor majoritate pentru scopuri terapeutice. Synchron, de exemplu, se concentrează asupra capacității de activare prin gândire a obiectelor din jur ori de întreruptor, ceea ce ar putea să se dovedească util pentru persoanele în situație de handicap.

Desigur, asemenea lucruri nu sunt cu totul noi. Deja în 1987 profesorii Alim-Louis Benabid și Pierre Pollek din Grenoble (Franța) se interesau de modularea electrică a circuitelor neuronale pentru a trata tremurăturile severe ale corpului uman. Ei au lucrat, în special, asupra unui tip de implant care poate să fie utilizat în cazuri date, cu foarte multă precauție și sub strict

control medical, pentru a ajuta la îngrijirea deficiențelor vizuale ori auditive sau a permite unui deficient să activeze fotoliul său prin „gândire”.

Dacă pot fi foarte utile în cazuri particulare bine încadrate de un medic, atari manipulări ridică altfel numeroase probleme. Se impune, înainte de toate, să se acorde o mare atenție faptului ca prin acest gen de operații să nu se ajungă la provocarea de pagube ireversibile pentru sănătate, întrucât, așa cum remarca un specialist în materie, odată afectat creierul nu se vindecă precum oasele și mușchii. De fiecare dată când se activează asupra acestuia se pot produce afectări ireversibile. Nu în ultimul rând, trebuie să se manifeste în mod corect și permanent preocuparea de transparență, în sensul publicării la maximum a rezultatelor lucrărilor de cercetare științifică pertinente, așa încât să se permită asigurarea finalității terapeutice și ca o garanție a științei deschise. Nu în ultimul rând, ar trebui să se contracareze riscul de supraveghere generalizată, dacă aceste implanturi ajung să se răspândească masiv. Analizele și reacțiile juridice nu au întârziat nici ele să apară și să se manifeste. Este și cazul echipei de experți a IDF Rights, un think-tank din Franța care se interesează de starea drepturilor fundamentale în era digitală. Unul din membrii săi, Marin de Nebehay, jurist specializat în drept public, mai exact dreptul algoritmic, ne relevă, într-un interviu publicat în „Le Point” (*Protéger nos pensées doit devenir un droit fondamental!*, 13 martie 2023) importante considerații, în primul rând juridice, pe această temă.

Se cuvine început cu precizarea că neurotehnologiile permit explorarea activității cerebrale (electroencefalograme, magnetoencefalografii, imagistică prin rezonanță magnetică funcțională), îngrijirea prin stimularea electrică, compensarea handicapului (implanturi cohleare, exoschelete, neuroproteze) ori chiar în ameliorarea facultăților cognitive (pilotajul la distanță al unui aparat electronic, interfață creier-calculator). Aceste tehnologii au progresat într-atât de mult încât devine previzibilă grefarea pe un creier uman a unui implant pentru a crește memoria, limita depresiile ori suprima durerea. Altfel spus, se ajunge, cel puțin teoretic, la a fi posibil să asistăm în curând la crearea unui acces digital direct la creierul uman spre a-l spori, ghida ori influența. Perspectivile politice, militare, economice și societale aferente devin, la rândul-le, nelimitate dar tot pe atât de problematice!

2. Atunci când abordăm din orice perspectivă o atare problematică, să nu uităm că subiectul neurotehnologiilor este, în mod natural, unul anxiogen. Mai întâi pentru că ele își au originile în anii 1970 atunci când armata S.U.A. voia să creeze un *suprasoldat*. Apoi, întrucât trimit la un imaginar cyberpunk. În fine și mai ales pentru că ridică numeroase chestiuni de etică: implanturile cerebrale vor fi utilizate și în scopuri lucrative? Cine va avea acces la datele cerebrale? Ce se va întâmpla dacă întreprinderea va da faliment? Acestea și multe alte dileme la fel de importante ce se cer clarificate rapid, mai înainte ca faptele să impună situații arbitrare, necesită crearea unui cadru juridic adecvat și explică inițiativele tot mai numeroase în favoarea creării de „neurodrepturi” protejate juridic prin texte corespunzătoare adoptate la nivel internațional, european și național.

Tot mai mulți cred, și sunt convinși, că o atare problemă va dobândi în viitorul apropiat o amploare deosebită, cel puțin din două motive. Primul, întrucât partizanii singularității tehnologice doresc să se servească de recente progrese ale inteligenței artificiale spre a o prezenta drept o amenințare împotriva căreia trebuie să se protejeze, sporind din punct de vedere intelectual grație utilizării neurotehnologiilor. În al doilea rând, deoarece investițiile din ultima perioadă ale lui Jeff Bezos, fondatorul firmei Amazon, Bill Gates, cocreatorul lui Microsoft ori Vinod Khosla, unul din inginerii aflați la originea lui Sun Microsystems s-au lansat deja în cursa inovării într-un sector din care știu că „the winner take all!” Mai precis și cât mai clar, indiscutabil că cel care va câștiga cursa respectivă își va adjudeca un avans tehnologic ce îi va permite să-și creeze o poziție atât de dominantă încât ea va deveni *de facto* un monopol, depășind o concurență care va pierde, rețeta și va genera câștiguri greu de calculat.

În acest context general se vorbește, nu fără temei, de o veritabilă fascinație a giganților tech pentru nemurire ori chiar pentru creierul uman care ne amintește de conceptul de „rușine prometeeană” dezvoltat de filosoful german Günther Anders în cartea sa *Obsolescența omului* (1956). Pentru el, respectiva stare prometeeană se bazează pe doi piloni distincți perfect complementari. Pe de o parte, omul e stânjenit de îndatorirea existenței sale biologice la întâmplare, întâlnirilor, relațiilor sexuale și nașterilor contra mașinilor care sunt gândite, calculate și construite. Pe de altă parte, omul nu suportă imperfecțiunile sale organice, psihice și intelectuale care îl opun mașinilor, care sunt puternice, precise și rafinate. Uniunea acestor doi

piloni ar condamna programatorii să devină spectatorii miracolelor cotidiene pe care le-ar naște la ei „rușinea” insurmontabilă de a fi muritori. Lupta împotriva morții e aproape o constantă la giganții tech, care sunt gata să cheltuiască sute de milioane de dolari pentru a o „ucide”, desigur, deocamdată metaforic, ceea ce unii dintre ei au făcut deja. Ei văd în orice moarte o problemă biologică posibil de reglat. Fascinația pentru creiere face apel la creierul nostru, care e un organ în mod intrinsec limitat atâta timp cât îl putem transforma în „supercreier” grație implanturilor neuronale, compozițiilor chimice ori modificărilor genetice, ceea ce consideră deja drept dobândit pentru alte organe pentru care e suficient să controleze obsolescența programată.

3. Desigur, din perspectivă juridică trebuie să precizăm că nici la acest moment nu suntem complet lipsiți de orice mijloc de reacție la ofensiva neurotehnologiilor și în fața posibilelor lor consecințe negative. Astfel, principiul integrității corpului uman, protecția datelor personale și noile legi ale bioeticii din diferite țări permit deja ghidarea, încadrarea ori la nevoie chiar suprimarea utilizării lor. Se apreciază, de asemenea, că atari texte ne protejează în mod suficient pentru a avea timpul necesar să antamăm reflecțiile etice ce se impun pentru a anticipa și neutraliza eventualele efecte contradictorii ale avansurilor în domeniu. În același timp, nu putem să nu observăm indivizi care acceptă destul de ușor ideea de a se „hibridiza” cu mașinile pentru a-și respinge limitele lor biologice și existența unui lot de cobai predispus la atari experimente prealabile periculoase. Totul se aseamănă cu ideile bine-cunoscute ale transumanismului. Important este, cel puțin deocamdată, să medităm suficient asupra situației și să decidem în cunoștință de cauză în privința sa. Astăzi avem încă posibilitatea de ales, întrucât integritatea fizică rămâne protejată de un solid corpus de texte juridice internaționale, europene și naționale care ne apără în mod eficient drepturile noastre fundamentale. Respectivele norme pe care le cuprind pot, de asemenea, să ne ajute să facem ca tehnica să respecte umanitatea noastră, obligându-ne să constrângem inteligența artificială să nu intre în concurență cu noi, delimitând în mod clar domeniile de utilizare a neurotehnologiilor și permițându-ne să ne afirmăm opțiunile tehnice în acest secol de crize.

Adoptarea unui arsenal juridic pertinent ar putea apărea prematur față de dezvoltarea neurotehnologiilor aflate încă de la începuturi, încă limitate în dezvoltarea acțiunilor asupra

creierului uman. Dar experții trag deja semnalul de alarmă referitor la potențialele amenințări aferente și insistă asupra necesității de a legisla înainte de generalizarea aplicațiilor interzise. Și aceasta cu atât mai mult cu cât progresele în domeniu nu încetează a se accelera. În aprilie 2022 societatea Neuralink a lui Elon Musk a publicat un video cu o maimuță uzând de telepatie pentru a juca un joc video. Tehnologia utilizată, o interfață creier-mașină, e încă la începuturile sale, dar ea deschide calea unor aplicații infinite.

Sarcina e deosebit de complexă. Reglementările trebuie să fie suficient de largi și de suplimentare pentru a se putea adapta la evoluția tehnologică, asigurând totodată o protecție adecvată a cetățenilor. Chestiunea poate să pară teoretică, dar e totuși crucială în măsura în care neuroștiințele se situează la frontiera între activitatea curentă și cea cerebrală și că aceasta fondează identitatea însăși a indivizilor. Noi suntem mai mult decât o activitate neuronală, deși aceasta e clar necesară pentru ca să fim persoanele care suntem.

Legislația relativă la încadrarea neuroștiințelor pune, de asemenea, și problema consimțământului. Înainte de acordarea autorizației necesare unei aplicații de exploatare a datelor asupra obișnuințelor sale, cetățeanul/consumatorul trebuie să dispună de puterea de a decide în cunoștință de cauză, adică știind exact cum sunt utilizate aceste date. Așadar, se impune o transparență corespunzătoare asupra datelor respective. O altă chestiune-cheie: cea a accesului. Este astfel indispensabil ca oricine, fără orice discriminare posibilă, să poată beneficia de progresele generate de neurotehnologii, în așa fel încât acestea să nu fie rezervate unei minorități. Ori această problemă rămâne marcată de o anume incertitudine.

3.1. O problemă importantă devine cea a neurodrepturilor, concept încă relativ confuz, fără dimensiuni ferme, în căutarea profilului propriu, precum și cea a neurotehnologiilor ca atare. Neurodrepturile pot fi definite, într-o primă aproximație, ca principiile etice, juridice, sociale ori naturale ale libertății ori dreptului legate de domeniul cerebral și mintal al unei persoane, respectiv regulile normative fundamentale pentru protecția și preservarea creierului și a spiritului uman.

La rândul său, *neurotehnologiile* constituie un termen generic utilizat pentru a descrie o mare varietate de sisteme tehnologice ce supraveghează („read out”) ori modulează („write in”) activitatea cerebrală.

Una din preocupările prioritare e legată de dreptul la viață privată mentală care vizează protejarea indivizilor contra intruziunii terților în datele lor cerebrale, precum și împotriva colectării neautorizate a acestora. Un alt drept e libertatea cognitivă, care protejează dreptul indivizilor de a lua decizii libere și competente privind utilizarea neurotehnologiei (deopotrivă în absența coerciției și cu libertatea de a ameliorare proprie a funcției cerebrale). Dreptul la integritatea mentală, care e deja recunoscut de dreptul internațional (de exemplu, art. 3 al Cartei drepturilor fundamentale a UE), poate, de asemenea, să presupună protejarea persoanelor împotriva manifestărilor vătămătoare ale activităților lor cerebrale.

În fine, un drept la continuitate psihologică – unul care vizează preservarea identității personale a persoanelor și continuitatea vieții lor mentale de orice alterare de către terți fără consimțământ – ar putea fi, de asemenea, afectat de neurotehnologii și impune măsuri speciale de protecție.

Neurodrepturile nu sunt diferite ca natură și implicații de drepturile umane, constituind, practic, nucleul dur al acestora întrucât sunt concepute să protejeze creierul și spiritul uman, esența însăși a ceea ce face din noi omul, în particularitățile și identitatea sa.

4. Având în vedere asemenea evoluții tehnico-științifice și considerații teoretice, Republica Chile a înțeles ca în 2021 să se doteze cu o legislație privind neurodrepturile, care să instituie dreptul la integritate mentală, la liber arbitru și la nediscriminare în privința accesului la neurotehnologii. *Carta privind neurodrepturile* trebuia să se înscrie în cadrul unei reforme constituționale majore care, în cele din urmă, a fost respinsă însă în cadrul referendumului din 4 septembrie 2022, cu 62% din voturi. Chilenii vor fi chemați din nou la urne să decidă asupra noii constituții, și implicit și în această privință, la 26 noiembrie 2023. De remarcat faptul că preocupări vizând problematica neurodrepturilor s-au manifestat și în alte țări precum S.U.A., Argentina, Spania ori Franța. În aceasta din urmă, de exemplu, la 20 ianuarie 2022 Oficiul parlamentar de evaluare a opțiunilor științifice și tehnologice (OPECST) a elaborat și adoptat o notă privind neurotehnologiile. Reflecțiile asupra diferitelor aspecte ale problematicii în cauză se extind și în alte state. În fruntea ambițiilor de creare a unei legături invazive cu creierul se află firma Neuralink care a cerut să i se permită experimentarea umană în acest sens. Fondată în 2016

de inginerul american Max Hodack și antreprenorul în serie Elon Musk (PayPal, Space X, Tesla), aceasta dorește să ajungă la conectarea creierelor umane la calculatoare. Dacă se insistă în permanență asupra dorinței de a ajuta persoanele cu deficiențe să-și regăsească folosirea membrilor în deficit, Elon Musk pare mai preocupat de ideea de a ne putea pune într-o zi la adăpost, din punct de vedere intelectual, de dominația unei inteligențe artificiale care ar fi devenit prea puternică. De altfel, după unii, cele două ambiții nu sunt în mod necesar contradictorii, dar în cele din urmă dincolo de asemenea aspecte concrete se pot prefigura și afirma perspective mult mai largi.

Potrivit presei americane întreprinderea nu ar fi reușit să obțină autorizația solicitată în acest sens din cauza interogațiilor ce persistă și se ridică în privința migrațiilor posibile de implant în ale zone ale creierului, asupra eventualelor sechele neurologice generate de retragerea aparatului și referitor la fiabilitatea bateriei cu litiu. Sunt rațiuni suficiente pentru a lăsa deoparte, pentru moment, o atare cerere, în scopul evaluărilor necesare spre lămuriri prealabile certe și incontestabile.

În loc de concluzii. Așa cum se arăta în Raportul Comitetului internațional al UNESCO privind bioetica, din 15 decembrie 2021, dezvoltarea neuroștiințelor și a neurotehnologiilor creează noi dileme în ceea ce privește drepturile omului și în special dreptul libertății de gândire, dat fiind că pe această cale s-ar putea permite a avea acces la activitatea unui individ, începând cu interferarea asupra gândurilor sale. Atari posibilități ar fi împotriva postulatelor fundamentale privind dreptul inalienabil la viață privată mentală. Totodată, unele rezultate ale cercetărilor în neuroștiințe ridică adeseori întrebări referitoare la conceptul juridic de liber arbitru și, prin acesta, la cel de responsabilitate juridică; dacă liberul arbitru nu există, dacă e considerat numai o invenție umană, ființa nu mai poate fi blamată pentru actele sale și, în consecință, nici nu mai poate face obiectul urmăririi penale. Așadar, în acest mod în ultimă instanță s-ar pune în discuție propriul nostru sistem juridic. Aceasta e una din mizele fundamentale ale revoluției pe care ne-o propune, și mai ales amenințările pe care le generează, acceptarea iresponsabilă a manifestărilor neurotehnologiilor.

Dincolo de asemenea mize juridice dar și în strânsă legătură cu ele nu pot ignorate, desigur, marile provocări de ordin filosofic, existențial. Se pare că am ajuns la un moment critic al dedublării, atât a umanilor cât și a obiectelor ori chiar a lumilor. Creierelor naturale sunt pe cale să li se suprapună cele din ce în ce mai artificiale, o memorie individuală și socială din ce în ce mai exteriorizată. Poate că, mai mult ca oricând în istoria omenirii, umanii și obiectele sunt legați din punct de vedere neurologic. Și în curând va fi foarte greu de a denumi cu precizie aceste noi populații de existență societală. Această transformare ontologică a umanului, precum și cea a obiectelor va amplifica și complica o serie de crize existente și va genera altele noi. Provocarea intelectuală aferentă e seducătoare, și generează în același timp, deja, preocupări și neliniști pe măsură. Juridicul este chemat printre primii care trebuie să reacționeze și de felul cum o va face va depinde în mare măsură soarta umanului în ecuația vieții pe Terra.

XIII. Pactul „faustian” încheiat în tăcere cu inteligența artificială

Pactul „faustian” încheiat în tăcere cu inteligența artificială pare a provoca o schimbare antropologică marcată de o marginalizare extraordinară a omului și o transformare radicală a condiției sale. Se consideră, în acest context, că ChatGPT a lansat o cursă tehnologică mondială care conduce la o depășire a inteligenței umane de către IA în deceniile următoare și, în orice caz, mult mai devreme decât se preconiza. Pentru Sam Altman (părintele ChatGPT) IA devine principalul motor al istoriei. La 13 martie 2024 Elon Musk declara că „IA va fi probabil mai inteligentă decât oricare ființă umană anul viitor. Până în 2029 ea va fi probabil mai inteligentă decât reunirea tuturor umanilor.” Creatorul lui ChatGPT estima totodată că în 2038 inteligența umană va reprezenta numai 0,1% din inteligența totală pe Terra și cea artificială restul de 99,9%. Concurența IA va fi motorul unei generalizări a neuroîntăririi la copii; va fi vorba pentru părinți de singura speranță de a asigura un viitor pentru progenitura lor. Se va considera normal să se modifice creierul copiilor utilizându-se două grupe de tehnologii complementare: selecția și manipularea genetică a embrionilor ori acțiunea electronică asupra corpului nostru. În lumea ultracomplexă pe care o va induce IA se va impune însă și democratizarea inteligenței. Progresele IA vor îngrijora părinții și vor face să basculeze opinia asupra eugenismului intelectual: 38% din americani doresc deja să ridice QI copiilor lor grație neurotehnologiilor, ceea ce ridică numeroase probleme etice și chiar geopolitice.

Într-un avânt aproape fără de margini (fără a ști mai ales pe ce se bazează) miliardarii domeniului devin preocupați până la obsesie de problemele existențiale eterne ale îmbătrânirii și morții. În dorința de a le depăși recurgând la aplicațiile inteligenței artificiale ei accelerează declasarea inteligenței noastre biologice; IA poate ajuta la lupta împotriva bătrâneții, dar va marginaliza inteligența umană încă și mai repede decât poate să slăbească moartea, avertizează unii. „Inteligența artificială va ucide omul 1.0” și este destul de repede și fără de întoarcere. Postumaniștii sunt convinși că transumanismul, care vizează „numai” a lupta contra bătrâneții spre a ridica longevitatea și buna sănătate e prea timidă și de acum înainte ar trebui cucerită

nemurirea. Mai exact, noua mare dezbatere opune transumanişti postumaniştilor³². Primii vor să mărunteze fiinţa umană, precum E. Musk cu ale sale implanturi cerebrale NeuroLink, în timp ce secunzii doresc să o depăşască radical. În acest ultim sens, Larry Page, cofondator al Google, susţine că „viaţa digitală e viitoarea etapă naturală şi de dorit în evoluţie”. Această tranziţie ne-ar face nemuritori „teledescărcând spiritul nostru pe un calculator”³³. Sunt convins – susţinea la rândul său S. Altman – că creierul meu va fi descărcat în Cloud”. În plus, „A îmbătrâni bine” este un „fake news” întrucât „nu vom îmbătrâni niciodată bine” remarca nu fără ironie filosoful Luc Ferry, şi continua precizând că nu împărtăşeşte asemenea idei cum că întrebându-se dacă perspectiva postumanistă e posibilă şi chiar de dorit!³⁴

Asemenea poziţionări urmate chiar de serioase dezvoltări prin lucrări de succes editorial susţin teze, cel puţin discutabile, mai puţin împărtăşite astăzi în areopagul gânditorilor dar oferă informaţii interesante asupra domeniului aflat în plină ascensiune tehnologică şi a posibilelor sale implicaţii. Oricât de paradoxal ar putea apărea, dat fiind materialismul scientist care le animă discursul, postumanişti alimentează pe fundalul ideologiei lor tehnofile şi neoliberale un proiect spiritual. Şi accentuând asemenea sensuri, putem interpreta că propun accelerarea inovării în domeniul IA nu numai pentru a câştiga bani, ci şi spre a contribui la dezvoltarea problemei care frământă umanitatea de la începuturile timpurilor: cea a nemuririi! Aşa cum remarca acelaşi L. Ferry, ei sunt convinşi că transumanismul ar fi insuficient în acest sens, ceea ce ar presupune revizuirea străineii noţiuni de „noosferă” dezvoltată de Teilhard de Chardin (1881–1955), una colonizată de IA, în cadrul căreia am putea deveni nemuritori dacă, înainte ca moartea să se debaraseze de corpul nostru, am teledescărcat identitatea noastră în-o „dublă digitală”. Cu precizarea că un atare proiect fusese deja schiţat la finele anilor 1990 în „manifestul extropian” al lui Max More, dar apariţia IA generative îi dau un nou suflu. În fine, să mai notăm în această perspectivă spirituală faptul că, instaurând o ruptură radicală cu doctrina salvării creştine, postumaniste, se reclamă în mod voluntar dintr-o întoarcere la unul din mesajele esenţiale ale spinozismului potrivit căruia „noi suntem şi experimentăm ceea ce suntem etern”. Dincolo de

³² L. Alexandre: *L'intelligence artificielle va tuer l'homme 1.0*, par M.-L. Bonavita, rencontre, „Le Figaro”, 7 mai 2024.

³³ L. Alexander, *ChatGPT va nous rendre immortels*, Editions JC Lattès, Paris, 2024.

³⁴ Luc Ferry: „L'IA va-t-elle (vraiment) nous rendre immortels?” „Le Figaro”, 8 mai 2024.

atari considerații filosofice, rămân aspectele concret juridice, plasate într-o perspectivă profund transformatoare și cu semnificații pentru viitor. Pentru L. Alexander, de exemplu, controlul creierului „va deveni primul dintre drepturile omului”; neuroaugmentarea s-ar impune spre a se evita ca umanitatea să fie exterminată.

Ce tip de reglementare pentru IA? Independent de conținutul normelor și de obiectivele urmărite se pune, de asemenea, cu aceeași acuitate și mai întâi problema tipului de reglementare care ar trebui să fie privilegiată. Alegerea și promovarea unui dispozitiv normativ operează în funcție de criterii de adaptabilitate, de eficacitate, precum raportul dintre cost și randament, dar și de imperative economice, în particular voința de a nu împiedica ci, dimpotrivă, a stimula inovația în general, și în special sporirea acestui nou sector ca vector de creștere, cât și din considerații politice de legitimitate, cu precădere în raport cu responsabilitățile eminente ale puterilor publice în materie de protecție a drepturilor umane și de respectare a principiilor democrației și statului de drept. Se constată, la acest moment, avansul și coexistența a trei tendințe deopotrivă concurente și complementare: a) reglementarea zisă etică, de natură deontologică, care se exprimă mai ales prin carte și coduri de conduită; b) reglementarea juridică tradusă nu numai prin legi și reglementări, ci rezultată și din jurisprudența provenită din aplicarea de către judecător la inteligența artificială a regulilor și principiilor ordinare de drept; c) reglementarea tehnică, care împrumută și promovează vehiculul standardelor ori normelor tehnice regionale sau globale, de tip ISO ori IEEE. În timp, am asistat mai întâi la apariția de norme etice care formulează principii și reguli generale deontologice pe care dezvoltatorii de IA și persoanele și instituțiile care le aplică ar trebui să le respecte. Aceste inițiative se înscriu în modelul general al responsabilității societale a întreprinderilor (RSE) cu adaptări și ajustări la particularitățile domeniului avut în vedere și împărtășesc o logică a autoregulării, vizând să evite o reglementare prematură ori intruzivă ce se presupune că ar împiedica dezvoltarea tehnologiilor și avansurile economice preconizate. Ele s-au declinat, până acum, în special în instrumente precum: enunțarea de mari principii în acte declarative emaneate, de exemplu, de la o organizație internațională, dar fără deschidere juridică obligatorie; coduri de conduită la nivel de întreprinderi, de sectoare etc.; obligații de raportare regulată subscrise de actorii respectivi;

supravegherea mai mult sau mai puțin informală efectuată de auditori profesioniști ori de organizații ale societății civile. Printre aceste inițiative se citează, cu titlu exemplificativ, lucrările fundației *AI for good* instituită de Uniunea Internațională a Comunicațiilor (UIT), care fac parte din sistemul ONU, „liniile directoare” adoptate de Uniunea Europeană și Consiliul Europei ș.a. Dacă atari demersuri și documente au jucat un rol precursor în formularea mizelor și a principiilor, dezvoltarea spectaculară și desfășurarea aplicațiilor în toate domeniile au condus la o tranziție rapidă spre norme juridice inclusiv în ipostaza asocierii cu cele tehnice mai ambițioase. În această ultimă perspectivă, se înregistrează o alunecare rapidă de reguli și instituții clasice (legi, regulamente, hotărâri judecătorești etc.) spre dispozitive preponderent tehnice (norme, certificări, etichete) la nivel european și global.

Reglementarea juridică. În virtutea originilor și naturii sale prin excelență de sorginte juridică și structurată precum o „unitate de drepturi”, Uniunea Europeană se manifestă ca un pionier și actorul cel mai avansat în reglementarea juridică a aplicațiilor inteligenței artificiale. Structurarea unei normativități specifice a început prin Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 relativ la protecția persoanelor fizice față de tratamentul datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date (RGDP) care a stabilit reguli obligatorii în materie de colectare și tratare a datelor personale. Printre altele, acesta instituie pe seama persoanelor fizice „dreptul de a nu face obiectul unei decizii fondate exclusiv pe un tratament automatizat, inclusiv profilajul, producând efecte juridice ce le privește ori afectează în mod semnificativ și similar” (art. 22). Această interdicție este ridicată în situația înc are persoana își dă consimțământul său explicit la tratament, atunci când e necesar pentru încheierea ori executarea unui contract sau atunci când tratamentul e autorizat de dreptul UE ori de dreptul intern al unui stat membru. Numărul și amploarea excepțiilor aproape că goleşte de conținut interdicția de principiu întrucât, pe de o parte, cea mai mare parte a relațiilor dintre consumatori și întreprinderi sunt de natură contractuală, iar pe de alta statele membre pot să autorizeze tot ceea ce vor, în special, dar nu numai, în ceea ce privește folosirea de către administrație de tratamente automate. Citatul articol 22 cere, în același timp, atât întreprinderilor private cât și colectivităților publice să stabilească garanții proporționale pentru a

asigura respectarea drepturilor și libertăților persoanelor vizate, în special posibilitatea unei revizuirii umane. Din păcate, în reglementările subsecvente și conexe atât UE cât și statele membre au deschis larg excepțiile tratamentului automatic. Astfel, pentru prima dată, Regulamentul (UE) 2022/2065 al Parlamentului European și Consiliului relativ la o piață unică a serviciilor digitale și de modificare a directivei 2000/31/CE (Digital Services Act - DSA) constrânge practic cele mai mari platforme să stabilească dispozitive algoritmice proactive de tratare preventivă a conținuturilor ilicite pe care le adăpostesc. Exemple asemănătoare se găsesc și în legislațiile naționale ale statelor membre, ca, de exemplu, Franța și Belgia.

Entuziasmul pentru inovațiile tehnologice și cu atât mai mult în condițiile spectacularului extraordinar al IA generative și câștigurile importante scontate în termeni de eficiență a acțiunii publice promise de dezvoltatorii lor au condus încă odată la punerea în serviciu prematură ori imprudentă a anumitor aplicații care uneori provoacă veritabile catastrofe pe plan uman și politic. În absența legislației specifice, instanțele au fost sesizate cu cazuri de violare a drepturilor cetățenilor și cu cereri de reparare a daunelor astfel provocate. Un număr de dispozitive au fost condamnate de judecători și li s-au aplicat sancțiuni³⁵. În Olanda, tribunalul de la Haga, sesizat la inițiativa Comitetului olandez al juriștilor pentru drepturile omului, a suspendat, la 5 februarie 2020, legislația care stabilea algoritmul SyRi de luptă contra fraudei sociale și fiscale pentru violarea dreptului la viață privată garantat de art. 8 din Convenția europeană a drepturilor omului³⁶. În decizia sa instanța a estimat că dispozitivul conferea suficientă protecție cetățenilor, în special la nivelul preciziei finalităților tratării datelor și al minimalizării datelor de tratat. Se stigmatiza mai ales lipsa de transparență a algoritmului. Acesta funcționa prin atribuirea de „scoruri” de „factori de risc” (de fraudă), potrivit unui „arbore de decizie” dar în privința căruia tribunalul constata că e total inaccesibil și deci de neînțeles și inverificabil de justițiabil, la fel precum de magistrați. Doctrina a considerat la rândul său că o acțiune similară putea să fie

³⁵ B. Fridman, *Le contrôle juridique des algorithmes*, în „*Liber Amicorum Xavier Dieux*”, vol. I, p. 727 și urm.

³⁶ *Rechtbank Den Haag, NICM et. c.s.c. De Staat der Nederlanden*, C/09/550982/HAZ 18/38, 5.02.2020.

introdusă pe aceleași temeiuri contra algoritmului belgian Oasis³⁷. Fapt și mai grav, un raport al Amnesty International a arătat că un „algoritm xenofob”, introdus în Olanda în materie de alocații familiale, a condus la suprimarea alocațiilor percepute de zeci de mii de familii, din care un număr disproporționat de origine străină și sărace, private de drepturile lor și constrânse de a rambursa sumele deja încasate³⁸.

O altă cauză semnificativă pentru domeniu s-a înregistrat în Marea Britanie. În fapt, poșta a utilizat, începând din 1999, un program (soft) *Horizon* conceput de firma japoneză Fujitsu, pe baza căruia 736 de angajați au fost condamnați între 2000 și 2014 pentru deturnare de fonduri, dintre care unii la pedepse cu închisoarea. O expertiză a stabilit că la început softul era afectat de „bugs” importanți, pe care poșta îi cunoștea dar continua să utilizeze programul. Situația a generat unul din cele mai mari scandaluri judiciare din Marea Britanie. Printr-o serie de hotărâri definitive Curtea londoneză de apel a revizuit peste 50 de condamnări penale, în timp ce societatea poștală a tranzacționat cu peste 550 de agenți injust sancționați³⁹. Ca urmare, poșta britanică a anunțat că a înlocuit în activitățile sale softul *Horizon* cu un altul mai perfecționat.

Cel puțin pentru această etapă, și cu predilecție odată cu și în contextul apariției și dezvoltării aplicațiilor ChatGPT, principala preocupare a reglementării, și ceea ce îi marchează în consecință conținutul, e cea de reducerea riscurilor, în special a celor de afectare a drepturilor și libertăților, daune susceptibile a fi cauzate persoanelor și societății de folosințele tehnologiilor de inteligență artificială, precum și de a fixa regulile responsabilității în scopul de a se determina cine ar trebui să repare respectivele prejudicii⁴⁰. Trei tipuri de riscuri sunt considerate ca principale din această perspectivă: a) reducerea libertăților prin extinderea și intensificarea supravegherii, ceea ce înseamnă nu numai atingerea vieții private, ci și inhibarea (*chilling effect*)

³⁷ E. Degrave, *The Use of Algorithms to Combat Social Fraud in Belgium*, în „European Review of Digital Administration&Law”, 2020, p. 175.

³⁸ Amnesty International, *Xenophobic machines: Discrimination through unregulated use of algorithms in the Dutch childcare benefits scandal*, Peter Benenson House, 2021.

³⁹ Ca, de exemplu, hotărârea din 21 aprilie 2021: *Ambrose v. Post Office Ltd. (2021)*, EWCA Crim 1443.

⁴⁰ B. Macq (ed.), *Face aux défis de l'intelligence artificielle générative*, tome I, Académie Régale de Belgique, Bruxelles, 2024, p. 104.

libertăților de expresie, de asociere, de reuniune etc.; b) afectarea drepturilor persoanelor prin decizii luate cu ajutorul IA, adică lipsa de transparență și motivare, riscurile de eroare și de discriminare; c) amenințarea că o luare de control a IA ar face să apese asupra securității persoanelor și a colectivității, care alimentează scenarii și actualizează vechi fantasme privind o pierdere de autonomie umană ca efect al unei preluări de control de către mașini ori chiar, mai recent, privind riscul extincției omenirii (ca specie). În orice caz, amenințările de acest gen sunt în continuă dezvoltare și diversificare. Într-un recent studiu al MIT atenționează, de exemplu, față de riscurile de a vedea într-o zi că inteligența artificială comite fraude ori că trucează alegeri. În cea mai rea ipoteză, ne previn autorii lucrării, ne putem imagina că o IA ultra-inteligentă caută să preia controlul asupra societății conducând la înlăturarea oamenilor de la putere, provocând chiar extincția umanității. Acuzațiilor de catastrofism li se răspunde în sensul că singura rațiune de a gândi că aceasta nu e grav e a ne imagina că respectiva capacitate de a înșela a IA va rămâne aproape la nivelul actual; or, acest scenariu pare puțin probabil, ținând seama de cursa feroce la care se dedau deja giganții tehnologiilor pentru a dezvolta IA⁴¹.

Aplicarea dreptului comun și a garanțiilor statului de drept la luarea deciziilor (administrative) de sau cu ajutorul inteligenței artificiale. Probleme deosebite ridică utilizarea aplicațiilor IA în domeniul deciziilor administrative. Acestea, adoptate sau nu cu aportul unui algoritm ori al unui dispozitiv de inteligență artificială trebuie să respecte, ca regulă generală, în statul de drept, un anumit număr de garanții ce au fost definite și statuate de-a lungul timpului de legile, practica și jurisprudența administrative. Respectarea acestor reguli și garanții impun constrângeri foarte importante și consistente aplicațiilor care s-au dezvoltat în materie de sprijinire a deciziei administrative. Ele se referă, în principal, pe de o parte, la transparența algoritmilor și la motivarea deci a explicabilității deciziei și, pe de altă parte, la legalitatea și fiabilitatea acestora, calitatea performanțelor sale și absența de prejudecăți constitutive de discriminări ilicite. Acestea nu se aplică, totuși, decât deciziilor luate de administrație iar nu și aplicațiilor care propun simple predicții ori recomandări. Frontiera dintre cele două categorii de

⁴¹ *L'intelligence artificielle ment, triche et nous trompe, et c'est un problème, alertent des experts*, „Le Figaro”, 11 mai 2024.

acte enunțate nu e întotdeauna ușor de trasat. Cel mai adesea softul indică, de exemplu, agenților administrațiilor fiscale și sociale persoanele de investigat, întrucât datele sale suspectează o fraudă într-o materie dată. Această indicare nu e o decizie, dar respectivele aplicații determină, totuși, la scară mare modul de aplicare a dreptului și conformitatea criteriilor lor cu legile și celelalte reglementări și, în consecință, ar trebui să poată fi controlate.

Prima cerință în materie de decizii administrative luate cu ajutorul softului e publicarea documentului sursă de aplicații, pe care judecătorii o dispun adesea (în practică fiind vorba, de exemplu, de codul sursă de aplicare a votului electronic, softul de înscriere a elevilor spre filiere de studii superioare ș.a.). Uneori administrația tinde să se sustragă de la această obligație invocând necesitatea secretului, dar aceasta nu e deloc compatibilă cu principiile publicității și transparenței administrative care sunt fundamentale într-un stat de drept. Un obstacol la publicare poate fi protecția drepturilor de proprietate intelectuală ale întreprinderii care a conceput ori furnizat programul. În acest sens, în S.U.A. Curtea Supremă din Wisconsin a respins cererea unui condamnat de a cunoaște parametrii programului Campus de predicție a riscului de recidivă, care fusese utilizat de judecător pentru a pronunța împotriva lui o condamnare deosebit de severă, pe motiv că softul era proprietatea întreprinderii Northpointe⁴². O atare decizie nu ar fi admisă în Europa, în raport cu exigențele dreptului la un proces echitabil. În general, atunci când administrația are o obligație de publicare ori de motivare, ea nu se poate retrage în spatele angajamentelor pe care le-a luat față de furnizor spre a scăpa de obligațiile de ordin public ce-i revin. Administrația e ținută, deci, să se arate deosebit de atentă în contractele încheiate cu furnizorii privați de programe (softuri) în scopul de a-și putea îndeplini obligațiile sale.

Chestiunea motivării ori explicării deciziilor publice luate cu ajutorul inteligenței artificiale e, de asemenea, delicată și în unele privințe chiar controversată. Pe o primă linie conceptuală s-a considerat a se impune să se distingă în acest caz între IA simbolică, care constă în arbori de decizii, și noile IA conexioniste, care se întemeiază pe învățarea profundă a rețelelor neuronale. Utilizarea de arbori de decizie nu ridică probleme deosebite, întrucât e vorba de programe în care regulile sunt explicite și furnizate de oameni. Se poate deci controla dacă aceste

⁴² Wisconsin SC, *State v. Loomis*, July 13, 2016, no. 2015AP 157-CR.

reguli respectă legea. Dimpotrivă, tehnologia de rețele de neuroni permite a învăța o IA, printr-un exercițiu mai mult sau mai puțin dirijat, să distingă cazuri ca, de exemplu, imagini de câini și de pisici, dar fără a putea cunoaște criteriile exacte ce fundamentează drepturile de clasificare luată de mașină. Or, deciziile puterilor publice ce afectează drepturile utilizatorilor trebuie să fie clar motivate, așa încât destinatarul să poată înțelege motivele și autoritățile de control să-i aprecieze legalitatea. Această problemă zisă a „cutiei negre” e crucială pentru dezvoltarea aplicațiilor IA în domeniul guvernancei din moment ce nu e vorba nici mai mult nici mai puțin de a interzice ori de a autoriza utilizarea acestor tehnici la nivelul autorităților publice. Astfel Consiliul Constituțional al Franței, printr-o hotărâre de principiu din 12 iunie 2018, a declarat neconstituțională recurgerea la „algoritmi autodidacți” susceptibili să revizuiască ei înșiși regulile ce li se aplică”⁴³. Autorizarea de către legislator de atari algoritmi ar aduce atingere „principiilor de valori constituționale ce guvernează puterea reglementară în măsura în care, pe de o parte, nu ar mai fi garantat că regulile aplicate de algoritmi vor fi conforme dreptului și, pe de altă parte, administrația și-ar abandona puterea sa reglementară algoritmilor, aceștia definindu-și propriile lor reguli. O parte a doctrinei a propus totuși un mijloc de ordin tehnic, relativ simplu, spre depășirea acestei dificultăți⁴⁴. Ar fi astfel suficient să se adauge tehnologiilor de IA o aplicație, precum un model bazat pe lingvistica computațională ce ar furniza o motivare deciziei corespunzătoare criteriilor cerute în statul de drept în termeni de claritate și bună aplicare a regulilor de drept. Desigur, nimic nu garantează că explicația dată de modelul lingvistic corespunde parametrilor IA; totuși, adaugă acești autori, nu va fi diferit nici pentru judecători, studiile realiste arătând că motivele pe care le dau deciziilor lor diferă și disimulează adesea cauzele profunde ale acestora. Alți autori apreciază că o atare soluție rămâne nesatisfăcătoare din moment ce, în acest caz, motivarea nu permite autorităților publice înseși mai mult ca judecătorului și justițiabililor să controleze în mod substanțial conformitatea IA cu regulile de fond impuse de statul de drept. În consecință, în afară de obligațiile formale de

⁴³ Conseil Constitutionnelle, décision no. 2018-765 DC, loi relative à la protection des données personnelles, par. 66, p. 16-17.

⁴⁴ S. Wachter, B. Mittelstadt, Ch. Russel, *Counterfactual Explanations without Opening the Blackbox: Automated Decisions and the GDPR*, în „Harvard Journal of Law & Technology”, vol. 31, 2018, p. 841 și urm.; S. Desmoulin, -Canselier, S. Le Métayer, *Décider avec les algorithmes. Quelle place pour l'Homme, quelle place pour de droit?*, Editions Dalloz, Paris, 2020, p. 227-228.

transparență și de motivare, deciziile administrative luate de ori cu ajutorul inteligenței artificiale sunt supuse în plus unui control de legalitate, care comportă o multitudine de aspecte ce pot să se transforme în totalitate în surse de proces. Spre a prefigura o atare perspectivă, e semnificativă o listă, prin forța lucrurilor, neexhaustivă a punctelor supuse verificării. Trebuie ca algoritmul să utilizeze date pertinente, obținute în mod ilicit, strict necesare deciziei în ceea ce privește datele personale ori care aparțin vieții private. Criteriile deciziei și ale distincției se impun a fi strict conform legii ori cel puțin proporționate atunci când administrația dispune de o putere de apreciere discreționară. Ar trebui față de acesta să se verifice dacă nu a fost comisă o eroare de apreciere cu „proxies”, a parametrilor deciziei, ponderării lor, în special că aplicația nu recurge la parametri interziși (gen, origine etnică etc.) și că rezultatele nu sunt discriminatorii.

Așadar, după cum se poate observa și prin atari considerente, aplicarea regulilor dreptului comun și a garanțiilor ordinare aferente statului de drept la deciziile publice luate de, ori cu ajutorul inteligenței artificiale antrenează constrângeri deosebit de semnificative. Atunci când aplicarea sau utilizarea sa nu e conformă acestor repere pot interveni sancțiuni importante. Pe lângă faptul că decizia administrativă în cauză va fi anulată, iar utilizarea softului ar putea fi suspendată ori chiar interzisă. În plus, ar putea fi angajată și răspunderea autorităților publice, precum și cea a furnizorului de IA potrivit unor reguli care variază de la un stat la altul, ceea ce antrenează probleme suplimentare, delicate în termeni de partajare și de cumul de răspunderi a unuia și a altora. Principiul aplicabil este cel al reparării integrale a daunei tuturor persoanelor afectate prin deciziile ilegale ori prin algoritmul defectuos. În această ultimă privință mizele financiare care se pun pot să fie substanțiale.

Primele evaluări internaționale ale impactului IA asupra drepturilor fundamentale.

Prin raportul 2022/2023 privind starea drepturilor omului în lume, publicat la 24 aprilie 2024, problematica impactului („amenințării”) IA asupra drepturilor umane fundamentale, a intrat oficial și în preocupările instituționale ale *Amnesty International* și prin aceasta a dobândit și o accentuată dimensiune internațională. Într-adevăr, documentul, care analizează situația drepturilor și libertăților în 155 de țări, abordează pentru prima dată subiectul și avertizează prin concluziile sale că această tehnologie dacă nu e reglementată la timp, suficient, adecvat și

eficient poate „spori inegalitățile rasiale, crește supravegherea și amplifica discursul de ură pe internet”.

În viziunea autorilor demersului, apariția instrumentelor de inteligență artificială generativă a relevat și amenințările pe care utilizările sale le prezintă pentru drepturile fundamentale, și în special pentru populațiile cele mai marginalizate ale societății. Două insuficiențe majore sunt reproșate statelor în acest context, legate de măsurile de control ce se impuneau în privința comerțului mondial de programe (softuri)-spion și, respectiv, de modelul de activitate bazat pe supraveghere, adoptat de giganții tehnologiei. Riscurile aferente IA s-au obiectivat și au fost percepute ca atare odată cu lansarea în 2023 a ChatGPT-4, un instrument/unealtă capabilă să sintetizeze și să producă texte, care a atras atenția asupra modului în care inteligența artificială generativă va transforma viața profesională, accesul la servicii publice și, în plan mai general, experiența aferentă platformelor *on-line*. Ca orice nouă tehnologie ea are un efect dual, poate oferi oportunități dar fără o reglementare adaptată și aplicată ar putea accelera riscurile ce apăsă asupra drepturilor umane în domenii precum accesul la prestații sociale, la educație și la muncă, drepturile muncii, respectarea vieții private și a securității pe internet. Ar fi vorba, printre altele, de un risc de intensificare a inegalităților, în special rasiale, de supraveghere crescândă și de amplificare a conținuturilor de ură *on-line*. Sistemele de IA existente, printre alte tehnologii, accentuează deja inegalitățile și aduc prejudicii relevante populațiilor marginalizate în sectoare precum accesul la servicii publice, menținerea ordinii, securității și migrațiilor. Se menționează, în acest context, exemplul stabilirii în Serbia a unui nou sistem de protecție socială parțial automatizat, finanțat de Banca Mondială, și care a antrenat excluderea a numeroase persoane care au încetat astfel să beneficieze de un ajutor esențial. La rândul său, utilizarea tehnologiei de recunoaștere facială intensifică restricțiile aduse dreptului de liberă circulație și contribuie la menținerea sistemelor de dezvoltare separată. În plus, societățile de capital-risc care investesc în noile tehnologii au abdicat adesea la obligația lor de a respecta drepturile fundamentale. Referitor la comerțul mondial cu programe-spion, cercetările *Amnesty International* din 2023 au contribuit la depistarea utilizării softului *Pegasus* contra ziariștilor și a societății civile în mai multe țări; o anchetă de amploare realizată de *European Investigative Collaboration*, în parteneriat cu autoarea raportului privind „Predator

Files”, a descoperit că un sistem de acest gen al unei întreprinderi cu sediul în UE și supusă reglementării europene fusese vândut în mod liber în întreaga lume, în condițiile în care, chiar a doua zi după această descoperire, Parlamentul European adopta (noiembrie 2023) o rezoluție în care critica absența măsurilor destinate să limiteze atingerile aduse drepturilor umane, comise în sectorul respectiv. Documentul se adăuga altor semnale de acest gen, în special declarației din martie 2023 a 11 state care recunoștea și denunța amenințările pe care le prezintă programele-spion pentru drepturile fundamentale, ceea ce e perceput în raport ca un semn că anumiți responsabili politici înțeleg și încep a acționa. În privința atingerilor drepturilor umane comise de giganții tehnologici, documentul precizează că prejudiciile cauzate de modelul de activități fondat pe supraveghere, care a fost adoptat de aceștia, s-au manifestat și în 2023 nu numai în contextul conflictelor armate, ci și în modul în care au fost încălcate drepturile copiilor și ale tinerilor. Practicile interzise de colectare a datelor și sistemul de recomandare a conținutului TikTok reprezintă un pericol pentru tinerii utilizatori de platforme, amplificând conținutul privind depresia și suicidul, care e susceptibil să agraveze problemele de sănătate mintală preexistente. Pe de altă parte, se constată pe X o creștere alarmantă a incitării la ură contra persoanelor LGBTI. Subinformarea și dezinformarea politice sunt preconizate să se amplifice în perspectiva numeroaselor alegeri din 2024. Manevrele de acest tip sunt facilitate și intensificate de algoritmiile rețelelor sociale și modelele de activitate ale giganților tehnologici care acordă prioritate „participării” utilizărilor cu orice preț. Aceste riscuri au fost accentuate prin apariția instrumentelor fondate pe IA generativă. Unele autorități de control și victime, pe de o parte, caută să obțină o reparație, iar pe de altă parte încearcă să împiedice noi atingeri ale drepturilor umane. Se remarcă, de asemenea, și apariția unei jurisprudențe pertinente, în frunte cu hotărârea din iulie 2023 a Curții de Justiție a UE care a respins modelul de activitate fondat pe supraveghere. Concluzia raportului e sintetizată astfel: guvernele trebuie să interzică imediat programele-spion și tehnologiile de recunoaștere facială, care sunt extrem de intruzive, să ia măsuri legislative și reglementare ferme pentru a lupta împotriva riscurilor și prejudiciilor legate de tehnologiile IA și să încadreze giganții tehnologici, în special remediind pericolele inerente modelelor de activitate fondate pe supraveghere.

Premisele creării primului „minister al IA” din lume! Printr-un comunicat oficial, publicat vineri 26 aprilie 2024, Ministerul Securității Interne al S.U.A. a anunțat înființarea, la cererea președintelui J. Biden, a Consiliului Federal pentru Inteligență Artificială (CF-IA) menit (deocamdată) să consilieze guvernul de la Washington în probleme de utilizare „sigură și securizată” a acestei noi tehnologii, ceea ce prefigurează crearea primului răspuns major instituționalizat la această provocare civilizațională crucială, ca precursor al unui viitor „minister” al inteligenței artificiale. Compus din 22 de membri – oameni politici (precum guvernatorul statului Maryland), universitari și PDG a 8 companii majore în domeniu – și cu (deocamdată) caracter consultativ, este menit să ajute, prin avizele și recomandările sale, autoritățile americane să fundamenteze deciziile aferente luptei împotriva perturbatorilor inteligenței artificiale „care pot avea un impact asupra securității naționale sau economice, sănătății publice ori siguranței”. Dacă IA e un instrument de transformare, respectiv tehnologia cea mai transformatoare a epocii noastre, este imperios necesar a ne asigura că ea se desfășoară în mod sigur și responsabil și din această perspectivă noua structură instituțională e destinată să contribuie ca „securitatea interioară americană să rămână în avangarda amenințărilor în constantă evoluție prezentate de actorii statali ostili și să întărească sănătatea noastră naturală” precizează comunicatul. Și aceasta în situația în care aplicațiile sale pot fi folosite spre a permite atacuri mai rapide și la scară mult mai ridicată contra unor ținte precum conductele de petrol și gaz, căile ferate și alte structuri strategice, avertizează memoriul de fundamentare a noului proiect. Prima reuniune a Consiliului va avea loc la începutul lunii mai și va formula recomandări pentru adaptarea în deplină securitate a IA „în serviciile esențiale de care americanii depind în fiecare zi”.

XIV. Spre cea de-a patra categorie de drepturi ale omului, drepturile umane privind inteligența artificială? Spre un nou Pact internațional relativ la drepturile IA

Progresul exploziv în domeniul noilor aplicații ale inteligenței artificiale (IA) accentuează și amplifică nevoia de reglementare juridică adecvată și eficientă a activităților aferente. În același timp, dezvoltările reglementare și amploarea transformării previzibile implicate de cea de-a 4-a revoluție industrială presupun crearea și urmarea unor fundamente etico-juridice ferme și consistente, care să nu împiedice inovarea și, totodată, să asigure protecția drepturilor umane, a valorilor societății democratice și să satisfacă exigențele statului de drept. Așa, de exemplu, recente anunțuri ale întreprinderilor implicate în elaborarea unui nou tip de *software*, care să fie capabil să desfășoare acțiuni pentru atingerea unui scop dat, constituie o nouă provocare în acest sens⁴⁵. Anticiparea problemelor ce pot apărea în asemenea contexte și a identifica posibile răspunsuri și riposte de ordin juridic – de *lege lata* ori de *lege ferenda* – constituie astfel o preocupare permanentă, raportată în primul rând la imperativul respectării drepturilor omului.

În același timp, devine tot mai evident că, în practică, IA se manifestă deopotrivă precum o disciplină și un ansamblu de metode ce permit modelizarea și simularea unui fenomen, cu obiectivul de a răspunde la o chestiune, de a rezolva o problemă ori de a înțelege un fenomen. Atribuirea, la 8 octombrie a.c., a Premiului Nobel pentru fizică 2024 celor doi cercetători pentru performanță în materia inteligenței artificiale reprezintă o recunoaștere a deschiderii potențial revoluționare a disciplinei în chiar sensul problematicei pe care o vizează și a imperativului unui control uman adecvat în vederea asigurării unei securități juridice depline. Din acest punct de vedere în plan doctrinal se întrevăd noi și îndrăznețe construcții teoretice care își așteaptă

⁴⁵ Botezat „agent” și considerat de nivel 3 (după roboții conversaționali, precum ChatGPT și sistemele capabile de a „raționa” și înaintea ipotezei viitoare a IA capabile de a „inova” ori de a „face munca unei organizații”) acesta e considerat noul orizont preconizat de orice sector al inteligenței artificiale. Toate asemenea evoluții ridică noi probleme și din perspectiva intervenției dreptului. Ideea de a dezvolta agenți capabili a acționa apare ca un risc suplimentar în privința securității în domeniu; cu cât un sistem e mai acțional, cu atât persistă pericolul de pierdere a controlului ori a utilizărilor periculoase de către actori rău intenționați. De exemplu, respectivii agenți ar putea riposta/replica la ori a întreprinde ciberatacuri.

recunoașterea oficială, consacrarea normativă și aplicarea practică. Printre acestea se remarcă, prin originalitate și posibilele implicații teoretico-practice recunoașterea unei a patra generații (categorii) de drepturi ale omului, subsumate dreptului fundamental la folosirea inteligenței artificiale controlului uman al inteligenței artificiale și emergența unui drept la securitate umană în conceperea, producerea și utilizarea noilor tehnologii ale inteligenței umane și elaborarea, în această perspectivă, a unui pact internațional de cuprindere sistematică și recunoaștere juridică, alături de cele două din 1966 – privind drepturile civile și politice și, respectiv, drepturile sociale, economice și culturale –, cel de-al treilea preconizat pentru drepturile umane de mediu – relativ la drepturile umane în raport cu inteligența artificială.

1. Preliminarii generale. Aflat în proces complex de cristalizare, în cadrul unei ecuații dinamice și departe de aș fi stabilit și desăvârșit încă inclusiv cadrele generale, *dreptul inteligenței artificiale* vine să completeze și chiar treptat să înlocuiască normele și abordările etice dominante în plan mondial și național. Odată cu afirmarea unor mize sociale și morale majore în dezvoltarea sistemelor de IA, lipsa unui control (efectiv) și de caracter obligatoriu proprie eticii aplicate, marchează insuficiența acestora și relevă imperativul reglementării juridice. Acest difuz și inconsistent amalgam normativ nu permite a face față amplitudinii riscurilor pe care le generează utilizarea noilor tehnologii, iar nevoia de securitate adecvată și juridicitate aferentă se impune cu necesitate. Principii precum realizarea și valorificarea IA, controlul uman, securitatea, transparența afirmate mai întâi în etică își croiesc drum spre recunoașterea juridică și fondează și prefigurează reperele unui regim general al emergenței dreptului IA. Acesta completează abordarea normativă sectorială și reacțiile și dezvoltările aferente diferitelor ramuri de drept în specificitatea lor. În acest sens, cadrul juridic european cu vocație universală instituit în 2024 – prin încheierea, sub auspiciile Consiliului Europei, la 24 mai, a Convenției-cadru privind inteligența artificială și drepturile omului, democrația și statul de drept (primul instrument juridic internațional în materie) și adoptarea, la 13 iunie a.c., a Regulamentului (UE) nr. 1689/2024 de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială (prima lege din lume referitoare la IA) – complementare ideatic și reglementar, exprimă concepția dominantă a percepției și încadrării juridice a fenomenului, cu aspirația de a se generaliza și universaliza.

Astfel configurat nucleul DIA, acesta, în întregul său, se prefigurează a fi conceput și a se dezvolta intrinsec în sensul și în scopul protecției indivizilor, societății și, în ultimă instanță, a speciei umane, pe calea păstrării controlului asupra IA și a asigurării permanente a securității umane față de posibile derive și efecte nefaste asupra civilizației și condiției omului ca individ, colectivitate și specie între specii. Încadrată în ceea ce s-a denumit ca a patra revoluție industrială, cea indusă de noile tehnologii preponderent digitale, în frunte cu IA ocupă majoritatea spațiilor vieții; spre deosebire de dezvoltările tehnice anterioare, ea nu vizează numai industria și producerea masivă de bunuri și servicii, ci se îndreaptă și spre preocupările cotidiene, petrecerea timpului liber, relațiile interpersonale și zonele cele mai întinse ale existenței, dezumanizându-le sau cel puțin tehnicizându-le sub o formă și într-o măsură nemaîntâlnite până acum. În acest mod IA sfidează regulile ingineriei, ale medicinei sau pe cele ale științelor în general, dar și pe cele ale dreptului, ridicând și punând problema ce fel de ordine juridică trebuie să corespundă acestor noi și importante evoluții. Într-o atare situație complexă se impune , deopotrivă, simultan și complementar, ca accentul să se pună atât pe găsirea soluțiilor de protecție a drepturilor recunoscute până la acest moment, cât și pe necesitatea de a consacra noi drepturi, care să permită ocrotirea ființei umane, dar nu într-o realitate analogă, ci în scenarii artificiale. Un răspuns posibil formulat în doctrina latino-americană l-ar putea reprezenta, în acest sens, recunoașterea unei a patra generații de drepturi umane; existența drepturilor omului recunoscute până în prezent și structurate în cele trei generații succesive și apariția și consacrarea noilor drepturi în scenarii digitale și de IA, ar putea reprezenta punctul de diferențiere între ceea ce este și ceea ce se preconizează a fi. Se deschide, în acest mod, un proces de recunoaștere de noi drepturi, în scenarii de inteligență artificială ce răspunde nevoii de consacrare a controlului uman asupra IA, ca răspuns la impactul de a menține o supraveghere, o inspecție, o intervenție promptă, rapidă și eficientă asupra noilor tehnologii, de asigurare a utilizării IA spre binele comun și de garantare a securității față de efectele nefaste ale derivelor de aplicare a noilor tehnologii.

2. Dreptul uman de a controla IA. Cu titlu preliminar, dar nu fără rezonanță în planul încadrării etico-juridice a implicațiilor revoluției inteligenței artificiale, e de remarcat faptul că

pentru puterile globale și regionale dilema normativă constă în a opta pentru o reglementare mai strictă, care să caute protejarea drepturilor umane și a libertății utilizărilor ori a favoriza o viziune mai laxă, care să privilegieze în același timp inovarea și interesele geopolitice aferente⁴⁶. Diferitele cadre de reglementare ale Uniunii /europene privind IA adoptate succesiv în ritm rapid și complementar – Regulamentul (UE) 2022/2065 din 19 octombrie 2022 privind o piață unică pentru serviciile digitale, Regulamentul (UE) 2022/1925 din 14 septembrie 2022 privind piețele contabile și echitabile în sectorul digital și Regulamentul (UE) 2024/1689 din 13 iunie 2024 de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială – au ca numitor comun protejarea și promovarea drepturilor umane. Dimpotrivă, S.U.A. au optat pentru o aproximare reglementară mai laxă în ce privește dezvoltarea și aplicațiile IA. Se circumscrie acestei viziuni în primul rând Ordinul Executiv privind IA din octombrie 2023, în privința căruia devin clare motivele pentru care nu s-au agreat schimbări reglementare precum cele din UE (pe lângă faptul că răspund tradiției istorice a S.U.A. de neîncredere față de oricare tip de reglementare) privesc trei aspecte: a) teama ca o reglementare mai strictă, nu numai să nu descurajeze inovarea, ci și să orienteze investițiile spre alte regiuni; b) dat fiind că principalul motor de dezvoltare al acestei avansate tehnologii e în S.U.A. (e vorba de întreprinderi americane) se caută să se protejeze leadership-ul din rațiuni geopolitice (mai ales să se împiedice China să le întreaacă); c) face din aceste platforme aliatele naturale, într-un sistem de distribuție a puterii globale care favorizează S.U.A. și deci orice încercare de a reglementa va trebui să aibă în vedere poziția acestor platforme proprii.

Dintr-o perspectivă normativă și într-o atare măsură dreptul trebuie să răspundă la noi și unele total inedite provocări ce se ridică astfel și să ofere răspunsuri juridice adecvate, uneori chiar avangardiste. Unul dintre acestea, formulate deocamdată la nivel doctrinal, constă în recunoașterea controlului uman asupra inteligenței artificiale ca un nou drept, spre a garanta supravegherea umană în alcătuirea și dezvoltarea respectivelor aplicații/sisteme în scopul de a evita afectarea altor drepturi umane existente⁴⁷ și în jurul căruia să se dezvolte într-un sistem

⁴⁶ M.A. Guerra, *Regular la Inteligencia Artificial: ¿derechos humanos o geopolítico?*, „El Sol de México” 30 de marzo de 2024.

⁴⁷ C.S. Vasquez, J.A. Toro-Valencia, *El derecho al control humano: Una respuesta jurídica a la inteligencia artificial*, în „Revista Chileno de Derecho y Tecnología” nr. 2/2021, p. 211-228.

propriu alte drepturi umane asupra IA. Este vorba, aşadar, de garantarea pe această cale a protecţiei drepturilor şi intereselor ocrotite juridic în scenariile IA; autonomia şi capacitatea de învăţare a respectivelor sisteme face iminentă necesitatea de a menţine şi dezvolta un control uman adecvat şi eficient, în diferitele procese de creare şi dezvoltare a inteligenţei artificiale, cu obiectivul de a evita afectarea drepturilor umane, şi în caz de producere a sa, a se putea remedia. Se urmăreşte mai ales a garanta valori fundamentale deja ocrotite, precum egalitatea, viaţa privată, libertatea de exprimare, nediscriminarea, procesul echitabil ş.a. Ca urmare, semnificaţia controlului uman ca drept fundamental se referă la sensul său instrumental, adică se justifică spre a proteja drepturi intrinseci fiinţei umane, în cadre care nu sunt încă reglementate din punct de vedere juridic, precum cele ale IA. Într-adevăr, autonomia şi capacitatea de învăţare a respectivelor sisteme face iminentă necesitatea de a le controla uman, ca un concept teoretic şi juridic în construcţie, ce impune spre definitivare dezbateri şi analize corespunzătoare.

O primă chestiune vizează asigurarea unei concordanţe între ritmul avansurilor tehnologice ale inteligenţei artificiale şi cel al reacţiilor juridice pertinente. În mod tradiţional se considera că e deosebit de important ca dreptul să răspundă necesităţilor şi evoluţiilor sociale şi tehnologice, înainte ca ele să producă daune iremediabile şi vulnerabilitate a drepturilor umane. Riscul ca progresul tehnico-ştiinţific să iasă de sub controlul uman şi să afecteze umanitatea devine o preocupare generală, în primul rând din partea specialiştilor domeniului, cei mai conştienţi în acest sens⁴⁸ şi mai ales în contextul bulversărilor întrevăzute de emergenţa rapidă şi masivă a aplicaţiilor IA.

De asemenea, se impune a delimita implicaţiile juridice pe care le presupune recunoaşterea controlului uman precum un drept, în ceea ce priveşte definirea titularului său, ce poate cere ca garanţii şi noi şi inedite prerogative ale autorităţilor. În mod corelativ, în virtutea lui se nasc îndatoriri pentru stat şi particulari, în scopul de a garanta noul drept în scenariile de inteligenţă artificială. E vorba, de exemplu, de definirea responsabilităţilor statale menite să-l garanteze ca atare; nu mai puţin se vizează restructurarea instituţională aferentă delimitării

⁴⁸ „Dans les mêmes circonstances, je referas la même chose. Mais je suis inquiet que la conséquence majeure de tout ça puisse être que les modèles deviennent plus intelligents que nous et prennent la contrôle” declara, la 8 octombrie 2024, cu ocazia anunţului decernării Premiului Nobel pentru fizică 2024, unul dintre laureaţi, Geoffrey Hinton. „Le Figaro”, 8 octombrie 2024.

autorităților care să-și asume inspecția supravegherea și, la nevoie, sancțiunea aferentă participanților la producția și dezvoltarea IA. Un întreg sistem de „răspundere/reparare/asigurare” specifice își așteaptă prefigurarea, consacrarea și aplicarea. Ca o concluzie, recunoașterea controlului uman al inteligenței umane ca nou drept fundamental propusă în acest mod, rămâne o cale mai puțin explorată, dar care se prefigurează ca o ipoteză fezabilă de reacție juridică adecvată la noile evoluții tehnologice revoluționare și care presupune ca prim pas extinderea de către state a protecției drepturilor umane în scenariile IA, sens în care controlul uman reprezintă un instrument important.

În definitiv, perspectiva pentru om de a păstra controlul asupra IA rezidă, în special, din punct de vedere tehnic în capacitatea sa de a arbitra între diferitele IAG, prin validarea conformității a cinci axe privind originea datelor, modalităților de tratament, condițiile folosirii, finalitățile și superiorizarea sa⁴⁹.

3. Dreptul la securitate față de riscurile tehnologiilor de IA. Regulamentul (UE) 2024/1689 din 13 iunie 2024 oferă perspectivele unui standard mondial al IA de încredere, ca prim text juridic de natură orizontală ce stabilește exigențele reglementare obligatorii pentru principalii operatori (inclusiv pentru autoritățile publice) ai lanțului de valoare globală a sistemelor de IA cele mai de risc puse pe piață ori utilizate în Uniune⁵⁰. Ca act de reglementare el poartă dimensiunile specifice dreptului IA: pe de o parte se înscrie în mod natural în „ecosistemul dinamicii mondiale a tehnologiilor de inteligență artificială”, iar pe de alta și tot în același fel „își impune marca normativă” sprijinindu-se și exprimând în acest domeniu politica europeană de securitate a produselor și metodologia noului cadru legislativ („New Legislative Framework” – NLF) fondată pe abordarea riscurilor. În acest sens se instituie o veritabilă

⁴⁹ Th. Cassuto, *L’homme arbitre de l’intelligence artificielle*, „Dalloz Actualité”, 24 mai 2024.

⁵⁰ Regulamentul (UE) 2024/1689 al Parlamentului European și al Consiliului din 13 iunie 2024 de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială, și de modificare a Regulamentelor (CE) nr. 300/2008, (UE) nr. 168/2013, (UE) 2018/858, (UE) 2018/1139 și (UE) 2019/2144 și a Directivelor 2014/90/UE, 2016/797 și (UE) 2020/1828 (Regulamentul privind inteligența artificială), JO L, 2024/1689, 12.07.2024; pentru o prezentare analitică, a se vedea: M. Ho-Dac, *Premier décryptage du règlement européen sur l’intelligence artificielle (AI Act): vers un stand mondial de l’IA de confiance?* În „Recueil Dalloz” no. 34, 3 octombrie 2024, p. 1678-1685; C. Crichton, *Projet de règlement sur IA (II): une approche fondée sur les risques*, Dalloz Actualité, 4 mai 2024.

„schemă de conformitate *ex ante* alimentată de norme tehnice și un cadru *ex post* de supraveghere a pieței, de-a lungul întregului ciclu de viață a sistemelor de IA”. În același timp, așa cum s-a remarcat, în centrul reglementării se află conceptul de risc, care se „emancipează parțial în litera sa” de *acquis*-ul NLF și care include, alături de riscurile pentru „sănătate și securitate”, pe cele vizând „drepturile fundamentale”, „valorile Uniunii”, precum și respectul democrației și a statului de drept, ceea ce reflectă o „înclinare legislativă umanistă”, care prezintă semnificații importante din unghiul problematicei promovării unei noi categorii de drepturi ale omului, cea de-a patra, centrată pe ocrotirea omului ca specie și individ față de perspectivele apariției unui „alter ego” artificial, autonom și cu scopuri proprii, care pot deveni contrarii și distructive pentru condiție umană autentică, tradițională⁵¹. Din întreaga concepție a actului normativ fondator se degajă perspectiva condiției umane și a drepturilor omului, acesta fiind plasat în centul tehnologiilor de inteligență artificială în dimensiunea lor inovantă, dar și de risc pentru drepturile și libertățile fundamentale.

Cadrul juridic european uniform cu vocație universală de dezvoltare, introducerea pe piață, punerea în funcțiune și utilizarea de sisteme de inteligență artificială este construit pe și degajă exigențele unui drept esențial la securitate umană față de riscurile aferente inteligenței umane, deși neenunțat expres și consacrat ca atare. Obiectivele declarate sunt clare și evidente în acest sens, constând în:

- a veghea ca sistemele de IA introduse pe piață să fie *sigure* și să respecte legislația în vigoare în materie de drepturi fundamentale, valorile UE, statul de drept și durabilitatea environmentale;

- a garanta *securitatea juridică* în scopul de a facilita investițiile și inovația în domeniu;
- întărirea guvernanței și aplicarea efectivă a legislației existente în materie de *exigențe de securitate aplicabile sistemelor de inteligență artificială și de drepturi fundamentale*;

- facilitarea dezvoltării unei piețe unice pentru aplicațiile IA *legale și sigure* și a împiedica fragmentarea pieței. Pentru aceasta, Regulamentul IA cadru a stabilit interdicția anumitor practici, exigențe specifice aplicabile sistemelor de IA de înalt risc, reguli armonizate

⁵¹ T. Christakis, T. Karathanasis, *Tools for navigating the EU AI Act: (2) Visualization pyramid*, 7 mars 2024, on-line.

în materie de transparență aplicabile sistemelor de IA destinate să interacționeze cu persoane umane, celor de recunoaștere a emoțiilor și de categorizare biometrică și sistemelor de IA generativă utilizate pentru a genera ori manipula imagini ori conținuturi audio sau video. Nu în ultimul rând, întreaga abordare astfel reglementată și promovată trebuie să țină seama de rezultatele benefice asupra protecției sociale și de mediu pe care le poate aduce inteligența artificială, precum și de nivelurile de risc ori de consecințele negative pe care le poate avea această tehnologie.

Coerența e asigurată cu Carta drepturilor fundamentale a Uniunii și dreptul derivat al UE în domeniul protecției datelor, a consumatorilor, nediscriminării și egalității de gen. Se completează dreptul existent în materie de nediscriminare stipulându-se exigențe ce vizează reducerea la minimum a riscului de discriminare algoritmică, însoțite de obligații vizând gestiunea riscurilor, determinarea și controlul uman de-a lungul întregului ciclu de viață a sistemelor de IA. Caracteristica esențială a statutului juridic astfel conferit IA este aceea ca ea să fie „de încredere și centrate pe om”, asigurând „un nivel ridicat de protecție a sănătății, a siguranței, a drepturilor fundamentale consacrate în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, inclusiv a democrației, a statului de drept și a mediului, de a proteja împotriva efectelor dăunătoare ale sistemelor de IA” (considerentul 1).

4. Dreptul de a utiliza IA spre binele comun. În doctrina mexicană de profil s-a afirmat și argumentat nevoia consacării unui drept uman la folosirea inteligenței artificiale⁵², și aceasta întrucât limitarea ei ar însemna nu numai o mare pierdere în privința dezvoltării economice și tehnologice, ci și o posibilă încălcare a drepturilor umane. Stabilind o atare utilizare printr-o nouă generație de reglementări internaționale care să o garanteze, protejeze și să promoveze bunăstarea persoanelor și acționând spre poziționarea ei precum un drept uman și exprimarea provocărilor pe care le implică se întrevede o inedită dezvoltare în materie. Folosirea aplicațiilor inteligenței artificiale cu caracter constant, ușor accesibilă și gratuită, chiar cotidiană de cât mai multe persoane, degajă ideea recunoașterii IA precum un drept uman, iar acest lucru

⁵² L.A.M. Aboytes, *El derecho humano al uso de la inteligencia artificial (IA)*, în „Revista latinoamericano de ciencias sociales y humanidades”, nr. 6/2023, p. 188 și urm.

ar putea presupune ca fiecare individ să se bucure de un acces just la tehnologiile respective. Aceasta ar favoriza îmbunătățirea semnificațiilor și a exercitării celorlalte drepturi umane, precum cele economice, sociale și culturale, să se depășească îngrădirile accesului la informație, să se amelioreze asistența sanitară și să se faciliteze accesul la educație. Spre a se putea reuși în această privință e fundamental să se elimine îngrădirile digitale, asigurându-se accesul la tehnologii și garantându-se că toate sectoarele sociale, mai ales cele mai defavorizate să nu rămână în urmă în cursa pentru utilizarea IA, în beneficiul fiecărei persoane și a binelui comun.

Desigur, documentele internaționale în vigoare privind drepturile omului nu cuprind prevederi directe, exprese ori specifice referitoare la IA, dar textele unor articole pot fi interpretate, iar semnificațiile lor raportate la anumite cadre de implicare a acesteia. Este cazul, de pildă, al dispozițiilor referitoare la dreptul la viață privată (precum cele aferente art. 8 din Convenția europeană a drepturilor omului sau cele pendinte art. 11 din Convenția americană privind drepturile umane din 1981) și în virtutea cărora se poate considera că aplicațiile IA includ culegerea de date personale și supraveghere. Totuși pentru a stabili cadrul juridic care sprijină apărarea utilizării inteligenței artificiale ca drept uman se pot invoca și alte texte internaționale în domeniu, precum art. 15 (1) lit. b) din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale din 1966 relativ la „dreptul fiecăruia... de a beneficia de progresul științific și de aplicațiile sale”, sau articolul 14 – dreptul la beneficiile culturii, din Protocolul adițional la Convenția americană privind drepturile umane în materia drepturilor economice, sociale și culturale (San Salvador, 1988) și care stipulează că „Statele părți... recunosc dreptul tuturor persoanelor de a se bucura de progresul științific și tehnologic”, ceea ce presupune, într-o interpretare actualizată, și folosirea tehnologiilor de IA. Pe măsură ce aceasta avansează e necesar să se analizeze amploarea și profunzimea implicațiilor sale ca drept fundamental întrucât cadrele juridico-politice internaționale existente, începând cu fundamentalul proclamat prin Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948, ne oferă o bază solidă spre a aborda problemele generate de folosirea noilor tehnologii și aspectele vizând legăturile sale cu protecția drepturilor omului. Cu atari repere juridice se poate garanta, cel puțin pentru început, ca cercetările vizând și utilizarea IA să se desfășoare cu exigențele respectării demnității umane, protecției vieții private, asigurării egalității, recunoscându-se IA ca un drept uman pentru ca

alături de folosirea sa, acesta promovează și protejează alte drepturi fundamentale. Spre exemplu, deși Declarația universală din 1948 nu se referă la IA, există totuși în conținutul său elemente ce oferă o bază pentru a recunoaște drepturile care au legătură cu inteligența artificială precum prevederile art. 3 care stabilesc că „Orice ființă umană are dreptul la viață, la libertatea și la securitatea persoanei”, ceea ce ar putea include, într-o interpretare teleologică, protecția împotriva folosințelor dăunătoare ale IA. Recunoașterea acesteia din urmă ca un drept poate ajuta la promovarea egalității și îmbunătățirii vieții persoanelor sub diferite aspecte relevante pentru o seamă de drepturi umane clasice.

XV. Inteligența Artificială: mizele drepturilor fundamentale și provocările statului de drept

Inteligența artificială, ca nouă și radicală *revoluție tehnologică* a devenit nu numai un subiect fascinant și de amplă curiozitate pentru marele public ori de reflecție profundă pentru filosofi, ci și o preocupare majoră concretă pentru specialiștii diverselor domenii de activitate. După ce Gary Kasparov a fost învins de calculatorul Deeper Blue în 1997 pe tabla de șah s-a înțeles din ce în ce mai mult că acest instrument poate egala și, de ce nu, chiar depăși la un moment dat și în anumite privințe chiar și performanțele creierului uman. Astăzi, după apariția în noiembrie 2022 a IA generative cu avântul său exploziv și anunțarea pentru viitorul apropiat a emergenței IA generale⁵³ roboții, vehiculele autonome, justiția predictivă, algoritmi sunt deja tot atâtea inovații ce pot schimba viața cotidiană și profesională, inclusiv cea juridică. Iar viitorul, mai mult sau mai puțin previzibil se anunța deosebit de complicat, dar poate tocmai de aceea necesar a fi discutat. Și din atari motive inteligența artificială și problemele sale au devenit totodată și un *obiect juridic* care, dincolo de normele etice este reglementat și de cele de drept, cu pretenții străvezii de a deveni chiar un subiect al acestuia. După multiplicarea cartelor etice în materie și a numeroase alte instrumente de *soft law*, în special internaționale și europene, au apărut și primele reglementări juridice, iar altele își așteaptă iminenta promulgare, inclusiv și mai ales la nivelul UE, așa încât *dreptul inteligenței artificiale* își reclamă deja un loc, deocamdată provizoriu și tranzitoriu, în curs de definire, în cadrul sistemului juridic și un drept de cetate în arealul disciplinelor științifice. Aflate în privința dispozitivului de protecție între etică și drept, primele afectate de IA sunt *drepturile umane fundamentale*, care reprezintă rezonanțe deosebite la nivelul ansamblului social. Dacă IA ar putea permite, potrivit unora, să „activeze drepturile fundamentale”, ea prezintă, totodată, riscuri incontestabile pentru acestea din urmă.

⁵³ Un concept cu contururi încă neclare, desemnând în principiu inteligența artificială capabilă să realizeze oricare operațiune cognitivă umană. Ea se rezumă, însă, la inteligența analitică (chiar dacă mai eficient decât ființa umană), dar aceasta din urmă este dotată, de asemenea, și cu inteligență creativă, emoțională și practică. Asupra dilemelor semnificațiilor sale: A. Jean, *L'intelligence artificielle générale n'est ni intelligente ni générale*, în „Le Figaro”, 25 ianuarie 2024.

1. Premise, insuficiențe, inadecvări. Drepturile fundamentale, dreptul muncii, cel al sănătății, cel al proprietății intelectuale, datelor cu caracter personal, al finanțelor publice, dar și drepturile: civil, penal, internațional, bancar, al mediului și al climei ș.a. sunt afectate de dezvoltarea acestor noi tehnologii. Totodată, inteligența artificială nu e un instrument rezervat numai entităților private; cea mai mare majoritate a autorităților publice și a administrațiilor o utilizează astăzi, în special pentru tratarea imenselor volume de date și, mai mult decât atât, ea influențează în mod semnificativ însăși natura structurilor instituționale și rolul lor în arhitectura societății. Cum dreptul în general și corolarul său, răspunderea (juridică), țin prin excelență de acțiunea, natura umane, din care IA, prin definiție, este exclusă, se ridică problema adaptării legislației existente la specificitatea situațiilor generate de noile tehnologii și, respectiv, a adoptării altora noi, corespunzătoare ineditelor situații astfel create. Miza e, deci, aceea de a prezerva caracterul universal al reglementărilor legale existente, favorizând totodată emergența problematicii IA într-un spațiu juridic securizat și, pe cât posibil, transparent. Așadar, se ridică chestiunea și se reclamă în mod evident un răspuns la întrebarea existențială: există un, și dacă da, ce este acum dreptul IA? Și în aceeași logică ineluctabilă, urmează mirarea finală: la ce se va ajunge în cele din urmă în privința reacției juridice la un fenomen tehnologic civilizațional major?

Să pornim în demersul nostru de la a infirma impresia unora că tehnologiile de ultimă oră și prea moderne și complicate apar și se manifestă în afara dreptului. Dimpotrivă, pentru moment cel mult dacă admitem totuși că normativitatea juridică rămâne uneori, sub anumite aspecte, în întârziere în raport cu evoluția accelerată a tehnicii putem vorbi mai degrabă de insuficiență și de o oarecare inadecvare a sa temporare și de depășit. Într-adevăr, ansamblul dreptului pozitiv se aplică cu limitele și imperfecțiunile sale și noilor tehnologii aferente IA: dreptul drepturilor fundamentale, dreptul datelor cu caracter personal, dreptul responsabilității, dispozițiile privind produsele defectuoase, cele privind protecția consumatorului ș.a. Prin forța sa creativă, jurisprudența răspunde și noutății tehnologice, iar judecătorul nu poate refuza soluția juridică oricare ar fi provocarea tehnică cu care se confruntă.

Fără îndoială, insuficiențele și limitele în raport cu exigențele guvernantei IA sunt majore, manifestate la nivelul general al reacției juridice propriu-zise, deopotrivă națională,

regională (unional-europeană) și internațională și de aici nevoia îndepărtării și depășirii lor corespunzătoare, în primul rând printr-o abordare globală (mondială). Așa, de exemplu, nu există definiție clară și comună a diferitelor tipuri de tehnologi ale inteligenței artificiale. Într-adevăr, definițiile juridice actuale ale IA au tendința de a fi foarte largi, ceea ce ridică preocupări în privința aplicării lor în practică, întrucât reglementările acoperă, în consecință, un amplu evantai de sisteme ce prezintă riscuri diferite și ar putea să merite tratamente diferite. La fel nu sunt clar precizate înțelesurile acordate noțiunilor de risc, de securitate, de transparență, de echitate sau nediscriminare, ceea ce pune probleme în aprecierea conformității juridice. Nu în ultimul rând, se poate constata că se recurge adesea, la nivel regional, național și chiar local, în funcție de particularitățile sistemului legislativ, la reglementări menite să răspundă la preocupări particulare și de echilibrare a reglementării și dezvoltări în contexte date. Toate asemenea inconveniente ar putea fi depășite printr-un efort comun de corelare și compatibilizare sub semnul unei guvernante comune a IA, pe fundalul unei conceptualizări corespunzătoare. Cu referire concretă la materia drepturilor fundamentale reglementările în vigoare cuprind numai parțial referințe directe, respectiv cele referitoare la protecția datelor personale ori nediscriminare, rămânând insuficiente din moment ce un mare număr de sisteme de IA funcționează de la date neidentificabile și pot avea consecințe ce exced celor două materii deja avute în vedere. Din această perspectivă putem afirma deci că dreptul inteligenței artificiale există deja, *de lege lata*, cu neajunsuri evidente, dar pe deplin explicabile. Încă în expectativă, doctrina aferentă este chemată mai întâi să clarifice problema de a ști ce adaptări grabnice sunt necesare și mai ales ce reguli noi se impun a fi adoptate la nivel de etapă. Așadar, spre a ne îndrepta spre un drept deplin al inteligenței artificiale e nevoie a vedea ce fel de normativitate se cuvine adoptată, cu propuneri cât mai particularizate și tot mai articulate *de lege ferenda*. În fine, ca un corolar al unor atari metamorfozări reflecția juridică ar genera viziunea de ansamblu de urmat, stabilind, înainte de toate, echilibrul dintre drept și etică, între dezvoltarea economică și drepturile fundamentale, transparență și control în numele valorilor definitorii ale unei societăți financiar democratice. Comunitatea internațională, prin diferite forme și în diverse planuri de manifestare a sa s-a întrebat de mai multă vreme despre modul de a sesiza, înțelege și a se ajunge la a explica ceea ce pentru unii nu ar fi în realitate decât aplicarea de formule matematice transformate în coduri

informatică. Etica joacă un rol tot mai important în acest proces, diversele linii directoare elaborate în vederea promovării unei „IA demn de încredere”, enunțând șapte exigențe cheie în acest sens: 1) o acțiune mană și un control uman; 2) o robustețe tehnică și o adevărată securitate informatică; 3) respectul vieții private și o guvernanta a datelor eficientă; 4) o transparență a funcționării; 5) o adevărată diversitate, o nediscriminare și o echitate; 6) o bunăstare societală și a mediului; 7) o responsabilitate în raport de sistemele de IA utilizate. Atari orientări etice și instrumentele de evaluare create pentru operaționalizarea lor ajută la încadrarea și structurarea acțiunii de reflecție și stabilire a cadrului juridic absolut necesar manifestării „revoluției IA” și guvernării Dreptului Inteligenței artificiale (DIA).

Dezvoltările generate în planul dreptului pozitiv, evoluțiile înregistrate la nivelul reglementărilor specifice și jurisprudența aferentă prefigurează astfel o primă ipostază, evident de tranziție, a dreptului inteligenței artificiale în construcție. Chiar și la această etapă inițială reflecția și studiul acestuia devin deja necesare, având în vedere, deopotrivă, rapida afirmare a noilor tehnologii și majora/radicala transformare pe care o implică asupra vieții sociale și individuale care așteaptă urgente răspunsuri juridice. Universitatea și cercetarea sunt primele chemate al un atare demers.

2. Inteligența artificială: subiect și/sau obiect de drept? Conform definiției reținute în Recomandarea UNESCO din 23 noiembrie 2021 inteligența artificială privește „sisteme capabile de a trata datele și informația printr-un proces asemănător unui comportament inteligent și comportând în mod general funcții de raționament, de învățare, de percepție, de anticipare, de planificare și de control (punctul 2). Și celelalte înțelesuri acordate sintagmei de textele internaționale pertinente insistă, în esență, asupra unor atari elemente generale de prefigurare, care se focalizează pe responsabilitatea umană și, respectiv, produsul tratat. Din această perspectivă se ridică și problema statutului IA: obiect sau subiect de drept? O rezonanță importantă o prezintă în acest context, de exemplu, problema determinării subiectului activ al răspunderii civile pentru daunele generate de utilizarea aplicațiilor IA și al obligației de reparare a acestora. Aplicarea regimului clasic consacrat în cadrul sistemului de drept continentă, îndeosebi de codurile civile, în așteptarea unor reglementări speciale întâmpină deja serioase

dificultăți. Mai întâi, e cea legată de autonomie, în sensul dacă în situația unui pretins prejudiciu ce a fost provocat de un sistem IA ce utilizează învățarea automată pentru a lua decizii fără „uman în buclă” se pot aplica și, eventual, cu ce amenajări, principiile generale ale răspunderii bazate esențialmente pe liberul arbitru, controlul și previzibilitatea inerente persoanelor fizice și persoanelor juridice (morale). Ca atare, cu cât tehnologiile IA devin (mai) autonome, cu atât poate fi mai greu de identificat partea care a cauzat paguba.

Tot așa, în același siaj problematic apare și chestiunea „cutiei negre” care intervine atunci când programele pot să nu înțeleagă exact cum un sistem de IA autonom a luat decizia contestată. Cum va fi stabilită legătura de cauzalitate și culpa ori infirmat dacă consecința care ar fi cauzat dauna nu ar putea fi explicată sau probată? Cine va fi ținut responsabil?

Desigur, atâta timp cât expresiile tehnologiilor de IA se rezumă și rămân unelte umane, din punct de vedere juridic sunt și au exclusiv calitatea de bunuri, lucruri. Din momentul în care acestea trec la stadiul de autonomie se ridică și problema dacă nu s-ar cuveni a li se acorda calitatea de subiect de drept, de titular de drepturi și obligații într-o formulă *sui generis*, adecvată și specifică domeniului. Ideea e pasionantă și chiar Parlamentul European s-a grăbit, într-o primă fază, prin Rezoluția din 2017 adresată Comisiei Europene, care recomanda crearea unei personalități juridice pentru roboții cei mai sofisticăți, așa-zisa „personalitate electronică”⁵⁴. S-a susținut, în acest sens, că ar fi vorba de o figură tehnică, de ordin funcțional, o „ficțiune juridică” precum în cazul oricărei persoane morale (fizice). Și aceasta acu atât mai mult dacă avem în vedere precedente de genul conferirii de personalitate juridică Pământului, unor elemente naturale precum fluvii, munți, arbori etc. Dar această posibilitate a fost repede abandonată și chiar expres respinsă, având în vedere riscurile și implicațiile la care ar conduce o instituire a unei atari entități juridice. Mai multe argumente au fost invocate în favoarea unei asemenea poziționări. Primul este de ordin tehnic și constă în aceea că, cel puțin deocamdată, a pretinde autonomia inteligențelor artificiale ar fi o exagerare. Prezența umană e evidentă și necesară;

⁵⁴ Rezoluția Parlamentului European conținând recomandări adresate Comisiei privind regulile de drept civil privind robotica, 16 februarie 2017. „Crearea, în cele din urmă, a unei personalități juridice specifice roboților, pentru cel puțin roboții autonomi cei mai sofisticăți putând să fie considerați ca persoane electronice responsabile, ținute să repare orice daună cauzată unui terț; ar fi de prevăzut a se conferi personalitatea electronică oricărui robot care ia decizii autonome ori care ar interacționa în mod independent cu terții ” (punctul 59, f).

inteligența rămâne o opinie umană încapsulată atâta timp, desigur, cât e (încă) slabă, mono-sarcină și neconștientă. De altfel, această poziție se bazează cel mai adesea pe o viziune antropomorfă a IA. Or, aceasta nu a fost „corporizată” pentru a se desfășura. Ea este lipsită de orice anvelopă fizică. Mai mult sau mai puțin forma sub care e exploatată IA poate influența asupra naturii pagubelor, dar nu asupra calificării ei ca atare. Pentru a se îndepărta de această viziune, sintagma/expresia de „sisteme de inteligență artificială” e astăzi preferată de autoritățile interguvernamentale, sistemul trimițând în mod evident la noțiunea de obiect de drept. Cel de-al doilea argument ține de tehnica juridică; propunerea sublinia mai întâi dificultățile de a trasa frontiere între inteligențele artificiale aparținând lucrurilor și de cele aferente persoanelor. Apoi, acordarea unei personalități juridice nu e niciodată neutră, ci rezultă dintr-o alegere politică. În fine, a acorda personalitate juridică anumitor aplicații ale IA ar risca să bulverseze categoriile domeniului, creându-se o himeră juridică, deopotrivă obiect și subiect de drepturi. Ca atare, cel puțin deocamdată și având în vedere starea lucrurilor deopotrivă sub aspect tehnic și juridic, nu e nicio îndoială că IA e un obiect de drept, compus din elemente corporale și incorporale, dintre care unele apropiabile de drepturile de proprietate intelectuală. Evoluțiile previzibile însă converg spre a se ajunge, într-un viitor apropiat, la a asista la entități hibride, care ar îndeplini cumulativ două calificări, ceea ce ar obliga la rescrierea, fără nicio îndoială, a dreptului bunurilor și dreptului persoanelor. În fine, al treilea argument care se opune atribuirii unei personalități juridice electronice trimite la așa-zisele „efecte de bord” posibile. Unele drepturi umane au fost atribuite persoanelor morale (precum dreptul la denumire/nume), ceea ce e fezabil și în domeniul IA. La fel, cel puțin prin mimetism s-ar putea atribui aplicațiilor respective un drept la viață privată (autonomă), un drept la existență (viață)? O atare soluție ar conduce la deresponsabilizarea actorilor lanțului, responsabilizând inteligența artificială care, grație acordării unei personalități juridice, ar deveni direct răspunzătoare de daunele cauzate.

Această viziune realistă, tehnicistă a IA poate dezamăgi adepții science-fiction, dar nu și pe cei ai științei juridice previzioniste. Întrucât provocările sunt deja imense. Aparținând situației și circumstanțelor aferente primei generații de aplicare pe scară largă a tehnologiilor IA, de până în noiembrie 2022 când a fost lansată ChatGPT și având în vedere momentul 2023 când s-a anunțat IA generală la orizontul chiar numai al unui deceniu, asemenea considerente juridice se

impun a fi reanalizate și concluziile aferente reamenajate din noi perspective. Pasul spre autonomie al dispozitivelor de IA presupune stabilirea unui regim juridic care să asigure inclusiv acordarea anumitor „drepturi” și obligații noilor subiecte sosite în câmpul juridic clasic. Rămâne însă de văzut ce semnificație exactă mai conferim în acest sens noțiunii de drept subiectiv, ce modalități de exercitare și mecanisme de garantare devin necesare. O propunere, așadar, încă puternic controversară e aceea de a conferi drepturi legale și un ansamblu corespunzător de obligații juridice sistemelor de IA; aceasta ar permite ca însăși inteligența artificială să fie ținută responsabilă de orice prejudiciu pe care l-ar cauza (provoca). Ca precedente se invocă, de exemplu, acordarea de personalitate juridică unor obiecte precum navele (în Marea Britanie) ori a cetățeniei saudite robotului Sofia (2017), iar în privința dreptului pozitiv se reține că, printr-o modificare din 2015, Codul civil din Quebec prevede că animalele nu (mai) sunt „lucruri” și că au „imperative biologice”. Pornind de la atari constatări se consideră că, precum și în cazul animalelor, și în cel al sistemelor de IA care învață procesele umane s-ar putea stabili un statut juridic *sui generis*, o abordare care s-ar dovedi utilă cel puțin în analize menite să permită decidenților și tribunalelor să țină cont de provocarea reglementării sistemelor de IA⁵⁵.

Din perspectiva saltului spre IA generalizată, problema se complică, iar explicarea sa nu se mai poate realiza recurgând exclusiv la conceptele și paradigmele dreptului de până acum, ci implică recurgerea la armele reflecției filosofice spre scrutarea normativității viitorului. În viziunea filosofilor se conturează pentru perioada următoare și imaginea unei „societați transhumaniste”, o lume în care tehnologiile, în frunte cu IA și cu cea cuantică, ar putea anticipa nevoile, în scopul de a ne elibera de o povară apăsătoare: libertatea. Liberalismul ar ceda atunci locul unei optimizări a bunăstării individuale, oferind cetățeanului sarcina de a decide prin el însuși: o democrație deterministă, ghidată de inteligența artificială! Odată ajunși într-o atare societate ce se va întâmpla cu norma juridică, cu natura sa tradițională? Se va îndepărta ea de esența socială și mai ales cea statală inițială spre a transgresa spre o substanță preponderent tehnico-administrativă, stimulată masiv de generalizarea aplicațiilor IA?⁵⁶ Răspunsurile necesare

⁵⁵ A. Beelen, Ph. Dambly, *(R)Evolution de l'Intelligence Artificielle. Vers un cadre juridique et technique de l'IA*, Editions Anthemis, 2023, p. 224.

⁵⁶ J. Gobin, *L'individu, fin de parcours? Le piège de l'intelligence artificielle*, Collection Le Débat, Editions Gallimard, Paris, 2024.

constituie, poate, adevăratele provocări ale științei domeniului și mizele autentice ale cercetării de profil. Într-adevăr, chiar dacă comportă reevaluări fundamentale și opțiuni epocale, problema tinde să devină cu adevărat, în mod accelerat stringentă și se impune a fi tratată ca atare. Cel mai elocvent exemplu în acest sens este problema protejării unei opere generată de o inteligență artificială, care nu poate fi pur și simplu ignorată, cu atât mai mult cu cât anunță evoluții ineluctabile și majore. În concret, o IA poate genera deja opere noi, chiar inedite, dar în dreptul de autor actual noutatea nu e sinonimă originalității și nu e suficient spre a oferi protecție (juridică). În plus, în starea actuală de dezvoltare a dreptului calitatea de autor nu poate fi atribuită decât unei persoane fizice. Fără intervenție umană, creația unei IA, chiar dacă beneficiază pentru civilizația umană, nu poate, *a priori*, să fie o operă a spiritului. A recunoaște mașinii, robotului o libertate creativă constituie o provocare cu adevărat disruptivă și fondatoare.

3. Interferențe și coliziuni cu exigențele statului de drept. Potrivit oricărei legi fundamentale, inclusiv cea a României din 8 decembrie 1991 (revizuită), regulile definitorii ale statului de drept se referă, pe de o parte la organizarea și funcționarea puterilor în stat, iar pe de alta la recunoașterea și garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, și împreună sunt supuse unui impact major și la riscuri importante prin desfășurarea noilor tehnici aferente inteligenței artificiale. În privința primei componente, desfășurarea dispozitivelor guvernantei algoritmice se întâlnește potențial cu patru principii constituționale fundamentale ale statului de drept⁵⁷. Primul dintre acestea e cel al publicității acțiunii publice (ori administrative) și al regulilor aplicabile care în mod normal se opun (împiedică) stabilirii și punerii în operă de norme și decizii care ar contraveni unor atari exigențe. Cel de-al doilea privește interdicția principiului delegărilor, care obligă persoana ori administrația cărora li s-a încredințat o competență ori o misiune de serviciu public să le exercite ele însele și, în consecință, nu pot să le delege la orice altă instanță (principiul atribuirii de competență). Al treilea e cel al separării puterilor în stat, care trebuie preservat în dublu sens: odată prin aceea că puterea executivă nu poate ca, prin intermediul instrumentelor informatice, să impună reguli generale de natură

⁵⁷ Ch. Derave, B. Frydman, N. Genicot (dir.), *L'intelligence artificielle face à l'État de droit*, Editions Bruylant, Bruxelles, 2024, p. 15.

legislativă diferite ori suplimentare, în raport cu cele adoptate de parlament; apoi, nu e de acceptat ca softurile să amenințe independența judecătorilor și a autorității judiciare în general, în competența sa de decizie și aplicare a regulii de drept în cazurile litigioase de speță. În fine, este vorba de principiul de autonomie, care poate fi calificat, de asemenea, ca unul democratic și care impune ca stabilirea regulilor principale ale vieții sociale să aparțină cetățeanului ca atare, fie direct, fie prin intermediul reprezentanților săi aleși. Un mod de guvernanță care ar conferi dispozițiilor informatice ori experților care le controlează puterea de a edicta ori de a adopta respectivele reglementări ar implica o veritabilă basculă spre un alt regim. În ceea ce privește drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor, cele două mari pericole identificate și reliefate până acum constau într-o posibilă ingerință în viața privată și, respectiv, riscul de discriminare. Guvernanta algoritmică se întemeiază esențialmente pe date, producția, colectarea, înregistrarea, analiza și creșterea, schimbul și conservarea datelor relative la guvernanță ca uzajeri, contribuabili, beneficiari ai serviciilor publice. Numeroase dintre ele sunt private și unele deosebit de sensibile, acoperite de secret, precum datele privind starea de sănătate. De altfel regulamentul UE în materie din 2016 (RGDP) este elocvent în acest context. Dreptul la viață privată nu e, desigur, absolut și autoritățile publice sunt îndreptățite a cere și a obține informațiile necesare exercitării misiunii lor, dar valabilitatea acestor ingerințe e condiționată în special de caracterul proporțional al atingerii aduse vieții private în raport cu scopul urmărit, care trebuie să fie legitim. Or, multiplicarea și intensificarea dispozitivelor de supraveghere, de ascultare și de captare care înregistrează și analizează ansamblul de fapte și de gesturi ale persoanelor în toate domeniile vieții lor, în spațiul public, la locul de muncă, pe rețele, în autovehiculul personal și până la intimitatea căminului pare a pune în discuție însăși esența noțiunii de „viață privată”. De altfel, numeroase studii atestă și pun în evidență potențialele discriminări juridice care ar putea fi produse de tratamentele algoritmice. Invers argumentului avansat de promotorii guvernantei algoritmice prin recurgerea la inteligența artificială, se pare că algoritmi suferă, la fel ca și oamenii, și chiar mai mult, de prejudecată și pot astfel să aducă atingere principiului de egalitate și de non-discriminare⁵⁸. Se ajunge astfel ca modelul de decizie însuși să stabilească de distincții

⁵⁸ J. Gerards, R. Xenidis, *Algorithmic Discrimination in Europe: Challenges and Opportunities for Gender Equality and Non-Discrimination Law*, Raport special al rețelei europene de experți în

pe baze de categorii sensibile ori interzise precum genul, originea etnică, religia etc. (discriminări directe), dar și pe care analiza statistică a deciziilor luate față de indivizi relevă un „dezavantaj particular” pentru un grup de persoane aparținând uneia sau mai multora din aceste categorii (discriminări indirecte). Acest fenomen se explică prin mai mulți factori. Mai întâi, prin aceea că autorii modelelor și ramificațiilor de decizie sunt ele însele afectate de prejudecăți. Apoi, datele asupra cărora algoritmi sunt antrenați, care sunt, de exemplu, ansambluri de decizii trecute pot parveni la alte locuri ori alte timpuri bagatelizează discriminările aduse de culturile care le-au produs. Se prefigurează, așadar, că aplicațiile IA cele mai de vârf reflectă inegalități sociale structurale și vizează în special categorii precare și în mod sensibil vulnerabile, precum migranții și străinii, șomerii, bolnavii și beneficiarii de ajutoare sociale. Există totuși instrumente de inteligență artificială ce reperează discriminările în bazele de date și aplicațiile aferente. Ele pot oferi astfel mijloace performante și prețioase pentru a evidenția și proba discriminările ilicite care treceau până acum ca imperceptibile⁵⁹.

Pericolele pentru drepturile fundamentale din perspectiva utilizării IA privesc și alte aspecte și domenii, precum obligația de a motiva deciziile administrative și prin extensie principiile de accesibilitate și de previzibilitate a normei. Destul de frecvent autoritățile publice tind să se exonereze de obligațiile lor pe motiv fie că voința lor de a prezerva secretul algoritmilor, fie invocând „cartea neagră” a dispozitivului, care împiedică cunoașterea motivului exact al deciziei și chiar exigența de a respecta drepturile de proprietate intelectuală (de autor) ale aplicațiilor, adeseori societăți private care, înțelegând, în numele secretului afacerilor, să nu deoaleze concurenței să păstreze pentru ele formulele realizărilor în cauză. Este totuși de domeniul evidenței că secretul în problemele publice este incompatibil cu fundamentele juridice ale statului de drept contemporan care impune, dimpotrivă, principiile publicității și transparenței administrative. Astfel, ubicuitatea dispozitivelor de supraveghere favorizate de recurgerea la captatori, la algoritmi și la alte dispozitive de inteligență artificială poartă în sine riscuri masive de a aduce atingere libertăților fundamentale individuale de natură politică. E vorba, în principal, de libertatea de expresie și a presei pe Internet și rețelele sociale. Astfel, Digital Services Act al

egalitate de gen și nediscriminare (Comisia Europeană), 2021, p. 40 și urm.

⁵⁹ UNIA, *Concrétiser l'utilisation du datamining pour lutter contre la discrimination sur le marché du travail*, 22 octombrie 2020, p. 9.

Uniunii Europene constrânge ori incită puternic marile platforme nu numai să retragă conținuturile ilegale pe care le adăpostesc, ci și să stabilească instrumente de IA de natură a împiedica punerea lor on-line, în clar un dispozitiv de cenzură, așa încât procedurile pentru a restrânge activ difuzarea mesajelor „problematic”, chiar dacă acestea sunt ilicite (*lawful but awful*). Alte tehnici precum, de pildă, supravegherea sistematică de către administrația fiscală a conținuturilor postate pe Internet de contribuabili sunt de natură a inhiba exercitarea de către aceștia a expresiei lor (*chilling effect*) de o manieră care poate apărea ca disproporționată în raport cu obiectivul legitim de depistare a fraudelor. Aceleași observații pot fi formulate și în privința subiectului efectelor videosupravegherii și ale recunoașterii faciale privind libertatea de a se reuni și de a manifesta în mod pașnic în spațiul public. În același timp se impune a se constata că irumperea dispozitivelor de guvernare algoritmică și de inteligență artificială nu suscită numai înfruntări și acroșaje cu principiile statului de drept pe care ajustări potrivite și măsuri de precauție ar permite să le regleze relativ ușor. Se asistă mai degrabă la o coliziune frontală ce întărește teza destul de răspândită potrivit căreia, sub aparența de simple inovări tehnice și de modernizare a administrației, aceste dispozitive sunt de natură a opera o veritabilă schimbare de regim și de a aduce atingere libertăților și drepturilor fundamentale. Și aceasta cu atât mai mult cu cât aceste coliziuni nu au nimic de natură abstractă și teoretică, întrucât jurisprudența a examinat și condamnat deja un mare număr de atari derapaje. Nu în ultimul rând, numeroasele incidente de acest gen au suscitat inițierea a multiple proiecte, inclusiv propunerea de regulament european privind inteligența artificială (AI Act) al UE.

4. Mize complexe, transformatoare. Într-o încercare de relevare generală a provocărilor juridice ridicate de IA întâlnim deja invocarea bine-cunoscutei teorii potrivit căreia „Code is law”, care ține să precizeze că algoritmiile tind a antrena o nouă normativitate care nu-și găsește originea sa în procesul legislativ⁶⁰. Ea poate concura ori chiar înlocui dreptul reieșit din procesele „tradiționale”⁶¹. Potrivit unui alt concept vehiculat în materie, cel de „gubernabilitate

⁶⁰ L. Lessig, *Code: Version 2.0*, New York, 2006, <http://code.v2.cc/download+remix/Lessig-Codev2.pdf>).

⁶¹ Ch. Dubois, *Les algorithmes et les avocats: utopies, concurrence, normes et régulation*, Legaltech Congres OVB, 2018, p. 3.

algoritmă”, se impun avute în vedere și mizele socio-politice asociate propagării de tehnologii precum cele de *big data* ori de inteligență artificială⁶². Ele sunt explicate în termeni de putere, promovându-se teza că se poate spune că cei ce stăpânesc cadrul informatic devin veritabili decidenți și că se profilează riscul ca puterea să se afle concentrată în mâinile „unei mici caste de scribi”⁶³. După cum și concluzia că „Algoritmi vor fasona secolul al XXI-lea, sunt un instrument de putere cum arareori a mai existat pe Terra și despre care trebuie să vorbim”⁶⁴. Nu în ultimul rând transpar și posibile implicații filosofice care anunță, de exemplu, o lumen care tehnologiile ar putea să anticipeze nevoile noastre, în scopul de a ne elibera de o presantă povară: libertatea. Liberalismul ar ceda astfel locul unei optimizări a bunăstării individuale, transferând cetățeanului sarcina de a decide prin el însuși: o democrație deterministă, ghidată de inteligența artificială! Algoritmii sunt deja din ce în ce mai prezenți în viața noastră și ne ghidează, mai mult sau mai puțin conștient, în mare parte, alegerile pe care le facem. O nouă civilizație deterministă purtând marca inconfundabilă a inteligenței artificiale ar fi deci pe cale a se impune⁶⁵.

5. Dominanta drepturilor umane fundamentale. În contextul interstatal, primul generator de juridicitate la nivel comun, internațional se poate constata că, în pofida multiplicării și diversificării inițiativelor interguvernamentale de gen (promovate în special în cadrul UNESCO, OCDE, Consiliului Europei și Uniunii Europene), principalele măsuri prevăzute de textele regulate ale inteligenței artificiale și ale utilizării sale reia tradiționala dublă orientare, desigur cu unele nuanțări și particularizări de situație și de conjunctură. Se poate observa astfel că documentele adoptate atât de UNESCO, cât și în Consiliul Europei, organizații de cooperare și coordonare interstatală politică insistă mai ales pe dimensiuni și aspecte așa-zis „fundamentaliste” ținând cu precădere de valorile de respectat și cadrele de repere acționale, în

⁶² A. Rouvroy, Th. Berns, *Gouvernementalité algorithmique et perspectives d'émancipation. Le disparate comme condition d'individuation par la relation ?* în „Réseaux”, 2013/1, nr. 177, p. 163 și urm.

⁶³ J.-V. Vayré, *La socialisation algorithmique*, Vade-mecum sur le traitement des données numériques. Réflexions et bonnes pratiques éthiques, ADEL Optics, 2018, p. 33.

⁶⁴ L. De Brabandere, *Homo informatix*, Editions Le Pommier, Paris, 2017, p. 98.

⁶⁵ J. Gobin, *L'individu, fin de parcours? La piège de l'intelligence artificielle*, Collection Le Débat, Editions Gallimard, Paris, 2024.

timp ce OCDE și UE, ca organizații de orientare și integrare economică, privilegiază (prioritar) chestiuni aferente securizării pieței și stimulării inovării.

Primul text mondial privind etica inteligenței artificiale, *Recomandarea UNESCO* din 7 noiembrie 2021 (Artificial intelligence ethics recommendation), „tinde a modifica în mod fundamental balanța puterilor ce există între oamenii de rând și guvernele și societățile ce dezvoltă instrumente de IA”⁶⁶. El acordă întâietate a patru valori fundamentale, respectiv respectul, protecția și promovarea drepturilor umane și demnității, diversitatea și incluziunea, promovarea de societăți pașnice juste și interdependente, mediul și ecosistemele care prosperă pe care statele membre se angajează să le respecte și să le asigure respectarea la nivelul lor. O abordare fondată pe drepturile omului, întemeiată pe 10 principii: proporționalitate și inocuitate, siguranță și securitate, respectarea vieții private și protecția datelor, guvernanta și colaborare multipărți și adaptative, responsabilitate și redevabilitate, sensibilizare și educație, transparență și explicabilitate, supraveghere și decizie umană, durabilitate, echitate și nediscriminare. Documentul UNESCO listează, de asemenea, acțiuni pe care cele 193 de state membre aderente trebuie să le realizeze, în special stabilirea unui instrument legislativ spre a încadra și monitoriza aplicațiile IA spre „a asigura o securitate totală pentru datele personale și sensibile”, precum și a educa masele asupra acestui subiect. Se enunță valori și principii comune care să ghideze instituirea infrastructurii juridice necesare pentru a asigura o dezvoltare sănătoasă și echitabilă a IA. După stabilirea astfel a cadrului mondial al statelor, la 5 februarie 2024, în cadrul celui de-al doilea forum mondial al UNESCO în materie de etică a IA: a transforma guvernanta inteligenței artificiale (Kranj, Slovenia) opt giganti ai Tech (GSMA, INNIT, Lenovo Group, LG AI Research, Mastercard, Microsoft, Salesforce și Telefonica) au semnat o Cartă spre a „clădi o inteligență artificială mai etică”, marcând astfel o nouă etapă a procesului de reglementare, prin asumarea aceluiași angajamente din partea marilor întreprinderi, o alianță a sectoarelor publice și private. Semnatarii se angajează să-și asume plin rolul în protecția drepturilor umane, în conceperea, dezvoltarea, cumpărarea, vânzarea și utilizarea IA. Se stipulează, în special, stabilirea de proceduri de verificare spre a se asigura că normele de securitate sunt respectate, că

⁶⁶ A. Beelen, Ph. Dambly, *(R)Evolution de l'intelligence Artificielle. Vers un cadre juridique et technique de l'IA*, lucr. cit., p. 246.

efectele nefaste vor fi identificate și că măsurile vizând a le limita și corija să fie aplicabile într-un termen rezonabil, cu respectarea legislațiilor naționale. De asemenea, se subliniază importanța testelor *ex ante* (înainte de punerea pe piață) și se face apel, de asemenea, la dezvoltarea de practici *ex post* (după desfășurare) de evaluare și atenuare a riscurilor, ținând seama de evoluția rapidă a sistemelor de IA care sunt deja pe piață.

În aceeași perspectivă, inclusiv prin sugestia încheierii unui tratat internațional în materie, Consiliul Europei se pronunță pentru un cadru juridic privind dezvoltarea, conceperea și aplicarea inteligenței artificiale, fondat pe normele europene în materie de drepturi ale omului, de democrație și de stat de drept. Desigur, abordarea unional-europeană în frunte cu Regulamentul UE pertinent pe cale a fi finalizat se întemeiază pe valorile europene și riscurile prezentate de aplicațiile IA, în scopul de a asigura securitatea și protecția drepturilor fundamentale, chiar dacă balanța corectă între securitatea juridică și dezvoltarea acestei noi tehnologii nu e atât de evident de găsit. Ea se înscrie, mai degrabă, în continuitatea istorică dominantă în 2000, sub impulsul ideii secretarului general al ONU de atunci (Kofi Annan) privind importanța conferirii „unei fețe umane pieței” reflectată și urmată de un cadru de acțiune (Pactul mondial), inițiative de orientare și recomandări și norme voluntare (precum Principiile directoare ale ONU privind întreprinderile și drepturile omului și Principiile directoare ale OCDE în intenția întreprinderilor multinaționale) în scopul de a ghida entitățile economice în concilierea intereselor de performanță economică și respectarea persoanelor și ale planetei. O nouă etapă a acestor evoluții o reprezintă adoptarea, în decembrie 2023, a directivei UE privind îndatorirea de diligență a întreprinderilor în materie de durabilitate (Corporate Sustainability Due Diligence Directive, CSDDD), care instaurează un cadru juridic obligatoriu pentru marile întreprinderi, în scopul de a regla impacturile negative ale lanțului lor de activități asupra mediului și a drepturilor omului.

Dar în afara unor atari diferențieri de abordare, corespunzătoare și datorate mai ales mandatelor constitutive ale acestor diferite structuri cooperative, discursurile aferente rămân în realitate marcate și chiar dominate de respectiva dublă perspectivă, în scopul de a se ajunge la un echilibru, prin concilierea drepturilor omului și a inovării, de această dată în contextul „exploziei” IA și a aplicațiilor sale. Așa se face că în Recomandarea privind etica IA din 7 noiembrie 2021 a UNESCO se menționează importanța evaluărilor sistemelor de inteligență

artificială de-a lungul întregului lor ciclu de viață, în timp ce în European AI Act, amintindu-se că baza juridică a demersului legislativ o constituie art. 114 din TFUE, vizând asigurarea stabilirii și funcționării pieței interioare se insistă asupra necesității „de a garanta un nivel ridicat de protecție a drepturilor fundamentale” garantate de Carta drepturilor fundamentale a UE și în special dreptului la demnitate umană (art. 1), respectul vieții private și al protecției datelor cu caracter personal (art. 7 și 8), nediscriminarea (art. 21), egalitatea între femei și bărbați (art. 23), libertatea de expresie (art. 11) și cea a reuniunilor (art. 12), dreptul la o acțiune efectivă și accesul la un tribunal imparțial, drepturilor apărării și prezumția de nevinovăție (art. 47 și 48). Într-adevăr, așa cum s-a subliniat în literatura de specialitate, dezvoltarea IA e cu prețul încrederii, după cum aceasta din urmă e cu cel al unui echilibru între piață și protecție. Astfel, drepturile fundamentale rămân un fundament comun al acțiunilor autorităților interguvernamentale, pentru o IA în serviciul umanului *human-centric*, indiferent că reglementarea/reglarea e dominată de norme de etică sau de drept.

6. Riscuri majore și preocupări juridice. În prima linie a preocupărilor se află riscurile pe care le prezintă utilizarea noilor tehnici de IA pentru drepturile umane fundamentale și care constituie, de altfel, cheia abordărilor de reglementare a problematicii în materie. Se invocă în acest sens mai ales amenințarea de diluarea a semnificațiilor acestora, deopotrivă în privința formei și fondului lor. Referitor la prima, numeroasele instrumente normative suple, respectiv ansamblul recomandărilor, liniilor directoare, codurilor de conduită ș.a. se înscriu în perspectiva unei promovări a autoreglării actorilor, propunându-se o etică a IA cât mai complexă și mai adecvată, dar considerată ca suficientă până la exclusivă. S-a susținut, de altfel, un timp că numai *soft law*-ul ar permite o reglementare armonioasă, mai potrivită specificului și adecvată naturii acestei tehnologii emergente în plină afirmare. Totuși, analiza atentă a conținutului angajamentelor propuse ne arată adesea un amestec de genuri: un număr dintre ele reiau în realitate drepturi fundamentale consacrate și garantate. După cum e cunoscut, caracteristic normei etice e faptul de a fi o regulă de comportament fără sancțiune statală, pe care actorii ecuației și-o impun ei înșiși. Or, respectarea drepturilor umane fundamentale nu e una opțională, care nu trebuie niciodată să depindă exclusiv de voința subiecților în cauză, ținând în mod

esențial de ecuația „contractului social”. Fără a mai lua în calcul că actorii în joc sunt în realitate cei mai puternici, adeseori singurii capabili să impună o normă de comportament, ceea ce complică și mai mult datele problemei. Desigur, dreptul „soft”, „mou” „flu” ș.a. prezintă un interes evident, ținând mai ales de aceea că regulile sale transnaționale sunt mai suple, dezlegate de orice procedură strictă și (mai) respectat, fiind acceptate de către părțile interesate. Dar privatizarea normelor, cu corolarul lor dezangajarea/neimplicarea statelor nu pare a fi de dorit și în orice caz nu oferă o perspectivă exclusivă și definitivă, dimpotrivă. De aici, dacă apelul la drepturile fundamentale poate fi prevăzut ca o întărire, prin confirmare, porozitatea normativă comportă astfel riscul de degradare a drepturilor fundamentale, lăsând a se considera că ele nu ar aparține unei zone de imperativitate. Ca regulă generală, norma etică trebuie să se articuleze cu regula legală și să nu i se substituie. Relația nu e de rivalitate, ci una de complementaritate. În această abordare, pe fond dacă drepturile fundamentale apar incontestabil ca un obiectiv partajat, critici au fost formulate în special împotriva preconizatului regulament al UE în materie ca neînțelegând decât în mod imperfect mizele fundamentaliste și parțial. Mai precis, unii analiști denunță absența garantării unei „IA demnă de încredere din punct de vedere juridic” și din perspectiva drepturilor fundamentale. Așa, de exemplu, dispozițiile relative la sistemele de IA de înalt risc nu oferă o protecție suficientă împotriva daunelor generate de inteligența artificială, inclusiv a violărilor drepturilor fundamentale. În afară de aceasta, practicile interzise (notația socială, manipularea comportamentelor, recunoașterea facială în spațiile publice ș.a.) sunt insuficient încadrate, în timp ce altele, excluse clasificării propuse prezintă, de asemenea, riscuri importante. Este vorba în special de sistemele de recunoaștere a emoțiilor ori cele de categorisire biometrică la distanță în direct de către forțele de ordine care ar trebui *a minima* să fie considerate ca de înalt risc. S-ar putea replica desigur că atari neajunsuri ale reglementării unional-europene țin de însăși natura apartenenței sale a un drept centrat pe funcționarea pieței interioare și cu limite referitoare la perceperea și sesizarea dimensiunilor aferente drepturilor umane reflectate în viziunea promovată și conținutul aferent Cartei drepturilor fundamentale a UE. Prioritatea cvasiabsolută acordată asigurării securității juridice a inovației tehnologice absolute și majore adusă de IA se cuvine completată și chiar amendată cu primatul absolut și indiscutabil ce se cuvine recunoscut și garantat drepturilor fundamentale, valorilor societății

democratice și reperelor statului de drept. Ori, relativa transparență și palida implicare a publicului, și acelea mai mult promise decât efectiv asigurate, sunt departe de a satisface imperativele procesului de acceptare socială și încadrare juridică a IA.

7. Reglementare și inegalități (discriminări). Dacă în utilizarea tehnologiilor algoritmice apare discriminarea tehnologică, una care se traduce printr-un rău ori injust tratament al indivizilor într-o societate dată, reglementarea problematicii IA la nivel global, cu implicarea cvasiexclusivă a marilor puteri economice și a gigantilor tech multinaționali poate genera inegalități între state (națiuni) și revendicări de răspunsuri adecvate, corective. Într-adevăr, incidențele acestea pot merge până la a imprima inegalități structurale și culturale, chiar cauza injustiții flagrante. De aceea, una din preocupările importante ale dreptului IA în curs de cristalizare ar trebui să fie tocmai stabilirea de mijloace care să prevină și/sau combată inegalitățile social-economice pe care le poate genera ori amplifica utilizarea noilor aplicații tehnologice. Încă în 2019 raportorul special al ONU pentru sărăcie extremă și drepturile omului, Ph. Alston, atrăgea atenția asupra faptului că multe dintre soluțiile bazate pe IA în cazul în care nu vor fi adoptate și promovate noi măsuri adecvate de corectare, vor conduce numai la „automatizarea sărăciei” ori chiar la accelerarea fenomenului. Potrivit acestuia, câștigurile promise s-ar reduce mult dacă nu se intervine așa încât deciziile tehnologice să nu genereze și mai multe fracturi ale societății, cu riscul chiar de a deveni mai rapide și ireversibile.

Potrivit estimărilor OCDE, din cele circa 600 de reglementări sau inițiative care au legătură cu IA și care provin din 60 de state, cea mai mare parte aparțin unor actori din „nordul global”, cu consecințele aferente: luarea în considerare a situației și exprimarea cu precădere a intereselor acestui spațiu geostrategic. Așadar, ce loc și chiar rol mai rămân „sudului global” în dezbateră și rezolvarea problemelor avansului și limitelor IA? Se reduc ele la simpla receptare și aplicare a regulilor elaborate de alte țări? Ori, dimpotrivă, vor căuta să creeze soluții proprii pentru impactul tehnologiilor IA în aceste state? Dacă problemele sunt altele și soluțiile de care e

nevoie sunt altele, se impun, în consecință, reglementări adecvate, cel puțin la nivel regional, așa cum se revendică, de exemplu, în America Latină⁶⁷.

8. Necesitatea unui *Habeas Corpus* al IA? În abordarea onusiană, de departe cea mai general acceptabilă dintre toate cele existente, în pofida, poate, caracterului său considerat de unii oarecum idealist în raport cu mizele aflate în joc și cu diferențele de poziții exprimate, s-ar impune stabilirea unui cadru global de guvernanză al problematicii aferente IA. După ce în 2021 UNESCO a promovat primul cadru normativ mondial pentru etica inteligenței artificiale, adoptat în unanimitate de cele 193 state membre ale organizației, în continuarea sa, la 26 octombrie 2023 Secretarul general al ONU a lansat un comitet consultativ destinat să formuleze recomandări vizând o atare guvernanză internațională, o înțelegere și asumare partajate ale riscurilor și provocărilor aferente, precum și oportunitatea legată de realizarea Obiectivelor Dezvoltării Durabile (ODD), iar la 5 februarie 2024, la Kranj (Slovenia) a fost adoptată de 8 giganzți privați ai domeniului, sub egida UNESCO în cadrul procesului inițiat în 2021, o Cartă pentru a construi o etică a IA, cerându-se astfel o „veritabilă alianță mondială” în materie. În această viziune, principiile guvernanzei în materie de IA ar trebui să se bazeze pe „Carta ONU și Declarația universală a drepturilor omului din 1948”, iar reflecția cuvenită, pe măsură ce sistemele respective devin tot mai performante și mai autonome, să se concentreze asupra modului de reglementare a conceperii și utilizării lor, în scopul de a le fundamenta pe valori umane și a preveni scăparea lor de sub controlul democratic, cu consecințe imprevizibile și ireparabile. În același timp, *AI Safety Summit* de la Londra din noiembrie 2023 a arătat o mișcare a statelor spre o reglementare crescândă a IA, în contextul în care se manifestă și mize globale, inclusiv geopolitice și chiar civilizațional existențiale. Cu această ocazie s-a înregistrat deja existența în lume peste 1600 de politici publice și strategii în materie. Necesitatea unei reglementări și guvernanză cât mai globale, comune, coordonate și mai respectate este evidentă. În același timp, nu pot fi ignorate nici revendicările de adaptare regională, cu soluții locale, în principiu „artizanale” a acestora. Ea e reclamată și de starea de lucruri existentă, care pare a trena, în timp

⁶⁷ N. Zuazo, *Una política propia para la inteligencia artificial de América Latina*, „El Pais”, 17 februarie 2024.

ce tehnologiile în cauză se dezvoltă în ritm alert spre orizonturi de autonomizare a aplicațiilor IA și de scăpare de sub control uman. Un atare decalaj între reglementare și control, pe de o parte, și afirmare a tehnologiilor cu întregul lor cortegiu de riscuri e inacceptabil. De altfel, dilema dacă o ființă umană poate cu adevărat controla decizia unei IA rămâne una fundamentală, încă în căutarea unui răspuns.

Într-adevăr, în planul faptelor multiplicarea surselor în domeniu pare, cel puțin la prima vedere, și deopotrivă în cel al sistematizării normative și în cel al sintezei ideatice, a genera impresia unei dispersii și inconsecvențe a inițiativelor și o slăbiciune a reacției juridice. La rândul său, foaia de parcurs normativă nu e în realitate decât aparentă. Dincolo de coordonarea formală între organizațiile interguvernamentale (prin aceea că, fiecare participă, cel mai adesea, în calitate de observator, la lucrările celuilalt), la care s-au adăugat, în ultima perioadă, reprezentanții sectorului privat, diferitele texte normative constituie, împreună, un tot pertinent care arată orientările unei reglementări a IA fără contradicții. Să reamintim, în acest sens, că instanțele în cauză evocă cele două axe de intervenție pertinente insistând mai mult pe piață (și pe conformare), iar pe drepturile fundamentale în considerarea mandatului lor complementar. De altfel, în lipsa unui instrument normativ internațional, pentru moment a fost instituită o instanță informală de armonizare a regulilor relative la inteligența artificială, respectiv *Global Policy AI* în vederea „atingerii de obiective comune prin cooperarea interguvernamentală privind IA”. Ideea este în mod evident aceea de a se propune un cadru de coordonare coerent pentru a securiza piața și a proteja drepturile indivizilor. În fața unor atari dileme asistăm la cristalizarea ideii necesității, elaborării și adoptării unui „Habeas Corpus al IA”⁶⁸. La nivelul normativului etic propriu-zis, s-a ajuns deja, fie și numai cu caracter de recomandare deocamdată, la emiterea complementară a două perspective de abordare, exprimare și acțiune în materie, respectiv cea de poziționare interstatală (interguvernamentală) universală reprezentată de Rezoluția UNESCO din 7 noiembrie 2021 și Carta unei IA mai etice semnată de opt giganți privați ai tehnologiei aferente, dominanți pe piața specializată, la 5 februarie 2024 în Slovenia.

⁶⁸ A. Bensamoun, *Vers un droit de l'intelligence artificielle fondamentaliste?*, în: V. Barbé, St. Mauclair (dir.), „Intelligence artificielle et droits fondamentaux”, Editions L'Epitape, Paris, 2022, p. 15-16.

Întrebările care se ridică și dilemele ce se manifestă în acest context sunt numeroase și își așteaptă grabnic răspunsurile cuvenite și rezolvările potrivite. Așa, de pildă, IA necesită un *aggiornamento* a drepturilor fundamentale? Acestea din urmă sunt solubile în prima? IA alienează ori activează drepturile umane? Întrucât modifică comportamentele și/sau contribuie la remodelarea societății inteligența artificială influențează în mod logic, deopotrivă, câmpul și substanța anumitor, dacă nu într-o anumită măsură și diverse forme toate drepturile fundamentale, până la a contribui la nașterea de noi drepturi. Invers, la rândul lor, drepturile omului inhibă anumite folosințe ale noilor utilizatori ori favorizează altele. Mai mult decât atât, ne putem pune problema dacă nu cumva IA ar ajunge la punctul disruptiv la care ar obliga chiar o rescriere și chiar o regândire a drepturilor fundamentale ori cel puțin la adoptarea unui *habeas corpus* specific? În această ultimă privință ideea e deja în germe. Se pledează, de exemplu, pentru o „Convenție 108+IA”; în unele state s-au consacrat chiar drepturi fundamentale ale digitalului. Până la rezolvări tranșante sub spectru reglementar, noile adaptări și drepturi sunt chemate să survină și să se afirme cât mai plener. Dar până atunci IA rămâne supusă mai ales corpusului reglementar existent, inclusiv în materia dreptului drepturilor omului, care poate constitui „dreptul IA”, așa cum există, imperfect și inadecvat, în așteptarea unui drept *pentru* o inteligență artificială, aplicabil acesteia și aplicațiilor sale, integrat dreptului global, ce se manifestă și se aplică pe planeta Terra.

În orice caz, din punct de vedere tehnic, în condițiile în care aplicațiile IA se caracterizează printr-o constantă și accelerată evoluție și reglementările aferente, indiferent de natura lor (etice, juridice, administrative, tehnice) care guvernează sistemele de IA și utilizatorii lor trebuie să fie polivalente și încontinuu aduse la zi, prin mecanisme adecvate spre a rămâne suficient de reactive. S-au avansat, în acest sens, propuneri de gestionare a fenomenului de genul sistemului de negocieri permanente și cadru instituțional-normativ general ce funcționează în privința schimbării climatice. O jurisprudență adecvată și orientată, alături de o doctrină sensibilă avansurilor tehnico-științifice și percutantă la impacturile juridice cuvenite ar putea completa în mod corespunzător arsenalul juridic aferent inteligenței artificiale.

9. Spre o radicală revoluție normativă? Dincolo de nevoia de reglementare și formula de realizare a sa se ridică și întrebarea fundamentală: mai reprezintă, în sine, normativitatea juridică, dreptul în ipostaza sa multimilenară de existență, prin excelență socio-umană, o soluție de guvernanță și la multiplele, complexe și radical diferite probleme pe care le ridică din această perspectivă IA și utilizările sale? În timp ce preconizata reglementare UE a IA prevede constrângeri de transparență și de interpretabilitate a aplicațiilor sale de înalt risc, oamenii de știință ridică semnul întrebării asupra predicțiilor IA și dacă o ființă umană poate cu adevărat să controleze procesul său de decizie⁶⁹. Exigențele AI Act pentru sistemele de inteligență artificială includ stabilirea unui sistem de management al riscurilor, teste riguroase, documentații tehnice aprofundate și, mai ales, instituirea de proceduri care să permită controlul lor de ființa umană (art. 12) exprimând, pe lângă preocuparea de a nu împiedica inovarea și, poate lucrul cel mai important, temerile față de folosirea unei tehnologii xAI care scapă sferei de cuprindere a logicii, capacității de înțelegere și acțiune a unui instrument atât de tradițional și prea socio-uman precum dreptul. Sunt semne clare ale unor evoluții de fond poate mai puțin sesizabile pe fundalul zgomotos și turbulent aferent „șocului” anunțului public al revoluției IA.

Într-adevăr, într-o perspectivă mai radicală dar și mai îndepărtată temporal putem ajunge la o revoluție fundamentală, în planul normativității societății, în condițiile în care două concepte esențiale, definitorii ale dreptului, în înțelesul și manifestările lor tradiționale suferă transformări de natură, cu consecințe pe măsură. Ne referim concret la noțiunile de *lucru*, care e pe cale a fi înlocuit cu cea de *informație* și, respectiv, cea de *persoană*, care într-o lume a IA e abandonată pentru a o favoriza pe cea de *profil*. Dar ce mai este dreptul fără lucruri (*res*) și persoane (*persona*)? În orice caz, cu totul altceva ce era în timpul miilor de ani anteriori, de când a fost inventat „ius” în antichitatea romană. Pentru o perioadă de început, de tranziție cele două forme de normativitate – cea juridică și cea de non-drept – vor coexista, dar treptat juridicul va fi marginalizat, diminuat ca sferă de aplicare și consistență până când noul produs normativ, imaterial și tehnic va deveni preponderent. Trecerea, în ritm relativ accelerat, de la un tip de normativitate la altul se va face nu prin abrogare masivă și expresă, ci, mai ales, prin indiferență crescândă (deopotrivă în adoptare și aplicare) față de norma juridică, impusă ca atare prin

⁶⁹ J. Ponce, I. Ryl, *Peut-on expliquer l'Intelligence artificielle ?*, „Le Monde”, 28 februarie 2024.

mijloace statale în favoarea celei general acceptate și autoimpuse. Asemenea evoluții aduc după sine înlocuirea unui tip de gândire cu un altul, unul în care domină regulile de administrare și de acces la informație, cu o cu totul altă prismă de analiză și de abstractizare conceptuală.

Bibliografie

1. **Ovidiu Predescu , Ovidiu-Roland Predescu**, *Inteligența artificială azi. O perspectivă a dreptului, a drepturilor omului, a eticii și nu numai*, Editura Universul Juridic, București, 2024
2. **Julien Gobin**, *L'individu, fin de parcours? La piège de l'intelligence artificielle*, Collection Le Débat, Editions Gallimard, Paris, 2024
3. **Eric Sadin**, *La vie spectrale: Penser l'ère du métavers et des IA génératives*, Editions Grasset, Paris, 2023
4. **Céline Castets-Renards, Jessica Eynard**, *Artificial Intelligence Law. Between Sectoral Rules and Comprehensive Regime. Comparative Law*, Editions Bruylant, Bruxelles, 2023
5. **Anu Bradford**, *Digital Empires – The Global Battle to Regulate Technology*, Oxford University Press, 2023
6. **Charly Derave, Benoît Frydman, Nathan Genicot**, *L'intelligence artificielle face à l'État de droit*, Editions Bruylant, Bruxelles, 2024
7. **Luc Alexander**, *ChatGPT va nous rendre immortels*, Editions JC Lattès, Paris, 2024
8. **Axel Beelen, Philippe Dambly**, *(R)Evolution de l'Intelligence Artificielle. Vers un cadre juridique et technique de l'IA*, Editions Anthemis, 2023
9. **Vanessa Barbé, Stéphanie Maclair**, *Intelligence artificielle & droits fondamentaux*, Editions L'Epitage, Paris, 2022
10. **Luc De Brabandere**, *Homo informatix*, Editions Le Pommier, Paris, 2017